

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VILH. LORENZEN

VOR FRUE KIRKE

KØBENHAVNS
DOMKIRKE

VILHELM TRYDES FORLAG

KØBENHAVN

1927

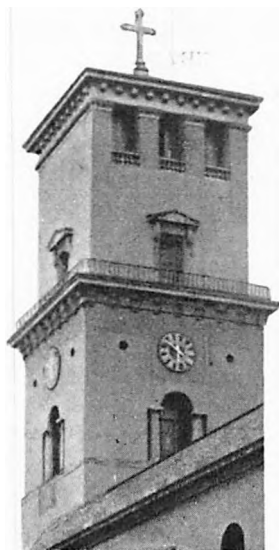
VOR FRUE KIRKE
KØBENHAVNS DOMKIRKE

VOR FRUE KIRKE KØBENHAVNS DOMKIRKE

AF

VILH. LORENZEN

VILHELM TRYDES FORLAG

KØBENHAVN

1927

FOTOGRAFIER AF KONGEL. HOFFOTOGRAF L. ALBERT.
REPRODUKTIONER FRA NØHRLINDS REPRODUKTIONS-
ANSTALT. KLICHÉERNE AFB. 11, 17, 18, 19 OG 20 ER VEL-
VILLIGST LAANT AF SELSKABET TIL UDGIVELSE AF
DANSKE MINDESMÆRKER FRA V. THORLACIUS USSING:

THOMAS QUELLINUS

TRYKT I FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI

*

FORORD

Vor Frue Kirke, Københavns Domkirke, er en af Danmarks, ja hele den protestantiske Verdens mærkeligste Kirkebygninger, fremgaaet som den er af et lykkeligt Samarbejde mellem to, hver paa sit Omraade saa ypperlige Kunstnere som Arkitekten Christian Frederik Hansen og Billedhuggeren Bertel Thorvaldsen. Men hvor mange tænker nu paa, at denne Kirke har haft Forgængere, at der paa dens Grund har staaet andre Kirkebygninger, helt tilbage til Valdemarernes Dage.

For alle, der holder af Frue Kirke, som den nu er og for alle, der har Sans for at se det nuværende i Sammenhæng med det svundne, er da denne Bog skrevet. Dens Formaal er at give en sammenhængende Skildring af Kirkens Bygningshistorie og dens Mindesmærker gennem Tiderne. Hvad de Thorvaldsenske Skulpturer angaar, er her fortrinsvis taget Hensyn til deres Historie i Forbindelse med Kirkens. Deres Betydning og Værd som Kunstværker, og de enkelte Arbejders Stilling indenfor Thorvaldsens samlede Produktion har dog kun kunnet berøres, og med Hensyn til disse Spørgsmaal henvises til Specialværker over Thorvaldsen og hans Kunst.

Vilh. Lorenzen.

Som det er gaaet saa mange store Bykirker i nyere Tider, er det ogsaa gaaet Vor Frue Kirke i København. Selve Kirkehuset løfter ikke mere som i gamle Dage sin lange Tagrygning højt op over lave Borgerhuse. Nutidens Huse er vokset det over Hovedet. Havde Frue Kirke ikke sit høje Taarn, vilde man ikke ane den var til, før man stod paa selve Kirkepladsen; kun her kan man overskue den i dens Helhed.

Som Forholdene nu er — og det vil i det store og hele sige siden Kirken og dens Omgivelser fik deres nuværende Udseende for 100 Aar siden, er det alene i Kraft af sit svære Taarn med det gyldne Kors øverst, Kirken hævder sig som den monumentale Bygning, den er. Det er Taarnets massive Masse, der fanger Øjet; overalt hvor man færdes i den indre By bringer det En Bud om en Bygning — en Kirkebygning, der er ud over det sædvanlige. Det er dette stærke, markante Taarn, der saa afgørende præger Byens Silhouet, hvad enten den ses fra Land- eller Søsiden. Mellem Københavns mange andre Taarne, hvis høje, spidst tilløbende Spir faar dem til at syne lettere og spinklere, virker det ved sin tunge, sluttede Kraft. Det er Hovedstadens eneste »rigtige« Kirketaarn, siger Sømanden.

Frue Kirkes Skæbne er mere dramatisk, mere Historien om Fald og Genrejsning end vistnok nogen anden Bygnings i Danmark. Og det vil sige ikke saa lidt! Der er vel nok Lande, hvor — som i Danmark, og ikke mindst i København — i Tidernes Løb fuldt saa meget er gaaet op i Luer, enten ved egen Uforsigtighed eller ved fjendtlige Blus og Brande. Men er der til Gengæld noget andet Land, hvor man, i den Grad ufortrødent og tillidsfuldt, ustandseligt har bygget Nyt igen paa sodede, forkullede Ruiner! Vi kan have betænkt os noget længe, men tilsidst har vi alligevel taget os sammen og igen rejst, hvad der var sunket i Grus — igen frimodigt bygget Taarne og Spir op mod Himlen.

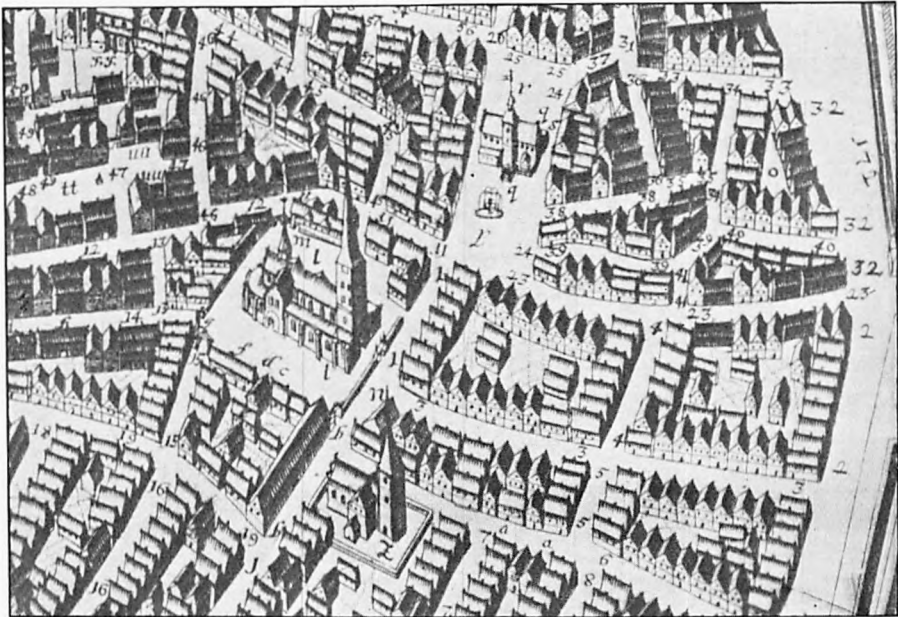
Frue Kirke i København staar vel nok som et af de stærkeste Symboler paa den danske Nations uforknytte Tagen-fat-paa-ny efter Brande — og Modgang af endda værre Art.

Engang rejst ramtes Frue Kirke Gang paa Gang af Ulykker. Mindst fire Gange vides den at være brændt i Løbet af Middelalderen, hver Gang bygget op igen. Femte Gang gik den, med hele Kvarteret, op i Luer ved den store

Brand 1728, og kun et Par Menneskealdre efter at den igen havde rejst sig af Gruset, skød Englænderne den ned 1807. Men atter rejst af Ild og Aske staa den og vil forhaabentlig længe staa — som Tegn paa, at denne Nation og denne By, trods alt, alligevel vil leve.

Sandt nok! Frue Kirke i København er ikke den eneste Kirke i Kristenheden, der har været udsat for knyttrende Flammers Vælde og det er ikke den eneste Kirke, der mere end een Gang er bygget op paany. Men seks Gange — og maaske flere — turde alligevel være sjældent. Der maa have ligget en stor Kærlighed til dette Kirkehus bag al den Møje og al det Arbejde, Frue Kirke i Tidernes Løb har krævet, og dette hænger utvivlsomt sammen med, at den, som Københavns Hovedkirke, har været særlig fast forankret i Borgernes Sind. Dens Ulykke føltes som Byens Ulykke! Dens Ære og Pris var Byens Hæder!

KIRKEN I KATHOLICISMENS DAGE

KIRKENS TILBLIVELSE

Mærkelig sent nævnes Vor Frue Kirke. Første Gang den med *fuld* Sikkerhed kan paavises ad *litterær* Vej er et halvt Aarhundrede efter at Byen Kobenhavn var bleven overladt Biskop Absalon. Da oprettede Roskildebispens Peder Suneson ved en Kirke, indviet til vor Frue, et Kollegiatkapitel paa 6 Kannikedømmer og sidestillet med Roskilde Domkapitel. I Kirkens gamle Mindebog — Obituarium — omtales Bisp Peder, »ærværdig Ihukommelse« baade som Kirkens Grundlægger — Fundator — og som den fromme Indstifter af Kannikedømmer til Guds og den hellige Jomfrus Tjeneste — *canonicorum . . . Deo et Beate virgini servientium pius institutor*. At Grundlæggelsen af Kollegiatkirken og Indstiftelsen af Kapitlet falder saa nogenlunde sammen i Tid turde være rimeligt at antage, men i hvilket eller hvilke Aar disse to for Frue Kirkes Historie saa betydningsfulde Begivenheder har fundet Sted, vides ikke. Peder Sunesøns Bispetid faldt mellem 1191 og 1214 og Tiden maa vel være omkring Aar 1200, snarest i Begyndelsen af 13. Aarh.

Fandtes der allerede da en Vor Frue Kirke i København? Og i saa Tilfælde: Var den til, allerede da Kong Valdemar den Store skænkede Biskop Absalon selve Landsbyen Havn (villa ipse de Hafn). Eller har Absalon ladet den bygge?

Der findes virkelig et litterært Vidnesbyrd om Kirkens Eksistens i Absalons

Afb. 3. Kirken og dens Omgivelser 1674. Efter P. Resens Kort ved J. Husman.

l. Frue Kirke. m. Metropolitanskolen. z. Petri Kirke. q. Raadhuset. p. Gl. Torv. j. Norregade. 11. Klædeboderne. 14. St. Kannikestræde. 24. Nytorv. 45. Skoboderne.

Dage, fra den Periode — 1177 til 1191 — da han, foruden Ærkebispstolen tillige beklædte Bispestolen i Roskilde.

Senere i Middelalderen herskede det ganske mærkelige Forhold, der for øvrigt maa have haft meget gammel Hævd, at samtlige Sognemænd i København, uanset, hvad Sogn de boede i, betalte den Trediedel af Tienden, der gik til Kirkers Vedligeholdelse, til — Vor Frue Kirke! At Sognemændene i de andre Sogne — det i 16. Aarh. nedlagte St. Clements, St. Petri og St. Nikolaj — var meget misfornøjede med denne Ordning, der paalagde dem Ekstraydelser til deres egen Sognekirke, kan man forstaa, og Gang paa Gang sogte de at faa Forholdet ændret. Saaledes ogsaa 1473, da Sognemændene til St. Clements rejste Fordring om, at den Trediedel af Korntienden, de ydede, skulde tilfalde deres egen Kirke, der nok kunde trænge til den! Kapitlet sagde Nej, og Sagen blev indstævnet for Biskoppen; Retten blev sat i Roskilde. Fra Kapitlets Side fremlagdes nu et Dokument, der skulde bevise, at Frue Kirkes Ret var uomtvistelig. Det var en Stadfæstelse af selve Ærkebiskop Absalon paa Overenskomst mellem Københavns — Havns — samtlige Indvaanere og deres Præst, Eskild, hvorefter al Byens Kirketiende skulde tilfalde Frue Kirke; Stadfæstelsen er bekræftet af et Par senere Ærkebisper. De gode Borgermænd lod sig imidlertid ikke imponere og tog til Genmæle, men Retten gav dem ikke Medhold.

Den store Ærkebiskops Stadfæstelse har Form af et Brev til Byens Borgere og er selvsagt affattet paa Latin. Det er under alle Omstændigheder saa mærkeligt, at det, hvad enten det nu er ægte eller ej, fortjener at anføres, og her skal gengives i Oversættelse: »Absalon, af Guds Naade Ærkebiskop i Lund, Sveriges Primas, det apostoliske Sædes Legat (sender) samtlige Sognemænd i Havn sin Hilsen og faderlige Formaning. Af Eders aandelige Faders og Præsts, Eskilds, Beretning, har vi erfaret, at I alle eenstemmig og i from Hengivenhed har overdraget Tredieparten af Eders Korntiende til den hellige Marias Kirke, til Opførelse og Prydelse af Guds Hus (ad constructionem et decorem domus Dei). Paa det at ikke nogen skal have Lov til at svigte dette fromme Lofte og gode Forsæt, stadfæster vi dette Brev med vort Segl, idet vi udtrykkelig erklærer, at ingen af Eder paa nogen Maade maa fordriste sig til at tilbageholde nævnte Tiende, med mindre han foretrækker at formenes Adgang til Nadveren. Valet!»

Unægtelig giver dette Brev en Sum af højst interessante Oplysninger.

Staden Havn udgør efter det kun *een* Sogn, træder frem som en agerdyrkende By, nærmest af Landsbykarakter og har øjensynlig kun een Præst. Heller ikke dette tyder paa større Forhold. Nylig er sluttet Overenskomst mellem Præst og Menighed gaaende ud paa, at Trediedelen af Tienden — om de to andre Trediedele: Bispe- og Præstetienden, tales ikke her — frivillig overlades Frue Kirke til at bygge og pryde den for.

Men man faar sine Tvivl om Brevets Paalidelighed. Visse Ting i Brevet

gør et ikke helt troværdigt Indtryk — rent bortset fra, at det kun foreligger i sene Afskrifter og Misforstaaelser kan være — og er — indløbet, f. Eks. med Hensyn til Aarene for to ærkebiskoppelige Bekræftelser. Her skal kun peges paa det uklare i Brevets Omtale af Maaden, hvorpaa Overenskomsten mellem Præst og Menighed er bleven til. Men den største Vanskelighed er, at Brevet ikke synes at stemme med et faktisk Forhold. Det er i al Fald et Spørgsmaal, om der i Absalons første Ærkebispetid kun har været een eneste Kirke i »Havn«. Thi da Peder Suneson stadfæstede sit Kollegiatkapitel, skal han have baseret de 3 Kannikers Indtægter paa 3 Sognekirker i Byen.

At Brevet alligevel er ægte nok fremgaar mindre af, at en Forfalskning maa have fundet Sted saa tidligt — allerede i 13. Aarh.'s første Del — at den faktisk er ganske usandsynlig, end af, at Brevets Indhold kan bringes i Overensstemmelse med, hvad der ellers vides om Forhold og Tilstande i Dalidens Kobenhavn. At føre Undersøgelsen helt til Bunds er dog ugorligt paa nærværende Tidspunkt, da altfor meget i Kobenhavns ældste Historie endnu er uoplyst.

Vor Frue Kirkes Ælde — ogsaa i Forhold til andre Sognekirker — kan tænkes oplyst ad anden Vej end den litterære — den *byhistoriske*. Gennem den nyeste Københavnsforsknings Studier over Byens Vækst og Udvikling fra Landsby til urbs Absalonica, Absalons By — Studier, der særlig skyldes Oberst H. U. Ramsing — er fremkommen Oplysninger, hvorefter fremgaar, at der, før Frue Kirke og Byens andre Kirker blev til, har været en Kirke, indviet til St. Clements. Den laa indenfor en ældgammel Bebyggelse Vest for Gl. Torv. Paa et eller andet Tidspunkt er fremvokset en Bebyggelse lidt længere mod Nordøst med et stort Torveanlæg, hvorefter nuværende Gl. Torv kun udgør en Del. Tillige med Bebyggelsen ved Stranden er det hele Omraade bleven samlet indenfor Absalons Befæstningslinie til »Absalons By«.

Den i Brevet nævnte Eskild maa have været Præst ved St. Clements Kirke og for hele det daværende »Havn«, der, da Brevet blev skrevet — kun udgjorde eet Sogn. Man har ved denne Tid planlagt Opførelsen af en ny Kirke, indviet til Jomfru Maria, ja maaske allerede været i Gang med Byggearbejdet. Forholdet maa endelig have været det, at Præsten Eskild har forhandlet direkte med Absalon om Tiendeordningen, og at denne maa have taget Initiativet til ved denne Fremgangsmaade at skaffe nødvendig Kapital til Veje til Opførelse af Kirken. Men dette vil atter sige, at den ældste Frue Kirke er bleven til paa Absalons Initiativ.

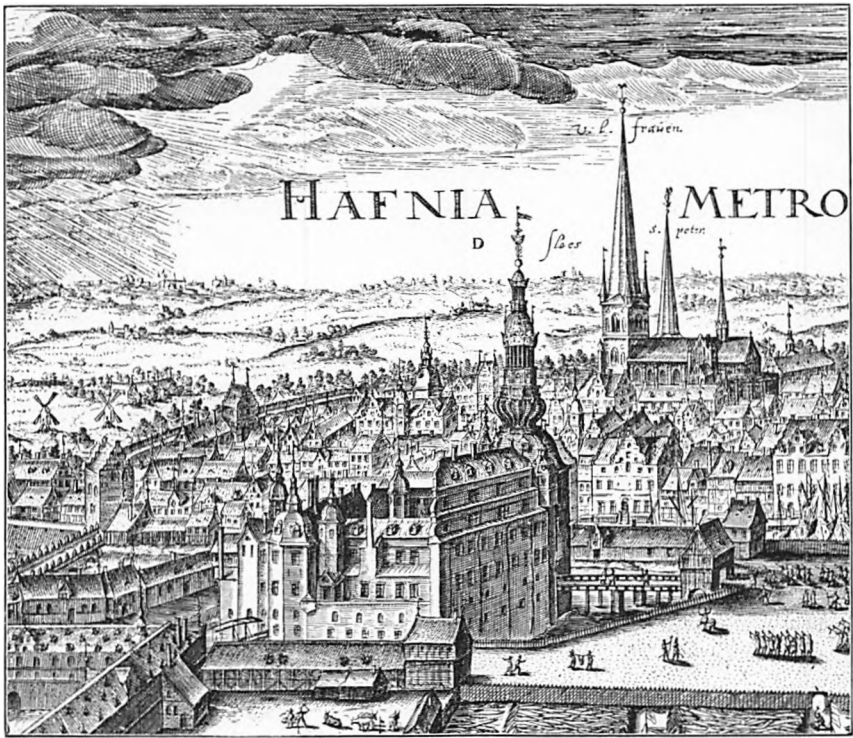
Er Absalonbrevets Forudsætning rigtig, at Havn, da Brevet blev udstedt, kun udgjorde eet Sogn, maa dette betyde, at de to andre Sognekirker — Nikolaj og Petri — først er bleven til i Tiden mellem Brevets Udstedelse og Kannikekollegiets Oprettelse antagelig i de første Aar af 13. Aarh. —

Nu ved man — som allerede nævnt — at Roskildebispen Peder Suneson kaldes Kirkens Grundlægger — Fundator. At dette Udtryk gælder Biskoppen

som Grundlægger af den Kirkebygning, hvortil han knyttede sit Kapitel, maa anses for en Kendsgerning, og herfor taler ogsaa den Omstændighed, at det var Bispens Broder Laurens Sunesøn (død 1208), der skænkede »denne Kirke« — som der staar i Mindebogen — de første faste Ejendomme, den vides at have faaet.

Forholdet kan forklares paa følgende Maade: Den Frue Kirke, der er Tale om i Absalonsbrevet og som Ærkebispens har taget Initiativet til, har kun været af beskednere Omfang — som en almindelig Sognekirke. At den først er paabegyndt i de sidste Aar, c. 1190, da Absalon endnu var Biskop i Roskilde er sandsynligt, da der i et Pavebrev af 1193 forudsættes kun at være een Kirke i Havn og Frue Kirke følgelig paa det Tidspunkt ikke kan være taget i Brug endnu. Imidlertid har Peder Sunesøn faaet den Tanke at oprette et Kollegiatkapitel i sin opblomstrende Stad ved Øresund, men den planlagte og paabegyndte Kirke har han ikke kunnet nøjes med. Han har nedrevet det allerede opførte eller ombygget det og skabt en ny Kirke af større Dimensioner, vel bl. a. med et rummeligt Kor. Han har da i Kirkens Mindebog med god Grund kunnet betegnes som den egentlige Grundlægger — Fundator — af Vor Frue Kirke.

KOLLEGIATKIRKEN

Først med den Kirkebygning, Peder Sunesøns nyindrettede Kannikekonvent tog i Besiddelse i Aarene kort efter Aarhundredskiftet, faar man fastere Grund under Fødderne. Med den begynder ikke blot Frue Kirkes Bygningshistorie, men ogsaa dens Historie, i videre Forstand, saa vidt som det er denne gamle katholske Kollegiatkirke, der — under ustandselige Omskiftelser, med Om- og Tilbygninger gennem Tiderne — den Dag i Dag har sin direkte Fortsættelse i den nuværende protestantiske Frue Kirke.

Men sandt at sige ved man intet som helst positivt om Peder Sunesøns Kirkebygning, hvordan den saa' ud og hvorledes den var indrettet og udstyret.

I den Kirkebygning, der nu staar, er der i al Fald — med det Kendskab, man indtil nu raader over — intet som helst synligt Spor af en oprindelig Kollegiatkirke fra c. 1200; Rester af dens Murværk har overhovedet ikke kunnet paavises. Selv de mest beskedne Antydninger af sligt vilde man være taknemlig for, thi man er i og for sig berettiget til at vente en ikke helt almindelig Kirkebygning af Roskilde Domkirkes Bygherre — en Mand, der gennem dette Værk har vist, at han havde de bedste Forbindelser med nordfranske

Afb. 4. Kirken og dens Omgivelser i Beg. af 17. Aarh. Efter Stik af J. v. Wick.

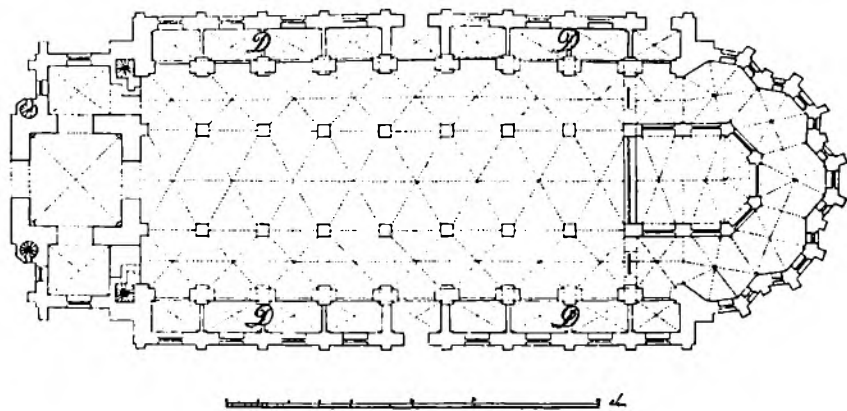
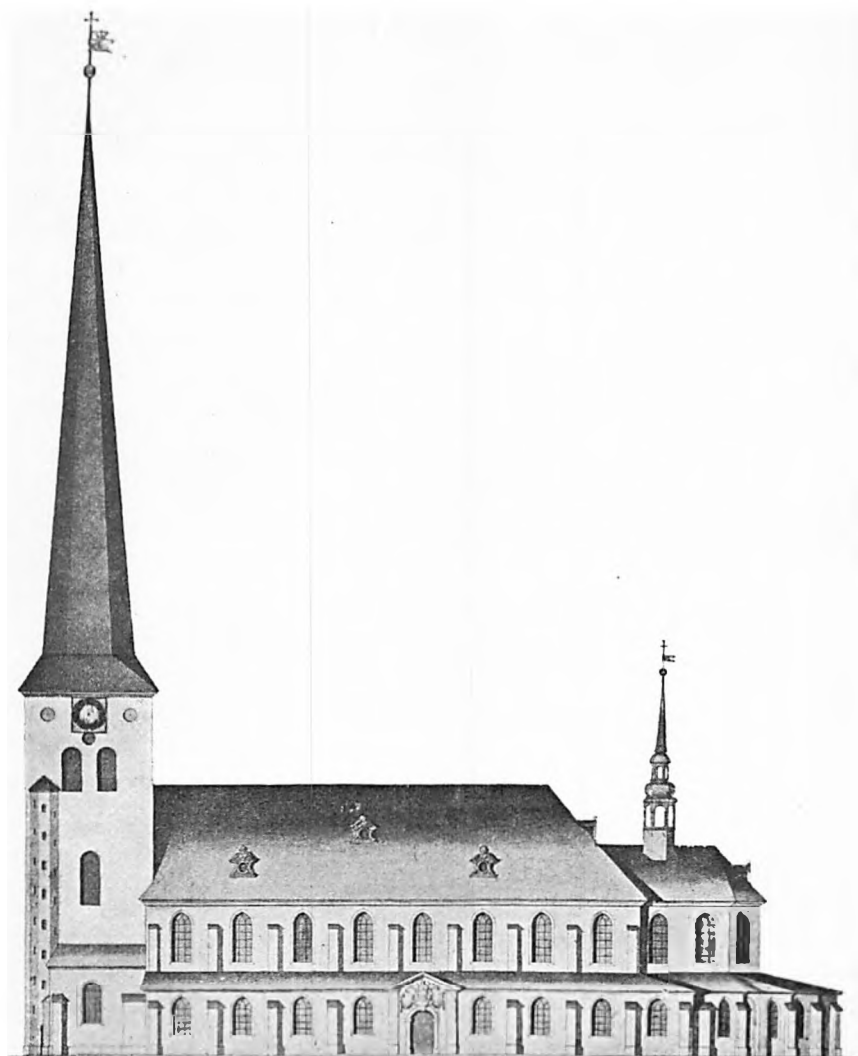

Krese — dengang de forende i al arkitektonisk Virke. I de Tider, i Slutningen af 12. Aarh., var det den nye Arkitekturretning — Gotikken — brød igennem i det nordlige Frankrig og skabte en Kirkearkitektur, som hvis første Nedslag i Danmark netop Roskilde Domkirke kan betragtes; ikke for intet staa den den gamle, desværre nu forsvundne, Cathedral i Arras særlig nær. Af den Omstændighed, at Frue Kirke senere var en treskibet Korskirke, lader sig dog maaske udlede, at allerede Peder Suneson havde givet sin Kirke denne storlaaede Form og Skikkelse. Det er i al Fald muligt! I saa Fald har den, som det senere skal paavises, i sine Breddedimensioner ikke givet selve Stiftets Hovedkirke i Roskilde meget efter. Det er maaske lidt vanskeligt at tænke sig, at Stiftet har kunnet overkomme at have to saa monumentale Kirkebygninger under Stilladser paa samme Tid, men man skal intet forsværge i saa Henseende. Det var Tidens Lidenskab at bygge!

Eet er i al Fald sikkert. Det er et føleligt Savn for vor Arkitekturhistorie, at vi absolut intet kan sige med Sikkerhed om den ældste Kollegiatkirke i København, Roskilde Domkirkes samtidige. Alt tyder paa, at Frue Kirke og den hidtil næsten ukendte Esrom Cistercienserkirke har repræsenteret en Arkitektur, der — i Forbindelse med St. Lucius i Roskilde — har kunnet slaa fast og farbar Bro i vor nu saa skrøbelige Viden om Overgangen fra romansk til gotisk Arkitektur i Danmark.

Er man saaledes højst uheldigt stillet m. H. til endnu synlige Vidnesbyrd om Peder Sunesons Kollegiatkirke, og enhver Udtalelse om den — foreløbig — kun kan være Gætværk, er vor Viden om *Frue Kirke, som den stod paa Reformationstiden* og indtil den store Ulykke ramte Kirken 1728, til Gengæld ikke saa helt ringe.

Vort Kendskab til den Kirke, der brændte 1728 og faktisk var den samme, der havde oplevet Reformationen, hviler først og fremmest paa Rester af selve den middelalderlige Kirkebygning, der er fremdragne ved Gravninger i nuværende Kirkes Korparti 1925. Her staa man overfor synlige, højst interessante og overmaade veltalende Vidnesbyrd i Sten og Kalk. Men dernæst har man vigtige, men selvsagt langt fra saa paalidelige Kilder til Viden om den forlængst forsvundne Kirkebygning i en Del Planer af den, indtegnede paa Kort over København fra Slutningen af 17. og Begyndelsen af 18. Aarh. samt i ældre Prospekter af Byen, hvoraf navnlig Johan van Wicks fra Begyndelsen af 17. Aarh. er af en ganske særlig Betydning, sammenholdt med Gengivelsen af Kirken paa Resens af Johs. Husman optagne og udførte Perspektivkort over Staden fra 1674. Disse forskellige Vidnesbyrd støttes af Oplysninger i skriftlige Kilder fra Middelalderen og senere. Men af størst Betydning er, næst efter de omtalte, endnu synlige Spor de Oplysninger i Tegninger og Skrift, der foreligger i Anledning af Kirkens Genopførelse efter Branden

Afb. 5, 6. J. F. Ramus' Projekt til Kirkens Genopfoelse. 1731. Rigsarkivet.

1728, suppleret med vort Kendskab til hvad der af den ødelagte Bygning reddedes over i den nyopførte og stod til 1807.

Mest praktisk vil det være at lægge Oplysningerne fra Genopførelsen efter Branden 1728 til Grund for Undersøgelsen af denne forlængst forsvundne Kirke. En saadan Undersøgelse kan have sin store Værdi for vort Lands Bygningshistorie. Thi vor samlede Kapital af Bygningskunst bestaar ikke alene af den Arkitektur, der er bevaret og i Brug, men sandelig ogsaa af den, der er gaaet tabt — ofte Værker af største Skønhed og Monumentalitet og vigtige Led i den almindelige arkitektoniske Udvikling. Et saadant Værk var netop den middelalderlige Frue Kirke.

Da »Kommissionen til de publique Bygningers Genopførelse« af 1731 overtog den store Opgave at rejse Frue Kirke af Gruset, indsendte den d. 18 Juli Betænkning om en Genopbygning af Kirken, ledsaget af to Tegninger eller rettere to Sæt Tegninger til Geheimeconseillets Overvejelse. Den 10. August svarer Kongen, og i denne Skrivelse oplyses, at det ene Sæt Tegninger allerede havde foreligget tidligere og var bleven højtidelig approberet; men efter nærmere Overvejelse havde man i Conseillet opgivet at følge dem, fordi det tilbagestaaende Murværk var skrøbeligere end fra først af formodet. Dette tidligere Forslag »fulgte Kirkens gamle Facon og Fundamenter« og havde bibeholdt to af dens Udbygninger. Unægtelig vilde det have været af største Betydning, om vi nu havde haft disse Tegninger, men de er desværre totalt forsvundne. Til Gengæld er vigtige Dele af det andet Sæt Tegninger bevaret og deres Betydning for Kendskabet til den middelalderlige Kollegiatkirke kan vanskeligt vurderes højt nok. Thi ogsaa om disse Tegninger, der skyldtes en af Kommissionens mest sagkyndige Medlemmer, daværende Cancelliraad J. F. Ramus, siges i Kongens Skrivelse, at »de følger Kirkens gamle Hovedfundamenter, undtagen at de tvende Udbygninger, Litra C, ere udi den anden Tegning udeladte og derimod anlagt en Tilbygning langs med Kirken paa begge Sider, betegnet med Litra D«. Nu blev det disse Tegninger, der fik kongelig Approbation (Afb. 5, 6).

Af Korrespondancen mellem Bygningskommissionen og Conseillet følger endvidere — og bekræftet af den genopførte færdige Kirkebygning, som den kendes gennem Planen i Thuras: Den danske Vitruvius, af C. F. Hansens Opmaaling efter Bombardementet 1807 og af forskellige Gengivelser af dens Indre og Ydre — ikke blot at »det gewelbte Kor« stod endnu efter Branden, men at det ogsaa blev inddraget i den nye Kirkebygning. Med andre Ord — *vi kender Kollegiatkirkens Grundplan i store Træk og tillige Korpartiets omtrentlige Højdeforhold.*

Hvordan var da Frue Kirke, som den stod ved Middelalderens Slutning?

Unægtelig imponeres man af dette Bygningsværk, jo mere fortrolig man bliver med det. Thi det har — i Udstrækning som i Højdeforhold — været et endog overordentlig storslaaet Stykke Arkitektur. Kan man dømme om

de arkitektoniske Enkeltheder udfra bevarede Rester af Korpartiet, har i al Fald Frue Kirkes Kor været fint kultiveret i Gennemførelse. Den Kirke, man her lærer at kende, bør regnes mellem vor Middelalderarkitekturs Størværker (Afb. 3, 4).

Som vor Frue Kirke aabenbarer sig for os gennem Ramus' Plan, var den en treskibet, helt overhængt Bygning. Billeder fra 17. Aarh. gengiver den med det høje Midtskib løftende sig op over lavere Sideskibe og som Korskirke; af Ramus' Plan, sammenholdt med Planer, indtegnede paa ældre Københavns-kort, fremgaar tillige, at Korsarmenes Gavle flugtede med Sideskibenes Ydermure og altsaa ikke sprang frem foran disse. Skibet havde 6 gennemgaaende Fag, idet der til hvert af de rektangulære Midtskibsfag svarede omtrent kvadratiske Sideskibsfag. Ejendommeligt er, at Skibets Arkader fortsættes gennem Tværskibet, der spænder over to Hovedskibsfag og i Bredde her svarer til Hovedskibet. Men mest ejendommeligt er dog Korpartiet. Selve Højkoret, der er af Midtskibets Bredde, har to smalle Fag og tresidet Afslutning; udenom dette Højkor fortsættes Sideskibene som en Koromgang, hvor hvert af de fem Koromgangsfag er komponeret sammen med et tresidet Kapel, saaledes at hvert af de fem Fag i Omgangen har Hvælving fælles med tilsvarende Kapel og har været dækket af et fælles Tag. Et saadant Korparti er rigere og mere sammen-sat end ellers kendt i det nuværende Danmark og Koromgang med Kapelkrans har været den gamle Kollegiatkirkes Adelsmærke! Af ældre Billeder fremgaar, at Højden af Taget og dette vil igen sige Højden af Hvælvingerne var ens for Højkor, Tværskib og Midtskib. Der har da været samme sluttede Helhed over dette Kirkehus, som kendes bl. a. fra Roskilde Domkirke og vore ældre treskibede Korskirker. Mod Vest rejste sig ud for Midtskibet et svært, spir-dækket Taarn, flankeret af lave Sidebygninger, og over Korshvælvingen knej-sede et Tagrytterspir. Endelig fandtes Udbygninger baade paa Nord- og Syd-siden.

Saaledes var i store Træk den senmiddelalderlige Kollegiatkirke, og til dette i den store Stil komponerede Kirkehus svarede de store Dimensioner. Man forstaar det bedst ved at sammenligne Frue Kirke med en anden velkendt dansk Kirke af i alt væsentligt samme Type — selve Roskilde Domkirke.

Størrelsesforholdene er følgende¹⁾:

Frue Kirkes indvendige Længde var — uden Taarnpartiet — 110 Alen. Skibets indvendige Bredde $9 + 16 + 9 = 34$ Alen. Højden af Højkorets Mure, beregnet efter Ramus' Projekt, var ca. 25 Alen.²⁾ Roskilde Domkirkes indvendige Længde, uden Taarnpartiet, var kun et Par Alen mere end den københavnske Kirkes. Skibets indvendige Bredde var ligeledes noget større, idet Midtskibet her er godt 4 Alen bredere. Højkirkens Mure har derimod

¹⁾ Tallene er for saa vidt omtrentlige, som begge Kirker er meget unojagtige i Planens Udforming. Maalene gengives her i Alen af Hensyn til Ramus' Projekt!

²⁾ Efter Thuras Gengivelse af den færdige Kirke var Højden c. 30 Alen.

betydelig — 10 Alen — større Højde end Frue Kirkes. Til Murenes Højde svarer saa nogenlunde Hvælvingernes Højde over Gulvet.

I Type — treskibet Korskirke med Koromgang og Kapelkrans — og i Dimensioner har den gamle Kollegiatkirke, Vor Frue i København, i eet og alt Kathedral karakter, og som en Kathedral loftede den sit høje Korskirketag og mægtige spidse Hovedspir højt op over Byen, synlig vidt og bredt over Hav og Land. Af Tegl var den bygget og af Tegl dens Tage, men med Kobber dens store Spir og vel ogsaa Tagrytteren tækket. Den har haft de baade stærke og blide Farver i sit Ydre, vi kender saa udmærket vel fra mangfoldige andre af vore middelalderlige Murstenskirker, og den har i sit sammensatte Væsen med Korsarme og Kapelkrans og i sin stolte Rejsning haft en Statelighed i Indre og Vælde i Ydre, der ikke var almindelig uden netop i Kirker af Kathedraltype.

Den har været i Slægt med den gotiske Kathedral, som vi bedst kender den indenfor fransk Bygningskunst. Ikke mindst dens rige, lyse Østparti med store, spidsbuede Vinduers Vrimmel stempler denne sjællandske Kirke som en Ætling af Kathedralerne i Soissons, Reims, Amiens og Chartres. Murstenen tillader ganske vist ikke den Elegance i Opbygning og det Raffinement i Detaljen som Sandstenen, og Frue Kirke i København har virket tungere, mørkere og mere enkel. Den har heller ikke haft det fuldt gennemførte franske Stræbesystem, hvor Stræbepillerne i flotte Buer over Sideskibes og Koromgangs Tage er fort ind mod Højkirkens Mure, for dér at tage mod de højtspændte Hvælvingers Vægt og Tryk. Men at den var af ædel Slægt, har man ikke kunnet tage fejl af! Som Frue Kirke stod i sin Velmagt i Middelalderens sidste Tidsrum, maa den have været til Ære for den katholske Kirke, til Ære for den By, hvis Borgeres Stolthed den længe havde været — til Ære for dansk Snille og dansk Kunstfærdighed! Som et Kunstværk, Københavns største og et af Danmarks mærkeligste, var Frue Kirke, i Kraft af Afstamning og Tilpasning efter hjemlige danske Forhold, tillige et lyslevende Vidnesbyrd om, at Øresundsbyen København arkitektonisk var i Stand til at hævde sig mellem Stæderne ved Østersøen og Tilsejlingsfarvande, skont mangfoldige af de tyske Østersøstæder langt overgik den i Magt og Midler til Selvhævdelse. Københavns Hovedkirke i al Fald stod paa lige Fod med de store Kirkebygninger i Lybæk, Wismar, Rostock, Stralsund og Danzig. Af danske Stæder, der hørte til Østersøkresen kunde alene Rigets næstbetydeligste By, Malmø, hvis Petrikirke saa forbløffende lignede den københavnske Frue Kirke, hævde sig i dette fornemme Selskab.

Hvad her er sagt om Frue Kirke, gælder Kirken i dens Totalitet, som den stod paa de Tider, da Reformationen kom. Det vilde være interessant — da den nu engang har hørt til vor Middelalders i Sandhed store Monumenter — at faa paavist, *hvor dens rette Plads i vor Arkitekturs Udviklingsgang er at*

søge, hvilke dens nærmere Forudsætninger er — kort sagt faa klarlagt dens intimere Sammenhæng med Tid, Forhold og Mennesker. At denne Opgave ikke er let, turde være indlysende. Bortset fra Resterne af Korpartiet kendes det ganske Værk jo kun fra anden, tredje Haand gennem Billeder og Ord og er mildest talt saare mangelfuldt oplyst ud over de store Træk i Anlæg og almindelig arkitektonisk Karakter.

Med Hensyn til Tiden for den ovenfor skildrede Kollegiatkirkes Tilblivelse kan det straks siges, at den efter Plantype og Opbygning maa tilhøre den modne Gotik — efter europæisk Maal 13. og 14. Aarh., efter dansk snarest 14. Aarh.

Det gennemgaaende Hvælvingsystem, hvorefter der til hvert Hovedskibsfag svarer eet Sideskibsfag, er et tidligtgotisk Træk, ligesom det hele basilikale Anlæg med højt — vist endda usædvanlig højt — Midtskib i Forhold til Sideskibene; at Korsarmene ikke springer frem foran Sideskibene er Vidnesbyrd om en noget senere Fremgangsmaade; men med det Motiv, at Midtskibsarkaderne fortsættes forbi eller rettere tværsøver Tværskibet, naar man op i Aarene omkring 1300. Til omtrent samme Tid hører Korpartiets kombinerede System af Koromgang og Kapelkrans. Nogle enkelte Eksempler alene fra Danmark vil vise det. Hvad Roskilde Domkirke angaar, trak man efter en Brand i 13. Aarh.s tidligere Del Korsarmene tilbage i Flugt med Sideskibene. Og St. Peders Kirke i Malmø, et Nyanlæg fra første Halvdel af 14. Aarh., har baade de korte Korsarme, de fortsatte Arkadepiller og Koromgang med Kapelkrans tilfælles med Frue Kirke.

Udgangspunktet for en Undersøgelse af Vor Frue Kollegiatkirke i det enkelte maa være den bedst kendte og mest markante Del af den — *Koret*.

Dette højst ejendommelige Parti er i Plan og Opbygning nøje beslægtet med Korpartiet i en hel Række store treskibede Kirker i Nordeuropa og tilhører en Kortype, der har sit eget interessante Kapitel i Kirkearkitekturens Historie.

Allerede i romansk Tid havde det i Frankrigs store Klosterkirker været Skik at føre Sideskibene videre uden om det halvrundt afsluttede Kor. Derved opnaaede man lettere at kunne rumme større Menneskeskarer paa de store Højtider og at højtidelige kirkelige Processioner med deres mange Deltagere kunde fores hele Kirken rundt. Den voksende Dyrkelse af Jomfru Marie op igennem 12. Aarh. medførte imidlertid, at ogsaa mangfoldige Kathedralkirker — de var ofte indviede til Himmeldronningen — fik Sideskibene ført rundt om Koret. Disse Koromgange kunde — som ogsaa den fransk paavirkede Roskilde Domkirke viser det — være uden Kapeludbygninger; men i Frankrig blev disse Kapeller Reglen, først ved Klosterkirker med den megen Altertjeneste, siden ogsaa ved Kathedraaler. Op i 12. Aarh. blev det efterhaanden almindeligt at udbygge lige saa mange Kapeller, som der var Fag i Koromgangen. Imidlertid havde den banebrydende nordfranske Arkitekturretning, ved at prøve sig frem fra Bygning til Bygning, skabt et vidunderligt konstruktivt System, baseret

paa spidsbuede Ribbehvælvinger, udvendig afstivede af Stræbepiller, og derved hidført Gotikkens Gennembrud i Aarene omkring 1200. Denne praktiske nye Byggemaade satte sig ikke mindst til Opgave paa rationel Vis at gennemføre de vanskelige og dristige Koranlæg af den nye Type med Koromgang og selvstændig Kapelkrans, som i Kathedralen i Noyon. Gotikkens særlige konstruktive Metoder gjorde det imidlertid naturligt at lade Korafslutningerne være ikke halvrunde, men polygonale — tre eller femsidede —, og det varede heller ikke længe, før man fandt paa en simplere Konstruktion af den nyskabte, rige Kortype, idet man lod hvert af Koromgangens Fag og tilsvarende Kapel faa samme Hvælving, dækket af fælles Tag. Første Gang det sker er i Kathedralen i Soissons fra 13. Aarh.s første Del. Den lave Koromgang kom paa den Maade til ude fra at præsentere sig med hvert af Omgangens Fag tresidet markeret og Vinduer mellem Stræbepillerne. Over Omgangen og dens Kapeller loftede sig da selve det polygonale Højkor, ligeledes med Vinduer mellem Stræbepillerne.

I sin ældste og rigeste Form — med selvstændig Kapelkrans — trængte denne Kortype under fransk Gotiks Sejersgang fra Land til Land, frem til fjerne Egne. I Skandinavien blev den dog kun anvendt i eet Tilfælde — da en fransk Arkitekt opførte Domkirken i Uppsala. Til Nordtyskland naaede den slet ikke. Det blev den mere enkle Type, med Koromgang og Kapeller under fælles Tag, der kom til at gøre sig gældende i Nordtyskland og af Skandinaviens Lande Danmark, og det alene! Paavirkningen kom næppe direkte fra Soissons, men snarere fra Nederlandene, hvortil Soissonstypen, som den mest praktisk kaldes, tidligt og allerede i 13. Aarh. naaede frem. Da træffer man Typen i Vor Frue i Brügge, i St. Bavo i Gent og i Kathedralen i Utrecht. Herfra naaede den — muligt ad Søvejen — til de nordtyske Hansestæder, hvor den første Gang blev anvendt ved den store Ombygning af Mariekirken i Lybæk og omtrent samtidig ved Ombygningen af Koret ved Byens Domkirke. Om Mariekirkens Kor ved man, at det stod færdigt 1291 og mulig er paabegyndt omkring 1270. Fra Lybæk bredte Soissonstypen sig videre til andre nordtyske Østersøstæder, allerede i Slutningen af 13. Aarh. blev den benyttet i Mariekirken i Rostock, derefter i Begyndelsen af 14. Aarh. i Domkirken i Schwerin og i Nikolajkirken i Stralsund. Noget senere træffes den i Cistercienserkirken i Doberan ved Rostock, der stod under Bygning 1298—1368, i Mariekirken i Wismar, hvis Kor indviedes 1353, i Nikolajkirkerne i Wismar, hvor Koret indviedes 1403 og i Lüneburg, indviet 1409, og endelig i Cistercienserkirken i Dargun i Pommern, hvis Kor dog først blev til i sidste Halvdel af 15. Aarh. og er Typens yngste Repræsentant.

Fra ca. 1270 til ca. 1475, altsaa i omkring 200 Aar, kunde denne forenklede franske Kortype glæde sig ved stor og interesseret Paaskønnelse i Nordtyskland. Med Overgangen til 15. Aarh. er Typens Tid dog tydeligt forbi — det langt yngre Kor i Dargun staar som et forsinket Eksempel paa dens Anvendelse. Ser man bort fra dette sene Tilfælde, er det i Tidsrummet fra ca. 1270

Afb. 7. St. Petri Kirke i Malmö. Fra Tværskib og Kor.

til ca. 1400 — altsaa hovedsagelig i 14. Aarh. — denne særlige Kortype behersker en Række store, nordtyske Kirkebygninger, ialt 9.

Til denne — som man kunde fristes til at kalde den — baltiske Gruppe slutter sig endelig Petrikirken i Malmö, der menes at stamme fra første Halvdel af 14. Aarh., og Frue Kirke i København. *I alt væsentligt staar den københavnske Kirke Malmøkirken nærmere end de nordtyske Kirker.* Den gør det allerede i noget for saa vidt mere tilfældigt, som Størrelsesforholdene (Afb. 7, 8).

Som allerede anført er Frue Kirkes indvendige Længde — uden Taarnet — 110 Alen; St. Petris 106 Alen. Til Frue Kirkes indvendige Bredde: $9 + 16 + 9 = 34$ Alen — svarer St. Petris nøjagtig. Højden af Højkorsets Mure i Vor Frue var ca. 25 Alen, St. Petris er ca. 31 Alen — altsaa noget mere. Langt

interessantere er dog, at Ligheden i Planordningen er saa slaaende. Her ses bort fra visse Uregelmæssigheder i Petrikirken. Fagene er bredere i den vestlige Del, mulig en Følge af, at Kirken er opfort i to Byggeperioder, og Koret bøjer skævt af mod Syd. Men Ramus' overmaade regelrette Plan og Facadetegning af Vor Frue Kirke, der er lagt til Grund for Sammenligning, staaer dog maaske næppe helt til troende; nojagtige Opmaalinger af gammel Arkitektur eller Ruiner var ikke den Tids Sag og man tvivler noget paa, at Frue Kirke har været saa matematisk folgestrengt gennemført, som Ramus' Plan viser os den. Tvivlen bliver til Vished, naar man sammenligner Planen over den kendte, nylig fremdragne Del af Koromgangen med det tilsvarende Parti paa Ramus' Plan. Saa meget fremgaar dog med Sikkerhed, at Frue Kirkes Skib, ligesom Petrikirkens, har 6 Fag, at Tværskibets Bredde begge Steder svarer til Midtskibets og at Arkaderækken er ført igennem hele Kirken. Og af ikke mindst Betydning er, at Korpartiet i de to Kirker er næsten ganske ens. Højkoret er begge Steder tresidet afsluttet og Omgangen har fem Kapeller. Her kan Ligheden i Planordning vanskeligt tænkes større. Paa eet Punkt var der dog en bemærkelsesværdig Forskel. Forudsat man her kan stole paa Ramus' Plan, hvad man dog vistnok kan, havde Højkoret i Frue Kirke to Fag og den tresidede Apsis dækket af sin egen tredelte Hvælving, hvorimod østligste Kor-fag i Malmøkirken har Hvælving fælles med Apsis; Hvælvingen her er seksdelt. Endelig var Stræbesystemet — som det lader til — anderledes. I al Fald som Frue Kirkes Korparti nu kendes, manglede det Petrikirkens Sprængbuer, der paa ægte fransk gotisk Vis fra Sideskibsomgangen var ført op over dennes Tage mod Højkorets Væg. Derimod er det i denne Sammenhæng mere underordnet, at Frue Kirke fra første Færd manglede Taarn eller Taarne i Vest; Kirkens Klokker maa oprindeligt have hængt i en Klokkestabel paa Kirkegaardens eller i en Tagrytter. Det svære Vesttaarn udfor Midtskibet blev først bygget til i Middelalderens Slutning. Derimod var Petrikirken oprindeligt bestemt til at have Taarn over Midtskibets vestligste Fag; det nuværende Vesttaarn er her senere.

Man kommer ikke udenom de paafaldende Overensstemmelser mellem de to Kirkers Korpartier. Alene i Kraft af deres ensartede Udformning af den fælles Kortype skiller de to danske Bygningsværker sig ud fra begge de lybske Kirker fra Slutningen af 13. Aarh., hvor Systemets Gennemførelse er en hel Del anderledes, bl. a. med fremspringende Østkapel; Lybæks Marickirke mangler uden Tværskib, og Domkirkens Tværskib er ganske uden organisk Forbindelse med Koranlægget. Derimod har de to danske Kirker Femkapelsystemet tilfælles med Typens øvrige Monumenter, fraregnet den sene Klosterkirke i Dargun. Kun et Par af de tyske Kirker har Tværskib opfort i organisk Tilknytning til Korpartiet, det er Kirkerne i Doberan og vistnok i Lüneburg. Den 1368 færdig byggede *Klosterkirke i Doberan* fortsætter tillige Arkaderækken tværs igennem Tværskibet og er i det hele taget den af de 9 nordtyske Kirker, der staaer

Afb. 8. St. Petri Kirke i Malmo. Fra Koromgangen.

de to danske Kirker nærmest i Plan og Opbygning — som det ogsaa var den, der laa dem geografisk nærmest. Som Frue Kirke i København mangler ogsaa Doberankirken Sprængbuerne.

For Kendskabet til Korets arkitektoniske Karakter og for en nærmere Tidsfæstelse af dets Tilblivelse er de nylig fremdragne Rester af Kapelkransen af allerstørste Værdi, saa meget mere som alt tyder paa, at Koromgang med Kapeller og selve Højkoret er samtidige og opførte efter een og samme Plan. Den Mulighed er selvfølgelig ikke udelukket, at Kapellerne kunde være føjet til ved Ombygning og Udvidelse af en almindelig Koromgang som Roskilde Domkirkes, eller at Koromgang med Kapelkrans er føjet til et tresidet afsluttet, lavere Højkor. Men den Omstændighed, at hvert Kapel gaar i cet med til-

svarende Fag af Omgangen, at dette igen har aabnet sig ind mod selve Højkoret og den deraf følgende hojst komplicerede, men konsekvente Konstruktion af hele Korpartiet, gør det overvejende sandsynligt, at Frue Kirkes Kor er taget op som en Helhed fra Grunden af og at det ligesom Malmøkirken er en original Frembringelse — ikke opstaaet stykkevis lidt efter lidt (Afb. 9, 10).

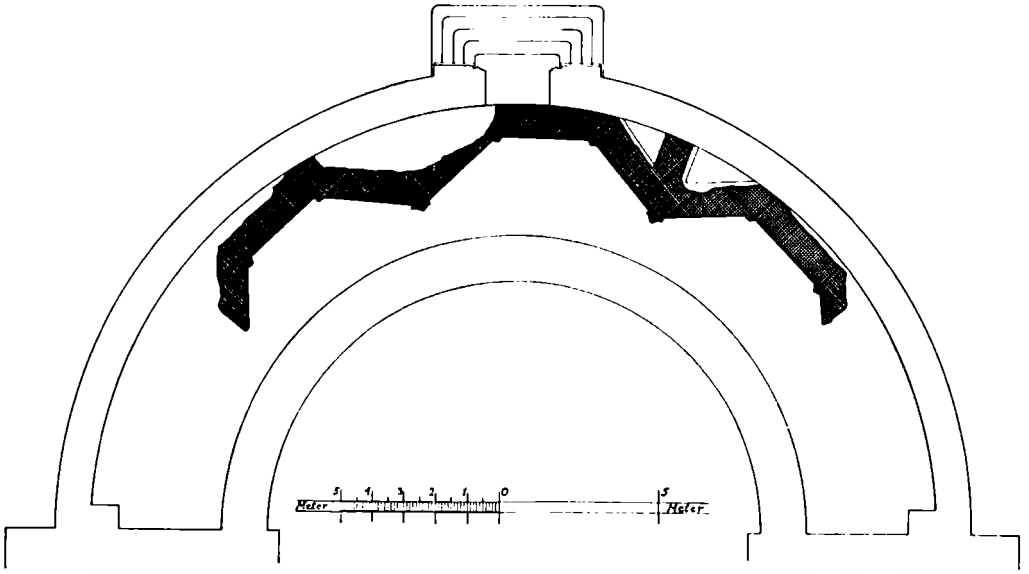
Hvad der nu staar tilbage er ganske vist kun Indersiden af de tre østligste af Omgangens 5 Kapeller. Men dette er i og for sig ogsaa oplysende nok!

De enkelte Kapelfag har i Hjørnerne haft slanke, treleddede, profilerede Piller, der i Forbindelse med de rigere leddede Piller i selve Koromgangen bar Hvælvingsribber og Gjordbuer. Koromgangen er følgelig konstrueret op efter Golticks gennemløbende Bæresystem — med den logiske Sammenhæng mellem Gulv og Loft, der er saa betegnende for Stilen i dens store Tid, inden den enklere Fremgangsmaade at lade Hvælvingsribberne bæres af Konsoller i Vederlagshøjde trængte ind og sprænger den oprindelig saa følgestrænge gotiske Opbyggen fra neden op efter. Pillerne har afrundede, i enkelte Tilfælde svagt tilspidsede Led, og hviler paa høje, polygonale Sokler af ren gotisk Form og med smaa Ledføjninger.

Kun et enkelt Kapitæl — endda kun et Fragment — er bevaret af alle. Det er et af Kapitælerne til Ribbepillerne, af Kalksten, prydet med Egeblade; men i Forbindelse med Pillernes og Soklernes Ledføjninger fortæller det om en Pyntelighed i Behandlingen af Korpartiets Detaljer, der giver en høj Forestilling om dette Bygningspartis søre og fine Karakter.

Som i Malmø-Kirken beroede Korpartiets ejendommelige Skønhed dog først og fremmest paa, at Omgangen med sine Kapeller stod i intimeste Forbindelse med selve Højkoret ved de 5 Arkader, hvis Piller og Buer igen bar Højkorets Mure. Det lette og dristige, det luftige og gennembrudte, de nuancerede Belysningsforhold og de rige, perspektiviske Virkninger baade paa nært Hold og paa Afstand har været dette Kors største Charme; betydelige Højdeforhold og slanke Proportioner har gjort deres til at skabe Stemning i dette ægte gotiske Kirkerum. Kun et nøje gennemført Ligevægtssystem, hvor Hvælvningernes Vægt og Tryk indefra og Stræbepillernes Modtryk udefra var rigtigt indbyrdes afpasset, har kunnet holde et Bygværk af sliq sammensat Art og af sliqe Dimensioner oppe.

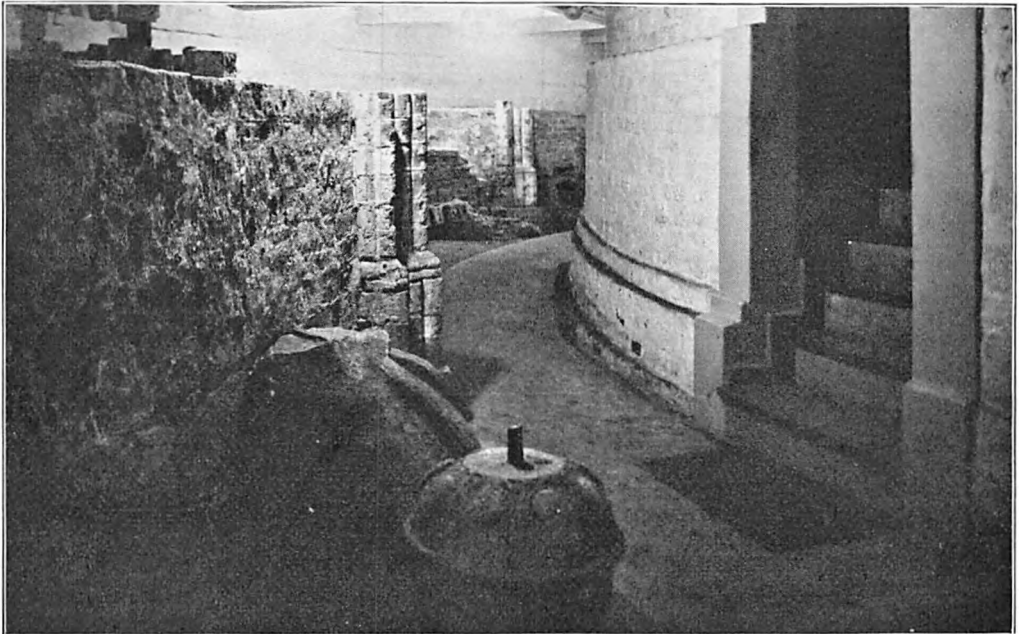
En meget fortegnet og i Renaissanceformer iklædt Gengivelse af Frue Kirkes Kor i Stikket fra 1560 af Frederik II's Kroning og den mere korrekte Gengivelse i Pontoppidans Danske Atlas af Koret som det — i alt væsentligt urørt — stod endnu efter Branden 1728, giver kun en svag Forestilling om den skønne, fine Virkning i dette Stykke Bygningskunst, der saa helt og afgjort hvilede paa god, gammel fransk Byggetradition. Men paa eet Punkt var Kirkens Kor enklere i Opbygning end de franske Forbilleder. Det manglede Triforiegalleri under Højkorets Vinduer. Heri lignede dog den københavnske Kirke — og ogsaa Malmø-Kirken — sine tyske Frænder!

Afb. 9. Kirkens Koromgang. Fremdragne Rester af Kollegiatkirkens Koromgang med Kapelkrans.
C. Borch del.

Om Koret har været stafferet med Maling, og om der, som vanligt i store og fornemme Kirker, har været malede Glasruder, kan kun formodes.

Skal man drage Slutninger fra Korets Planordning og konstruktive System maa de føre til den Antagelse, at dette Korparti, som de tilsvarende i de fleste nordtyske Kirker, rundt regnet maa være bleven til i Tiden fra 13. Aarh.s Slut-

Afb. 10. Fremdragne Rester af Kollegiatkirkens Koromgang med Kapelkrans.

ning til 15. Aarh.s Begyndelse. Skal man slutte fra Enkeltheder, er det særlig Pillebaser og Pilleprofiler, der kommer i Betragtning, og sidst, men ikke mindst det Kapitælfragment, der fremdroges samtidig med Murresterne. Her er det afgørende, at de høje, slanke Sokler, der i nogen Grad maa have svaret til Soklerne i Malmøkirken Kor, og deres lidt smaalige Profiler, samt Pillernes Profiler henviser dette Bygningsparti til et ret tidligt Stadium af vor Gotik — i god Overensstemmelse med, hvad Plan og Opbygning lærte. Har de Granit-sokkelsten, med simpel afskaaret Profil, anbragt udvendig i nuværende Korapsis, hvad meget tyder paa, siddet i den gamle Kormur, og er hugne til den, tyder ogsaa dette paa ret tidlig gotisk Tid. Et fastere Holdepunkt giver Kapitælfragmentet, der med sine Egeblade minder paafaldende om Manér og Stil i tilsvarende Kalkstenskapitæler fra den nedbrudte Graabrødrekirke i Odense, næppe yngre end 13. Aarh.s Slutning, og i St. Knuds Kirke sammesteds, hvor de skriver sig fra 14. Aarh.s Begyndelse.

Her vil det være naturligt at standse lidt og gennemløbe de skriftlige Kilder af forskellig Art til Kirkens Bygningshistorie, der er os overleverede fra Middelalderen. Med Hensyn til litterære Oplysninger om det store principielle Spørgsmaal: Tilblivelsen af Kollegiatkirken i dens første Skikkelse er allerede talt. Hvad der senere er sket med Vor Frue Kirke op igennem Middelalderen faar man en Del Oplysninger om, men med Udbyttet er det unægtelig kun smaat bevendt. Eet Vidnesbyrd er dog af særlig Interesse i denne Sammenhæng.

Indtil 1728 fandtes over Kirkens nordre Indgangsdør en Sten fra Erik Menveds sidste Regeringsaar, hvorpaa Christus og de fire Evangelister var fremstillet under kendte Symboler: Christus som Lammets med Korsfanen; af dens Bryst udspang en Blodstrøm, der fylder Kalken. Evangelisterne som sædvanligt gengivne som Ørn, Løve, Okse og Menneske og alle vingede, hver med sin opslagne Bog i Haanden. Udenom læstes paa Latin: »I det Herrens Aar 1316 genopbyggedes (re edificabatur) denne Kirke, der tidligere 4 Gange var hærget af Ild«. Efter Stenens Billedtale er der næppe Tvivl om, at denne Sten virkelig er fra dette Aar, og det vides da ogsaa fra Kirkens Mindebog, at »i Herrens Aar 1314, St. Kristine Nat — 24. Juli — blev St. Marias Kirke i Hafn ødelagt af Ildebrand«. Genopførelsen 1316 er altsaa foranlediget af denne Brand. Man maa vel gaa ud fra, at de, der lod Stenen opsætte, har vidst Besked, og at Peder Sunesøns Kirke før Ildsvaaden af 1314 virkelig var gaaet op i Luer 3 Gange i Løbet af kun ca. 100 Aar. Naar de tre sørgelige Hændelser, der sigtes til, har fundet Sted, kan man kun gætte sig til — mulig sigtes der her bl. a. til Lybækkernes Hærgen af Byen med Ild og Sværd 1248.

Byggearbejder, der *kun* har staaet paa i to Aar — fra 1314—16 — kan ikke have været saa omfattende, at blot Frue Kirkes Korparti har kunnet opføres i denne korte Tid. Det vil i al Fald stride mod talrige Erfaringer andetsteds fra. Men det er ogsaa muligt, at den lavt siddende Billedsten, der blev sat op over Indgangsdøren 1316, kun betegner et Stadium i Byggeforetagender, der

har strakt sig over længere Tid. Et Faktum er det, at der er bygget paa Kirken efter Branden 1314, og da det, man ved om Kirkens Korparti, henviser dette til Aartierne før 1300 og Begyndelsen af 14. Aarh., er man berettiget til at slutte, at *Korpartiet af Vor Frue Kirke i København kan være planlagt i Kong Erik Menveds Dage*. Er dette rigtigt, og meget taler derfor, har Frue Kirkes Kor staaet under Stilladser samtidig med at der byggedes paa Østpartiet af Petri-Kirken i Malmo. Hvilket af de to Byggeforetagender, der er paabegyndt først, maa foreløbig staa hen. Efter Profilformerne at dømme kunde det se ud, som den københavnske Kirke var den ældste.

Et Blik paa Kirkens Plan, som den kendes fra Ramus' Projekt, viser en Kirke, der i Planordning var mærkelig helstøbt. Man faar ikke nogen Følelse af, at der her ret godt kan være Tale om et Bygningsværk, der er bleven til Tid efter anden ved Ombygninger og Tilbygninger. Særlig gælder dette, foruden om selve Koret, de to Korsarme, delte ved Arkadepiller som i saa mange andre af Typens Kirker. *Kor og Tværskib maa have hørt saa nøje sammen, at deres Samtidighed næsten er en Selvfølge*. Men ogsaa Kirkens Skib gør unægtelig Indtryk af at passe harmonisk ind med Østpartiet. Skibet kan have faaet sin kendte Form for Østpartiets Tilblivelse, og dette kan selvfølgelig have staaet i Forbindelse med de mange Brande. Men der er lige saa megen Mulighed for, at Skibets Tilpasning ind i Østpartiet først er sket efter Tværskibs og Kors Opførelse og i Tilknytning til og Fortsættelse af denne. Saa meget er i al Fald vist, at i den Frue Kirke, der stod i Middelalderens senere Tid, saadan som vi kender den, kan der ikke have været synderligt tilbage af Peder Sunesøns første Kollegiatkirke. Problemet er vistnok uløseligt, thi efter Branden 1728 nedreves Skibets og det meste af Tværskibets Mure til Grunden.

Selvsagt har en stor Kirkebygning som Frue Kirke stadig trængt til Reparationer af forskellig Art. Visse Tilbygninger maatte ogsaa naturligt komme til — her, som ved andre større Kirker.

Vi ved lidt derom, og dette lidet kaster lejlighedsvis Lys over Kirkebygningens Skæbne i den senere Del af Middelalderen og giver ogsaa faktiske Oplysninger om Byggeforetagender af Betydning for Kirken som Bygværk.

I godt og vel hundrede Aar efter at Billedstenen var bleven sat op, er der dog ikke sket større Ting. I en Skrivelse af 1433 fortæller Kong Erik af Pomern Paven, at Frue Kirke ved ulykkelig Hændelse fire Gange er bleven for-tæret ved Ildebrand. Man aner, at Kongens Skriver har sin Viden fra den omtalte Billedsten og maa gaa ud fra, at han har vidst, at Kirken mellem 1314 og 1433 ikke har været udsat for Angreb af sin gamle Fjende Ilden.

Fra første Trediedel af 15. Aarh. foreligger imidlertid Vidnesbyrd om Byggeforetagender ved Vor Frue Kirke. Her ses bort fra et i almindelige Udtryk holdt og ovenikøbet noget tvivlsomt Afladsbrev fra 1401. Men 1419 udstedte

Pave Martin V et nyt Afladsbrev, der siger noget mere. Aflad blev tilslaaet alle, der paa nærmere bestemte Dage besøger Kirken og Brevet gjaldt for al Fremtid. Dette Afladsbrev, der maa opfattes som et for Kirken meget værdifuldt Dokument, var fremkaldt af en Skrivelse fra Kapitlet til Paven, hvori der klages over, at Kollegiatkirken trænger haardeligen til Istandsættelse (reparatio) af Bygning og Struktur d. v. s. paa Tag og Fag, men for at Istandsættelse kan ske »paa sømmeligste Maade« (decentius) behøver Kirken i høj Grad fromme Menneskers Hjælp.

Imidlertid var der faa Aar i Forvejen indtruffen en — ogsaa for Vor Frue Kirke — overordentlig vigtig og afgørende Begivenhed. Roskildebispen var ikke mere Herre over Staden; 1416 havde Kong Erik af Pommern faaet København i sin Magt — og dermed ogsaa Kollegiatkirken!

Endnu 1419 havde Kapitlet — efter gammel Tradition — repræsenteret Kirken overfor Paven. Men næste Gang, der er Tale om en pavelig Gunstbevisning, er det Kong Erik, der med ovenfor nævnte Skrivelse optræder paa Kirkens Vegne, og han undlader ikke straks i Begyndelsen af sin Skrivelse til Pave Eugen IV at bemærke, at Staden København er undergivet ham og den verdslige Magt. Kongens Henvendelse gik ud paa at opnaa et Afladsprivilegium, og han omtaler, efter at have nævnt de 4 Brande, at nu var Kirken ganske vist genopbygget med stort og bekosteligt Arbejde (nunc magno et sumptuoso opere reedificata), men den trængte stadig til fromme Menneskers »hjælpsomme Hænder«. I sin Svarbulle 1433 tilstod Paven beredvilligt alle, der paa bestemte Festdage besøgte Kirken, samme Aflad, som gjaldt paa de særlige Festdage i Kirken St. Pietri ad vincula i Rom. At der i Aarene umiddelbart før 1433 er arbejdet paa den københavnske Kirke kunde jo synes at fremgaa af Kongens Ord, og herfor taler ogsaa den Kendsgerning, at der 1432 laa ophobet en hel Del Bygningsmaterialer ved Kirken — saa mange, at en tidligere Kantor ved Kapitlet, senere Dekan i Linköping, i dette Aar paa Kongens Vegne kunde købe af Frue Kirke for 225 Mrk. lybsk Sten og Lim. Men i og for sig siger Kongens Ord jo kun, at Kirken — efter den sidste Brand 1314 — igen er bleven værdigt og omfattende istandsat og at den almindelige Vedligeholdelsespligt hvilede tungt paa Kirkens Midler. Det er saaledes næppe berettiget bag Kongens Udtalelser at se andet og mere end en almindelig Tilkendegivelse af, at der trængtes til flere Indtægter end dem, man kunde raade over. Og disse ogede Indkomster vil Kongen nu gerne skaffe Kirken.

Det er i det hele taget ret paafaldende, hvor ivrigt Kong Erik i disse Aar tager sig af Frue Kirke. I sin Henvendelse til Paven om Aflad siger han udtrykkelig, at »han nærer en ganske særlig Kærlighed netop til denne Kollegiatkirke, der blandt alle hans Riges øvrige Kollegiatkirker er at betragte som den allerfornemste«. Hans Interesse viser sig ogsaa i Indstiftelsen af en evig Gudstjeneste, den saakaldte »Psalterlæsning«, som han ledsager med en Gave til Kapitlet paa 500 Nobel. Andre Steder, hvor Kong Erik indstiftede disse,

for Kirkens Gejstlige temmelig byrdefulde Gudstjenester, var man alt andet end begejstret over dette Udslag af Kongens kirkelige Iver. Men selv om der er nogen Ængstelse i Tonen i Kapitlets Skrivelse, hvori kvitteres for den store Pengegave, er der dog tillige udtrykt en fast Vilje til at overholde den med Gaven følgende Forpligtelse. »Vi og de d. v. s. vore Efterkommere, ville og skulle troligen og uden al Arg lade holde, fuldfølge og fuldkomme denne foreskrevne Tjeneste og Læsning, ubrødelig og til evig Tid«. Løftet blev ogsaa holdt, lige til Reformationen afskaffede enhver Form for katholsk Gudstjeneste, og ogsaa disse Messer forstummede.

Man kan ikke frigøre sig for Følelsen af, at der har bestaaet et ejendommeligt hjærteligt Forhold mellem Kapitlet og Kongen og tillige en virksom Interesse for Vor Frue Kirke fra Kongens Side. At der for hans Vedkommende laa en politisk Hensigt bag er indlysende. Han vilde aabenbart vinde Københavnerne ved at tage sig af Borgernes Yndlingskirke, og han vidste fuldtud, hvad det betød at staa sig godt med Kapitlet, der havde megen Indflydelse paa Stadens Anliggender.

En Følge af de forandrede Forhold og af at København nu var bleven »Kongens København« var, at Byen fra Midten af 15. Aarh. at regne blev Kongens Residensstad. Og hvad Frue Kirke angaar, var den ikke længere kun Københavns Hovedkirke, men blev snart opfattet som hele Landets Hovedkirke. Fra og med Kristian I og til Enevældens Indførelse salvedes og kronedes Danmarks Konger her. Og da Kong Kristian 1478 oprettede Universitetet, knyttes for Aarhundreder faste Baand mellem det nye Lærdomssæde og den gamle Kirke. Ja! Aaret efter Universitetets Oprettelse, da det aabenbart kneb med Plads, gav Kapitlet endog den unge Lærdomsskole Lov til at benytte søndre Sideskib i Frue Kirke, indtil man, hvad for øvrigt snart skete, fik bedre Lokaler.

Saaledes kom Vor Frue Kirke for Middelalderens sidste Slægtled til at staa i en øget Glans, og kun Roskilde Domkirke, hvor Kongerne stedtes til Hvile, kunde kappes med den i national Betydning!

Kollegiatkirken var sikkert fra første Færd en anselig Bygning. Alene dens Vedligeholdelse har kostet meget, og dertil kom de ekstraordinære Udgifter ved store Byggeforetagender efter Brande eller paa Grund af overhaandtagende Forfald. Det ligger nær at spørge, hvorfra Kirken fik Penge til alt dette, og det træffer sig saa heldigt, at man for 15. og 16. Aarh.s Vedkommende ved ret god Besked derom.

Vor Frue Kirke var ganske vist velhavende! Den havde foruden Tienden betydelige Indtægter af uregelmæssig Art — Gaver til forskellige Formaal — men tillige havde den efterhaanden faaet overladt et meget betydeligt Antal faste Ejendomme. Udover, hvad der som Præbender var tillagt de 6, siden flere Kanniker, krævedes til de mange Alterpræster, Degne og alskens Betjente anselige Beløb, og under normale Forhold skulde disse hovedsagelig dækkes af

Indtægterne af Gods. Allerede henved Aar 1400 ejede Frue Kirke 62 Grunde med de derpaa opførte Bygninger, spredte ud over Byen og komne til Tid efter anden; men Godsmængden ogedes efterhaanden til langt over det dobbelte. Man har for Regnskabsaaret 1520—21 kunnet fastslaa Kirkens Indtægter af Gods, Sagefald, Tavlepenge, Sjaelegaver m. m. til 1279 Mark danske.

En særlig Udgiftskonto havde Kirken til selve Bygningen. Kirketienden, som betaltes dels i Korn og dels i Fisk og som alle Stadens Kirker var Frue Kirke skyldige, er dog vistnok ret tidligt lagt til Kannikernes Underhold. Men Frue Kirke fik andre Indkomster til Erstatning.

Som andre større Kirker havde ogsaa den sin *Byggekasse* — *fabrica* —, et fast Fond, administreret af en af Kannikerne som Byggeforstander — *procurator fabricae*. Trods de mange Gaver, der tillod Fondet fra private, kneb det dog ofte at faa Pengene til at slaa til. I 14. Aarh. faldt Gaverne til Byggekassen endnu ret rigeligt, men senere tager de af og Gaver skænkes nu mest til andre Formaal. Hvad Fondet eengang havde faaet af faste Ejendomme henlaa dog stadig under dette, og den Lejeafgift eller Landgilde, de aarlig kastede af sig, gik ind i Byggekassen. Men da Indtægterne fra ca. 1400 ikke steg synderligt, — man aner, at »Genopbygningen« da er helt afsluttet —, maatte der gribes til ekstraordinære Midler for at skaffe det nødvendige tilveje. I 15. Aarh. var først Kapitlet og senere Danmarks Konger ivrige for at øge Byggekassens Indtægter ved at skaffe Kirken Afladsbreve — særlig pavelige, der altid var saare virkningsfulde, selv om Kardinalers ogsaa kunde være gode! Frue Kirke var jo baade en fornem Kollegiatkirke og tillige som By- og Torvekirke Borgerne kær. Den var altid sikker paa mange Besøgende, men Afladsbreve kunde netop her gøre Besøget endnu større og dermed fremkalde øgede Indtægter. Vi har Kong Erik af Pommerns Ord for, at »en talrig Mængde af Troende for at gøre Fremskridt i Hellighed og vinde deres Sjæls Frelse, plejede at strømme til, især paa Torvedagene, der holdes særdeles ofte«. Senere, da Kong Kristian I under sit Romerophold benyttede Lejligheden til at komme sin kære københavnske Kirke til Hjælp, bad han Paven om endnu mere Aflad. Og samme Dag som Sixtus IV 1474 i al Almindelighed bekræftede Frue Kirkes Privilegier, bifaldt han ogsaa Kongens Anmodning om Aflad. Sin Henvendelse til Paven motiverer Kong Kristian ikke alene med sin store Velvilje overfor netop denne Kirke og med den stærke Tilstromning af fromme Mennesker, men han anfører tillige et nyt Moment, sikkert støttet paa Kirkens overmaade rige Samling af Reliquier — at »store Mængder af Lidende og Folk befængte med alskens Sygdomme, tyede til Vor Frue Kirke, for at helbredes for deres Lidelser og genvinde deres Helbred«. Naar Kirken just da havde forøgede Indtægter nodig, var det, fordi den trængte til ordentlig Vedligeholdelse, til Istandsættelse og til »at gøres større« — samtidig med, at den havde Brug for Bøger, Kalke og andet kirkeligt Udstyr.

En medvirkende Grund til Byggekassens slette økonomiske Tilstand i den

seneste Middelalder var visse meget store Byggeforetagender, bl. a. Opførelsen af et Taarn, og man kunde stadig bruge alle de Penge, der var at faa. Biskop Lage Urne maatte komme Byggekassen til Hjælp og bestemte 1517 i sine Synodalstatutter, at en Tavle til Indsamling af Gaver til Frue Kirkes Bygning »der er bekostelig« maatte bæres rundt til samtlige Stiftets Sognekirker. Men trods alt sprængtes Byggekassen Gang paa Gang, og dens Status maa henimod Reformationstiden have været alt andet end glimrende.

Jo mere man nærmede sig Katolicismens sidste Dage i Danmark, udfoldedes Landet over en mægtig Gavmildhed fra alle Sider overfor Kirken og dens Institutioner — en Gavmildhed, der kom selv den ringeste Landsbykirke til Gode. Denne Offervillighed — i Forbindelse med mange andre ydre Fromhedstegn: Pilgrimsrejser, og i al Almindelighed en mægtig Trang til »Guds Tjeneste« under alle de mange Former, Katholicismen raadede over — var Udtryk for en religiøs Uro, en Følelse af Vigtigheden af, at man i sin Saligheds Sag maatte gøre alt, hvad der stod i Ens Magt for at kunne være tryk ved Livet og tryk overfor Døden.

Der byggedes ved Kirker og Klostre som ingensinde siden 12. og 13. Aarh. Overalt, og ikke mindst ved Landsbykirker, fik man Raad til at indbygge Hvælvinger, rejse Taarne, Kapeller og Vaabenhuse. I denne overordentlig frodige Byggetid prydedes ogsaa Frue Kirke med nye Bygningspartier — og først og fremmest skred man til Opførelsen af et mægtigt Taarn. Hidtil havde Kirken staaet kullet, men dens nye Stilling i Nationens Bevidsthed kunde nok gøre det naturligt, at Kapitlet — og sikkert ogsaa Kongen — ønskede at markere dette endnu mere og paa tydelig Vis.

I 1480'erne tilbyggedes da til Kollegiats-, Kronings- og Universitets-Kirken det store *Vesttaarn*. Det omtales 1483 som »nylig paabegyndt« og stod under Stilladser, da Kong Hans' højtidelige Kroning i Frue Kirke fandt Sted. Men Taarnet kostede efterhaanden saa meget, at Kirken kom i stor Gæld derved — ogsaa fordi andre Byggearbejder samtidig var i Gang — ja! man maatte gribe til at afhænde faste Ejendomme for at klare Gælden fra sig. Det høje, kobbertækte Spir maatte man foreløbig vente med. Det blev først opsat 1514, og atter kostede det Kirken nogle af dens Ejendomme.

Takket være v. Wicks Stik fra 1611 er Taarn og Spir, næst efter Korpartiet, det bedst kendte af den gamle Kollegiatkirke. Det havde sine Stokværk markeret i det Ydre. I de to øvre Stokværk sad et stort, spidsbuet Vindue, flankeret, som det synes, af mindre, spidsbuede Blændinger. Frue Kirkes Taarn har i saa Henseende været i nær Slægt med mangfoldige andre sengotiske Taarne i Østersølandene. Dets største Pryd var Spiret, det skal have været 114 Al. højt og dets Tømmerskelet maa have haft en overordentlig vanskelig Konstruktion. Det maa have mindet om saavel St. Nikolaj som Petri Kirkes Spir, da det straks ovenover det kvadratiske Murtaarn gik over i en

Ottekant, men Frue Kirkes Spir var højere, og det var tillige, som andre Spir i Østersølandene, bl. a. Petri Kirkes i Lybæk fra 1472, flankeret af fire smaa Hjørnespir, af Franskændene kaldet »Skilderhuse«.

Frue Kirkes Spir har i Sandhed været en Pryd for Byen, med de 4 Smaaspir flokkende sig ved Hovedspirets Fod; Kapitlet følte sig stolt over denne Bedrift og fremhæver med Selvfolelse, at det har ladet Spiret oprejse »Gud til Lov og menige Københavns Indbyggere til Ære og Gavn«.

Af Tilbygninger, der i Tidens Lob opførtes ved Frue Kirke var der Kannikernes Forsamlingsbygning, *Kapitelhuset*, »Sønden næst op til Vor Frue Kirke«. Det laa i Fortsættelse af søndre Korsarm og omtales første Gang 1449, men er sikkert en Del ældre. Og selvsagt havde Frue Kirke ogsaa et *Sakristi* — vistnok en selvstændig Bygning ved Kirken, men uvist hvor. Det omtales i 14. Aarh. og benyttedes bl. a. undertiden til Retshandler.

Derimod er det ret mærkeligt, at man ikke kender mere end 6 Kapeller, indrettede i eller ved denne store Kirke.

En Del af dem var sikkert inde i selve Kirken — St. Kathrine, Helligtrekongers og St. Laurentii, der laa ved søndre Kirkedør —, men om enkelte ved man, at de var Tilbygninger til Kirken som et allerede 1240 omtalt *Frue Kapel*, ved Kirkens søndre Side og *St. Rochi Kapel*, ligeledes paa Kirkens søndre Side, stiftet 1500 af Kantoren Andreas Friis. Desuden laa et Hellig Løsens Kapel, vistnok ogsaa kaldet Frelserens Kapel, men ellers ganske ukendt, ude paa Frue Kirkegaard.

I Aarhundredernes Lob havde Frue Kirke faaet mange *Allre* — ikke blot saadanne, der stod i dertil særlig opførte Kapeller, men rundtom i Kirken, ved Vægge og Piller og vel særlig i Koromgangens Kapeludbygninger. Deres Stiftelse og Opretholdelse var baseret paa Gaver med Forpligtelse til Sjælemesser, Aartider eller Begængelse for Giverens Sjæl. Thi hvad Gods man skænkede til slig from Anvendelse var vel forvaltet. »Jeg kan mærke og forstaa,« skrev den bekendte Storgodsejer, Righshofmester Povl Laxmann, da han stiftede et Alter i Kirken, »at al den Umage, som vi gøre os her for Verdens Gods, kan intet hjælpe os til den evige Salighed med mindre vi betænke nogen Del til Guds Tjeneste, hannem til Lov og Ære, som os haver givet Sjæl og Liv og alt Gode, som vi haver.«

Altrenes Antal var op imod et halvt Hundrede, foruden Hovedalteret.

Som Frue Kirke stod kort for Reformationen, maa den indvendig have været smykket, som kun en Domkirke har været det. Det store, katedralagtige Rum har været gjort levende og veltalende af kirkeligt Udstyr af enhver Art, af Gravminder, af Billeder, malede, forgyldte og ofte med kostelige Prydelser i ædelt Metal. Hvilken Billedrigdom alene har ikke været knyttet til de henved

halvthundrede Altre, Højalteret iberegnet! Hvad har der ikke været af kostbart Alterudstyr, af straalende og fantastiske Reliquieskrin og -gemmer, og af alskens Messerede, bl. a. Kaaber i Gyldenstykke og Fløjl. Og i Højkoret har nedenfor Højalteret til begge Sider Kannikestolenes Rækker staaet Vagt. Af direkte Omtale kendes kun det store Vievandskar af Bronze, der stod ved en af Kirkens Indgange og saa den »Ildpande« midt i Kirken, der var skænket til at varme lidt op i det store Rum ved Vintertid.

Intet som helst er nu tilbage af al den Skønhed i Sten, Træ, Metal og vævede Stoffer, der engang var denne Kirkes — end ikke en eneste af de talrige Gravsten er bevaret. Langsomt tømtes Kirken for sine Klenodier allerede i Katolicismens sidste Dage.

Ejendommeligt nok var det en af Kirkens Prælater — selve Sjællands Biskop — der begyndte Plyndringen. Da Joakim Rønnow 1529 havde købt sin Bispeværdighed af Kongen og følgelig trængte stærkt til Penge, bad han Frue Kirke om Hjælp og fik virkelig en Del af dens Solvskat; Aaret efter tillod Bispren, at Borgmestre, Raad og menige Indbyggere i København til Hjælp til Stadens Befæstning maatte erholde 600 Lod Solv til Laan af Vor Frue Kirkes Klenodier. Beløbet skulde ganske vist tilbagebetales, men under de daværende usikre Forhold var der næppe noget Menneske, der ventede, det vilde ske.

Endnu var dog Kirkens almindelige Udstyr med Inventar af alle Slags tilbage. Altrene havde deres Tavler og Billeder i Behold. Da indtraf tredie Juledag 1530 Billedstormen — en i dansk Reformationshistorie ret enestaaende Begivenhed, mærkelig ved sin Voldsomhed og hele revolutionære Karakter. Det er en af de meget faa Gange, Københavnerne vides at have gjort Revolution!

Nævnte Dag, fortæller den fromme og højtansete Kannik, Mathias Pedersen, »blev Collegiatkirken i København skændet af de af Djævelens Aand indblæste Lutheranere. Vildere end selve Tyrken skaanede de intetsomhelst af, hvad der var viet til gudeligt Brug, ja end ikke Eucharistiens Sakramente«. Og Forfatteren af Skibby-Krøniken maler med voldsomme Ord et Billede af de Tumulter, der gik for sig, anførte af Ambrosius Bogbinder. Hans Harmes og Forargelse baade høres og føles den Dag i Dag gennem de forbittrede Ord: »Grebne af et utroligt Raseri og Vanvid styrtede nogle Lutheranere fra København ind i Vor Frue Kirke, som er den største og ypperste Kirke i denne By, og vanhelligede den med deres kirkeranske Hænder. Først omstyrtede de alle Helgenbillederne, spyttede paa dem, slog dem med Næveslag og spottede dem med forargelige Skældsord, medens de sønderslog dem med deres Øxer. Og derpaa trængte de ind i Koret, hvor de fuldstændig ødelagde Kannikestolene og alt Panelværket. Højalteret forblev dog uskadt, da Byfogeden forsvarede det med Fare for sit Liv; men alt andet blev vanhelliget, man gik endog saa vidt, at man sønderrev Bøgerne. Men de Skældsord og Forbandelser, hvormed Christi Præster og i det hele taget alt, hvad der er helligt i vor Religion, over-

dængedes, har jeg ikke Lyst til at fortælle. Det overgaar alt, hvad man kan forestille sig!«

Hvad der er gaaet til Grunde af stort og rigt Kirkeudstyr ved denne Lejlighed siger sig selv. Kun eet synes man at have skaanet — Kirkens Gravmæler og de Klenodier, den paa det Tidspunkt endnu havde tilbage; de var vel i Tide bragt i Sikkerhed. Men da Kirken atter var kommen i Orden og taget i Brug, maa det igen være gaaet ud over Kirkeskatten. Thi Frue Kirke har — saa lidt som Landets andre Kirker — kunnet slippe for paa Rigsraadets Bud, December 1531, at rykke ud med, hvad der kunde undværes af Guld og Sølvklenodier, for at Kong Frederik I deraf kunde slaa Mønt til at holde sine Landsknægte med. Begrebet: det undværlige, er altid saare elastisk.

Vistnok i enestaaende Grad stod Frue Kirke ribbet for al indre Glans og Pragt, da den nye Læres Mænd tog den i Besiddelse. Meget andet af dens katholske Udstyr end Hojallertavlen og — 4 Alterkalke af mindst et halvt Hundrede var vist næppe i Behold!

Men lige stolt og rank stod selve Kirken der og lige frejdigt løftede den sit Kæmpespir mod Himlen. Den var gledet fra eet Tidehvert over i et andet, loyalt stillende sig til Raadighed for andre Mænd, der frembar andre Tanker og med andre Ord forkyndte det samme gamle Evangelium.

Under Hvælvingerne lød nye Sange, men naar Kirkens Klokker gik, var der en af Klokkerne fra Papismens Dage, der stadig vedblev at synge sit: *Veni cum pace* — Kom med Fred!

At den nye Læres Forkyndelse i København ikke er knyttet til Frue Kirke er kun naturligt. Den gamle Lære var vel nok særlig fast forankret indenfor netop denne Kirkes Præsteskab. Det var Nikolaj Kirke, der ved Hans Tavsens Prædiken fra Aaret 1529 blev det første Kirkehjem for den nye Lære. Men der er dog Grund til her at understrege, at ogsaa Frue Kirke kom til at spille en Rolle i hine Tider, da ny og gammel Trosform brødes.

Saa længe den myndige og meget konservative Lage Urne var Biskop i Roskilde, gjorde han alt for at støtte Kapitlet og Præsteskabet ved Vor Frue Kirke mod Reformatorerne. Og dog hændte det, men vistnok af Vanvare, at den ivrige Lutheraner Klaus Mortensen Tøndebinder kom til at prædike i Kirken; men han gjorde det »med ikke ringe Overmod«, som en samtidig katholsk-sindet Forfatter siger, og Bispem fik ham hurtig stoppet. At Frants Vormordsen som Universitetslærer kunde komme til at prædike i Universitetets egen Kirke er forstaaeligt, men samme Forfatter antyder ganske vist, at det skete ved en Tilsnigelse. Frants Vormordsen havde lovet at berolige Folkestemningen, men knap nok begyndt paa sin Prædiken var han inde paa lutherske Tanker, og da Kannikerne blev klare derover, drev de ham med Larm og Raab ned af Prædikestolen.

Først Lage Urnes Død 1529 banede Vej for Lutherdommens Forkyndelse i

Hovedstaden. Her havde Kapitlet været den fødte Leder af den katholske Gejstlighed, men med den svage Støtte, det fik fra den nye Biskop, Joakim Rønnows Side, var det ikke længere i Stand til at holde den nye Forkyndelse ude, og Hans Tavsens kom til Hovedstaden, kaldet af selve Kongen. Alt længe havde Borgerne været i Uro og Tvivl, men af Forvirringen voksede efterhaanden en stærk Forkærlighed for den evangeliske Lære frem, og da større Dele af Borgerskabet var bleven sig bevidst som Tilhængere af det nye, laa det nær — i Kraft af den særlige Borgerfølelse overfor Stadens Hovedkirke — at de ogsaa stræbte efter at faa Magt over den.

En Kres af Borgere — vel nærmest tilhørende Sognemenigheden — forlangte da ogsaa 1530 af den nye Biskop, at han skulde lade en Præst, en vis Hr. Mads, prædike for dem i Frue Kirke. Denne Mand er ellers ukendt, men maa have sluttet sig til den evangeliske Lære. Joakim Rønnow sagde Nej, og søgte anden Udvej for at redde Frue Kirke for Kannikerne og den katholske Gudstjeneste. Vistnok i Juli samme Aar henstillede han til Kong Frederik I, at der i Frue Kirke, »eftersom den er en Kollegiatkirke«, maatte holdes Messer og anden Gudstjeneste som hidtil, »og Altre, Tavler og andre Kirkens Ornamentter maa blive urørt og uforkrænkede i alle Maader«. Til Gengæld skulde Menigheden have Lov til at bruge Graabrodre- eller Helligaandskirken — begge laa indenfor Sognets Grænse — som en Art Frikirke og der »holde, hvad Skik og Tjeneste, som synes (den) bedst at være«. Kongen gik imidlertid ikke ind paa Tanken. Han tillod tværtimod en evangelisk Prædikant visse Dage at tale i Frue Kirke og til disse evangeliske Gudstjenester, hvor »Guds Ord« forkyndtes og der om Søndagen sagdes dansk Messe, blev oprettet et særligt Alter midt i Kirken. I nogen Tid holdtes der nu baade evangelisk og katholsk Gudstjeneste, men denne halve Ordning kunde ikke i Længden tilfredsstille den lutherske Del af Borgerskabet. Man var bleven dristigere og begyndte at stille Fordringer om, at *alle* Borgere i Staden skulde afsværge Papismen. Øvrigheden vidste hverken ud eller ind, men endte tilsidst med at slutte sig til Oppositionen, forsaavidt den d. 2. November tog Mod til sig og henvendte sig til Kongen. Man henstillede meget indtrængende til ham at befale Bispen af Sjælland at tvinge Kapitlet til at holde op med latinske Messer og Vigilier saalænge, til der kom en endelig og fast Ordning paa Tingene. Gjorde Kongen ikke det, svarede man ikke for Følgerne, thi man kunde vente Oprør med voldeligt Overfald paa Kanniker og Præster. Og truende føjede de til: »Her er mange Kompaner i Staden, baade Baadsmænd, Fiskere og andre Embedssvende (Haandværkere), saavel som Borgere, hvilke vi ikke kunne regere i denne Handel. Thi de er allesammen Guds Ord medfældige og den papistiske Handel og Regimente imod«. Ja! Borgmester og Raadmænd gjorde endog hele Sagen til et Kabinetsspørgsmaal: Kunde Kongen ikke faa Bispen til at boje sig, maatte de nedlægge deres Hverv! Men Frederik I var altfor forsigtig en Mand til at lægge sig helt ud med Bispemagten ved at nedlægge

en Kollegiatkirke. Han foretog sig intet — og Øvrigheden nedlagde *ikke* sine Hverv!

Forholdene tilspidsede sig imidlertid stadig mere, og mens de latinske Messer og Vigilier uforandret lød i Frue Kirke, voksede Harmen mod Kanniker og Præsteskab Dag for Dag. Pludselig samlede Diskussionen sig om den katholske Messe. Poul Helgesen rykkede frem til dens Forsvar. Hans Tavsens angreb hans Udtalelser, begge i Skrifter, tilstillede Borgmester og Raad, og Tavsens udfordrede — paa Tidens Vis — sin Modstander til en offentlig Disputats. Ophidselsen steg; Tavsens og hans Venner førte et stedse mere paagaende Sprog, og en skønne Dag gik Naturen over Optugtelsen — Billedstormen rasede gennem Vor Frue Kirke.

Begivenheden vakte mægtig Opsigt, men selv Reformationens Venner syntes, at dette gik for vidt. Kongen var fortornet og lod Frue Kirke lukke næsten et Aar. Det burde følgelig ogsaa have været paa hans Foranstaltning, Kirken atter aabnedes. Men hans vanskelige og ret svage Stilling i disse Aar giver sig klart Udtryk i den Kendsgerning, at da Frue Kirke atter aabnedes under stor Højtidelighed d. 15. November 1531, var det paa Joakim Rønnows Foranledning og med Rigsraadets Samtykke. Lutheranernes Alter var der ikke mere; det var fjærnet og kun Katholikerne maatte benytte Kirken!

En vis Afslappelse var fulgt efter Kirkestormens Kraftudfoldelse. Uden at blive forstyrret indrettede Kanniker og Præster sig paa gammel Vis i Frue Kirke og kom endog paa en helt venskabelig Fod med Borgmester og Raad. Kapitlets og dermed Frue Kirkes Stilling som katholsk Kirke var, efter alt at dømme, mærkelig stærk i Frederik I's sidste Aar, og da efter hans Død 1533 Katholicismen drømte om at vinde alt tilbage, er Frue Kirke den gamle Tros faste Borg i København. At Joakim Rønnow paa Grund af Borgernes truende Holdning saa' sig nødsaget til at kalde den forviste Hans Tavsens tilbage, gjorde det dog snart klart for alle, at i al Fald København var tabt for den katholske Sag, og da Grev Christoffer af Oldenburg besatte Byen med sine Knægte, betingede Borgerne sig udtrykkeligt, at de vilde blive ved den lutherske Lærdom og Guds klare og rene Ord.

København var bleven en evangelisk Stad.

Symbolet derpaa var, at *den lutherske Gudstjeneste blev genoprettet i Frue Kirke d. 2. Juli 1534* og vistnok som eneherskende.

Under Grevens Fejde har Kannikerne følgelig haft onde Kaar, og da Kristian III 1536 blev Herre over Byen og Landet, *ophævedes Kapitlet*. Dets økonomiske Stilling havde allerede siden Lage Urnes Død været stærkt undergravet og dets Indtægter svindende. Nu var det uigenkaldeligt forbi med Kapitlets politiske og aandelige Førerstilling i København.

KIRKEN SOM LUTHERSK BISPEKIRKE

FRA REFORMATIONEN TIL BRANDEN 1728

I den nye Universitetsfundats af 1539 blev der truffet Bestemmelse om Frue Kirkes Stilling under de nye Forhold. Medens den indtil da havde staaet under Kapitlets Værgemaal, henlagdes den nu under Universitetets Patronat. En af Professorerne og en Borger skulde, under det akademiske Raads Tilsyn, være Kirkens Værger. Men snart opstod en langvarig og bitter Strid mellem Universitetet og Magistraten om Patronatsretten. Borgerskabet havde aabenbart nu, da en ny Tingenes kirkelige Tilstand var indført, haabet og ventet, at det vilde faa i al Fald en vis Raadighed over Kirken, og Borgmester og Raad havde tilmed eengang for alle faaet det store sengotiske Vesttaarn — Vor Frue Taarn — i Forvaring og Forvaltning. Her holdt Byens to edsvorne Kurer og Natvægttere til, der tog Vare paa og vogtede den ganske By og Menighed — og sandelig ikke mindst de Højlærde — »for Ildsfare og ellers anden Ulykke«. Den store Klokke i Taarnet, Stormklokken, »Kongens Klokke«, blev ovenikøbet senere af kongelig Majestæt Frederik II skænket Borgmester og Raad — »og ingen anden«. »Byens Klokke hænger i Vor Frue Taarn«, siger Borgmester og Raad i Christian IV's første Aar; den var ligesom Borgerskabets Palladium, og man mindes uvilkaarlig Fortællingen om Hans Nansens og Otto Krags Ordveksling foran Københavns Slot i de bevægede Dage 1660.

Forst 1630 faldt Dom i den langvarige Strid mellem By og Universitet, og Kongens Retterting slog fast, at »Professores som hidtil bør at nyde Jus patronatus til Vor Frue Kirke«. Men Striden blussede atter op. Borgerskabet havde stadig svært ved at vænne sig til den Tanke, at ikke det, men de Højlærde havde øverste Raadighed over »dette skønne Tempel«, som Kirken beundrende benævnes i Magistratens Skrivelser.

Vel var Kapitlet bleven opløst i Modsætning til, hvad der skete ved Domkirkernes Kapitler. Men de enkelte Medlemmer og Kirkens Præster havde Tilladelse til at blive i deres Stilling og nyde dens Indtægter til deres Død.

Sikkert med Sorg i Sind har den gamle Tids Kanniker og Præster efter Kristian III's Sejr og Reformationens hurtigt paafølgende Indførelse sat sig til

Rette i deres gamle Kirke. Selve Kirkebygningen stod ganske vist uforandret fra før, men kastede de deres Blik rundt i Kirken, er de blevet mindet om, at Tiderne var andre og at alt nu var forvandlet.

Kirkeindret var blevet et andet!

Hvor var de mange Sidealtre med deres Billedverden i rige Farver og Forgyldning, hvor var alt det Kirkeudstyr, en fornem Kollegiats- og Kapitelskirke ikke kunde være foruden! Hvor var de skønne og pragtfulde Ting i Sølv og Guld, der i sin Tid udgjorde dens Klenodieskat! For disse Mænd var Kirkerummet blevet tomt og trist — øde! Kirkens Vægge og Piller stod bare og det var kun en fattig Trøst, at Højaltret endnu var urørt i sin gamle Skikkelse — men uden Monstransen, Symbolet paa det centrale i katholsk Gudstjeneste: Messen.

Og hvad var *saa* det hele værd!

Intet Under, at Kannikerne savnede det for dem væsentligste. Og naar de, som det var bleven dem paalagt, tog Del i den nye Gudstjeneste og her maatte rette sig efter de Regler for Kannikers gudelige Øvelser, Bugenhagen, den nye Kirkes Organisator herhjemme, havde foreskrevet, følte de sig utilfredsstillede. Mange var ogsaa til Aars og kunde ikke uden videre vænne sig til det Nye. De har følt sig som Martyrer og de har ikke kunnet, ejheller villet, undvære, hvad de var vante til som Gudstjenestens Højdepunkt, det højtidelige Øjeblik, da Hostien i guldblinkende Monstrans og under Dødsstilhed løftedes højt over de troendes Hoveder, medens Underet foregik usynligt for deres Øjne. Hemmeligt — om Natten — kom de sammen og fejrede katholsk Messe i deres Boliger. Der er noget rørende i disse Mænds Trofasthed overfor den forbudte Gudstjeneste, men den lader sig paa den anden Side ikke forene med det Faktum, at de nu engang *var* gaaet paa Forlig med den nye Kirke. Martyrmodet mangler dem!

De natlige Messer vakte Bestyrtelse, da de blev bekendt. Man hverken kunde eller vilde finde sig i sligt Papisteri, og det besluttedes 1543, at der skulde afholdes Disputatser med samtlige Landets Domkapitler for helt at omvende de Forhærdede. Først tog man fat paa Kanniker og Præster ved Frue Kirke, og Lutheranernes bedste Mænd blev sluppet løs paa dem. Men særlig een af Kannikerne, den allerede omtalte Mathias Pedersen — »gamle Mester Mads« — gav selv Peder Palladius nok at bestille, selv om han til Slut bøjede sig, underskrev den evangeliske Bekendelse og nød Nadveren sammen med Menigheden.

Faren var afværget, og man behøvede ikke mere at regne synderlig med den Konservatisme og Vrangvilje mod »Evangelii klare og lyse Dag«, der — omend skjult — stadig har holdt til hos en Del af Kannikerne i Frue Kor. Vistnok den sidste af dem, Filip a Prato, døde 1567, lige netop tidsnok til at undgaa den Tort, det vilde have været for ham, at Gudstjenesten i Frue Kirke blev gjort til Norm for al evangelisk Gudstjeneste i samtlige danske Kirker — store

og smaa. Dette skete 1568, men synes forøvrigt allerede at have været forordnet af Kristian III.

I Tyskland findes den Dag i Dag i Privateje en lille katholsk Præstekalk, der bærer Paaskriften: Offertorium Capituli Haffnensis — Gave fra Københavns Kapitel. I Ejerens Familie, der mener at nedstamme fra Martin Luther, lever en Tradition om, at Kalken er skænket selve Reformatoren. Det lyder meget mærkeligt! Langt snarere vilde man tro den skænket til Dr. Johan Bugenhagen, der havde været saa ivrig for, at Kapitlet skulde vedblive at bestaa.

Frue Kirke havde med den nye Kirkeordning tabt gammel Anseelse, men til Gengæld vundet ny.

Den var blevet *Bispekirke*, og som Stiftets Hovedkirke kaldes den ofte Domkirke — i den og fra den talte Sjællands Stifts Superintendent, hvis Stilling, om ikke officielt, saa dog reelt var langt mere end de øvrige Stifters. Paa en vis Maade blev det straks slaaet fast, at Frue Kirke var at opfatte som hele Landets Hovedkirke; thi her indviede Johan Bugenhagen 1537 de første evangeliske Bisper i Danmark, og i de følgende Aarhundreder blev samtlige Bisper i Danmark-Norge indviede her. Det betød, at Lunds Domkirke gled ind i Rækken af de almindelige Domkirker og at det er forbi med Skaanelands dominerende Indflydelse i Kirkepolitik.

Vor Frue var yderligere bleven befæstet i sin Stilling som *Universitetskirke* — Templum Academicum. Universitetet var efter Kristian III's Reform 1539 og store Doteringer, bl. a. af Gods fra selve Frue Kirke, bleven en langt anseeligere og bedre Lærdomsskole end tilforn. Stadig foregik alle Universitetshøjtideligheder i Frue Kirke — det aarlige Rektorvalg og Doktorpromotionerne med »deres meget herlige Ceremonier«. Saa nær var Universitetet nu rykket Kirken ind paa Livet, at det i længere Tid lagde Beslag paa den gamle Kapitels store, hvælvede Stue til Høresal — Lektorium, og fra 1543 en Tid lang paa St. Rochi Kapel til Bibliotheksrum, formentlig for de mest benyttede Bøger, medens Resten af Universitetsbibliotheket foreløbig blev i Helligaands-huset.

Ikke mange Aar efter — 1555 — maatte Kirken afstaa et andet af sine Kapeller paa søndre Side — er det Frue Kapel? — til Københavns Præster, der brugte det som Konventshus. Under de bevægede Forhandlinger 1660 holdt Gejstlighedens Stænderdeputerede af og til deres Møder her.

Ogsaa *Statsmagten* vedblev at betragte Frue Kirke som Stedet, hvor Iklædningen af Kongen med Rigets Insignier rettelig burde finde Sted. Det blev straks slaaet fast ved Kristian III's højtidelige Kroning her 1537 — den højtidelige Stund, da han med Sværdet, der først af alle Regalier blev ham overrakt, traadte frem i Koret, foran Alteret, med Ansigtet vendt mod »Menigheden«, og hug drabeligt i hvert af de 4 Verdenhjørner som et Tegn paa, at saaledes

vilde han værne sit Rige og dets Tro mod alle Fjender. Dengang, og ligetil Enevælden, var Overrækkelsen af Rigssværdet mere betydningsfuld end selve Kroningen. Thi Sværdet opfattedes da endnu fra gammel Tid som Symbolet paa Magten og Myndigheden.

Og nu som før var Kirken *Staden Københavns fornemste Kirke*, saa meget mere som St. Clements og St. Petri i de nærmeste Aar efter Reformationen blev nedlagte, og Dele af deres Menigheder henviste til Frue Kirke, hvis Sogn følgelig voksede betydeligt. Men de gejstlige, der nu betjente Kirken, var unægtelig bleven faa i Tal — en Sognepræst og to Kapellaner!

KIRKENS Udstyr. Paa selv de ivrigste Lutheranere, der havde kendt Frue Kirke, som den stod indvendig før Billedstormen, maa den have gjort et lidt fattigt Indtryk. Har der været katholsk prægede Kalkdekorationer, var de antagelig overhvidtede. Men Vanens Magt er stærk; man har følt Trang til Farver i det store Rum, og vistnok 1555 blev Hvælvingerne malede, men hver Bue (Hvælvingsfag) paa sin Maade. Dette Arbejde blev meget beundret, og 100 Aar efter siger J. L. Wolf, at det var gjort med saa stor Kunstfærdighed, »at de, som sig paa Kunsten forstaa og med Flid det agte, meget forundre sig«. Formaålet med denne Bemaling har øjensynligt været overvejende dekorativt; derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at Dekorationerne for en Del bestod af adelige Vaaben.

At Kirkerummet er bleven varmere derved, er nok muligt — ikke saa protestantisk koldt. En Kendsgerning er det, at lidt efter lidt fik Kirkeindret igen noget hyggeligere, mere menneskeligt over sig; det fik igen Præg af at være beboet — at være et Hjemsted for Mennesker. Efterhaanden har Vor Frue faaet det Kirkeudstyr, der passede for den som evangelisk-luthersk Kirke. Intet deraf er dog tilbage, men det man ved derom, giver visse Forestillinger om, hvorledes Kirken i de første Aarhundreder efter Reformationen blev herlig prydet.

Til at begynde med var noget af Udstyret vel nok arvet fra Katholicismens Dage — foruden Altertavlen: Døbefont, Prædikestol (ambo) og Orgel. Efterhaanden blev alt dette istandsat eller helt erstattet af Nyt. Saaledes blev Kirkens *Orgel* atter og atter forbedret, 1591 fik Kirken imidlertid et nyt og 1625 skænkede Professor Claus Plum — til »Guds Ære og Menneskers Hjælp« et Positiv, der blev omhyggeligt stemt ind med Orgelværket. I Aarene omkring 1700 fik Kirken atter et nyt, meget kostbart Orgel, der siges at have været et af de største i Verden og afgjort det største i Danmark. Ved de omfattende Istandsættelser i Midten af 16. Aarh., der kom hele Kirken til Gode, blev ogsaa Taarnuret istandsat af Klokkeren i Lund, Jacob Sejermester.

Det var ogsaa ved samme Lejlighed, Kirken fik en ny »kostelig og udskaaren« *Prædikestol*, men 1625 er der rigtignok Tale om at erstatte den med en anden. Som protestantisk Skik og Brug fordrer, var den anbragt i Kirkens Midter-

skib; den stod ved en af Pillerne udfør St. Rochi Kapel, vistnok paa den nordre Side. Den maa have staaet saaledes, at Folk i Tværskibet har kunnet høre og sel

Hvorledes den oprindelige *Døbefont* var og hvor den stod, ved man intet om. Meget sent, først 1619 tog man Bestemmelse om, at Kirkeværgerne skulde anskaffe en ny »smuk« Font. Den skulde støbes i Messing og prydes med Billeder. Forhandlingerne trak imidlertid ud, og endelig 1621 kunde Kongelig Majestæts Bossestøber og Borger i København Rudolf Burchardt slutte Kontrakt om Arbejdet med Rektor, Superintendent og Kirkeværger om »at gøre dennem en Font af godt, fint, purt Messing, med udlagte Historier, konstligt og artigt omkring, den øverste Part udenom Fonten med fire Evangelister, fire Løver under, og alt andet, hvis som dertil hører, efter den Projekt, som jeg fornævnte Højlærde vist haver — og det, som jeg vil forsvare for Gud, Øvrigheden og fornævnte lærde Mænd«. Burchardt lover at gøre sin Flid, saa Arbejdet kan blive færdig til Paasken 1622 »eller ved det Pas«. Interessant og oplysende om den tekniske Side af Arbejdet er, at Støberen, foruden Betaling for sig selv sikrer sig Midler til »at bekoste Historierne, at lade hos Snedkere og Billedskærere udkære, med Evangelister, Løver og alt andet, hvad som behøves til fornævnte Arbejde«.

At Fonten, da den stod færdig, har været et anseligt og smukt Stykke Kunsthaandværk, tør man gaa ud fra. Meget tyder paa, at Rudolf Burchardt er samme Mand som den Borkart Gelbgiesser, der var lige dygtig til at støbe Kanoner og Klokker.

Da Fonten stod støbt, rettidig, blev der 1623 nedsat et Nævn paa otte Borgere, der skulde bestemme, hvor den bedst og mest bekvemt kunde anbringes, og man enedes om Stedet — vistnok i et tidligere Kapel i Kirkens søndre Side-skib mod Vest. Fonten fik senere et Daabsfad af godt engelsk Tin, men 1691 skænkede den rige Klokker, Laurids Tott og Hustru, Barbara Muus, et Døbefad af støbt Solv, med bl. a. en latinsk Inskription, der fortalte om Givernes Kærlighed til Vor Frue Kirke.

I Lighed med, hvad man efter Reformationen var kommen ind paa ved Indretningen af lutherske Kirker, blev Døbefontens Plads markeret paa særlig festlig Vis med smukke og prydelige Omgivelser, idet en Billedsnider fik det Hverv at anbringe »Træværk«, sikkert et Sprinkelværk, omkring Fonten; det kostede 252 Dlr. Hvor Fonten stod, blev Væggene beklædt med smukt udskaaret Panelværk, og at der ogsaa her har været Tale om et relativt omfattende Arbejde viser den Kendsgøring, at dette Snedker- og Billedsniderarbejde kostede mindst 300 Dlr.

Paa Frederik III's Tid — 1669 — flyttedes Fonten imidlertid til en af Kirkens Udbygninger mod Syd — St. Rochi Kapel —, og »Daabskoret« som det kaldtes, fik senere en endnu mere nitid Indfatning med Sprinkelværk i Snedkerarbejde og med Messingsøjler, efter at Bogsamlere J. Höpfner 1675 havde givet 1000 Dlr., bl. a. til dette Formaal og til en Solvkande.

Vistnok først 1569 var den tidligere *Højallertavle* bleven fjærnet og man havde opsat en helt ny. Den har sikkert lignet andre af Tidens anselige Altertavler rundt om i danske Kirker. Vi ved, at den havde udskaarne Figurer, at Tavlen var herligt malet og stafferet med Sølv og Guld, og at dette sidste var besørget af Mester Hans Maler i Købmagergade. At samme Mand ogsaa har skaaret Tavlen er dog ikke sikkert. Men senere skilte Kirken sig af ogsaa med denne Altertavle. Universitetet havde ladet bygge en ny Kirke udenfor Nørreport, og hertil skænkedes den. Man gik nu i Gang med atter at skaffe Vor Frue Erstatning og afholdt aabenbart i den Anledning en Slags Konkurrence 1624. Hans Billedsniders Afridsning — Projekt — til 1100 Dlr. blev approberet og et andet Projekt indkøbt til Opbevaring. Forfatterne til de ikke antagne Projekter fik en »Foræring«. Stafferingen af Altertavlen med Farver overlodes en af Stadens Malere. Udførelsen af Tavlen stod vistnok paa i flere Aar.

Dette kostbare Stykke Billedskærerarbejde maa langt have overgaaet den anden Tavle — ellers havde man selvfølgelig heller ikke ønsket en ny. Kan man dømme efter Datidens Beundring for »denne meget forgyldte Altertavle med halvslagen fint Guld« har den sikkert været saare dekorativ og virkningsfuld.

Hans Billedsnider er identisk med den Billedskærer Hans Holst fra Køge, der vides at have arbejdet for adskillige af Universitetets Kirker.¹⁾

Til Korets skønneste Prydelse har sikkert hørt den store *femarmede Lysestage*, der stod opstillet nedenfor Alteret. Det hed sig paa Resens Tid, at den stammede fra Kalmar og var skænket Kirken af Kristian IV, formodentlig som Krigsbytte — og det er jo muligt. Men der er Grund til at minde om, at slige store Malmstager kunde forekomme i Landets Domkirker i Middelalderens sidste Tider. Viborg Domkirke har endnu sin i Behold.

Til at oplyse Kirken ved Aftengudstjenester havde den efterhaanden faaet en Del *Lysearme*, anbragt rundt om paa Kirkens Vægge og Piller — adskillige af dem Gaver fra Folk, der stod Kirken nær, og ned fra Hvælvingen hang adskillige *Lysekroner*, ligeledes skænkede af Kirkens Velyndere. 1601 gav en Borgerenke, Marie Vedel, Kirken en Lysekrone, 1618 var det Dr. Anders Lemvigs Enke og 1635 den ærlige og velagtede Mand Christian Pedersen og Hustru. Brygger Niels Nielsen og Hustru gav ca. 1670 en Lysekrone til Kirken, og 1669 lod Fru Berthe Urne, salig Henrik Rosenvinges og hendes Mand Fr. J. Barstorff en Krone ophænge i St. Rochi Kapel.

Kirkens Udstyrelse med *Stolestader*, særlig for Menigmand, voldte megen Besvær og Bryderi af mange Slags. Fra den katholske Tid havde Menighedens Mænd og Kvinder færdedes sammen i denne som i andre Kirker, slaaet sig ned, hvor det passede dem, snart her, snart der; thi Kirkestole var dengang saare sjældne og nærmest ildesete. Denne hyggelige katholske Tradition holdt sig længe. Men den nye Tids Mænd ønskede det anderledes: Mændene for sig og

¹⁾ Velvilligst meddelt af Museumsinspektør Chr. Ax. Jensen.

Kvinderne for sig, og opigennem 16. Aarh. lykkedes det da ogsaa at faa den nye Skik indført. Men der var Kirker, bl. a. Frue Kirke, hvor det ikke gik saa let. Her var ganske vist i Midten af Aarhundredet ofret en Del paa Universitetets og paa Kongens Stole, ligesom der var opstillet Stole for Borgmestre og Raad, prydede med Stadens Vaaben. For Fattigfolk havde man igen anbragt »de lange Skamler«, der nogen Tid havde været fjærnet. Men 1577 klages der over, at Mænd og Kvinder stod i Stol sammen, og der krævedes en Forandring, der vistnok ogsaa kom, paa den allestedsnærværende Christoffer Walkendorfs Initiativ. »Stolene at bygge og forbedre i alle Kirkerne i København lod han gøre og straks forordinerede den smukke og zirlige Skik, at Mændene skal staa paa den højre Side og Kvinderne paa den venstre«. Men 1609 hører man atter om en Stolestadecordning efter Helligaandskirkens Forbillede. Forøvrigt blev Udlejning af Stolestader efterhaanden en betydelig Indtægtskilde for Kirken.

Ordningen med faste Kirkestole er et af de faa originale Bidrag, Protestantismen har givet til Kirkeudstyret. Dette gælder dog ogsaa *Menigheds-Pulpiturerne*, skønt disse har et vist Slægtskab med lignende Foreteelser i katholske Kirker — særlig i visse Nonnekirker og Slotskapeller. Menighedspulpiturer maa imidlertid ikke forveksles med katholsk Kirkeudstyr af helt anden Art som de Pulpiturer — Lektorier — mellem Kor og Skib, der i Regelen fandtes i større Kirker. Og naar der i Frue Kirke efter Reformationen omtales et Sangpulpitur, er det mulig Kirkens gamle Lektorium; det blev beordret nedrevet 1597, fordi det »deformerede« Kirken og desuden tog Plads op for Epitafier. Med Menighedspulpiturer begyndte man i 1560. Da opsattes et saadant i Koret; Dele af Træværket hentedes fra Esrom Klosterkirke.

Senere kom andre Pulpiturer til. Ogsaa Private kunde opsætte saadanne, som Fru Mette Hardenberg, salig Kansler Christian Friis' Efterleverske, der 1616 lod et Pulpitur anbringe i Koret. Senere — 1626 — fortælles, at en Afriidsning til Pulpiturer blev forelagt Consistorium og her vel modtaget; Borger-skabet gav 1000 Dlr. til, og det skulde bære baade Kongens og Universitetets Vaaben. Da Pulpiturerne senere blev sat op, var de herligt dekorerede med Malerier af Patriarker, Profeter og Apostle.

Der har igen været farverigt i Frue Kirke i 17. Aarh., og svært oplivende har det ogsaa virket med de mange *Faner*, der hang rundt om i Kirken. Allerede Kong Hans havde ladet det af Marsken Tyge Krabbe erobrede svenske Hovedbanner ophænge. Senere kom til Faner fra Syvaarskrigen og Kalmarkrigen, »redeligen og med væbnet Haand, til Lands og Vands, mandeligen erobret fra de Svenske« (Wolf). I St. Rochi Kapel hang Faner, tagne fra Ditmarskerfelttoget 1559.

En ganske egen Stilling i Kirkens og Byens Liv indtog Taarnet. Det var som allerede fortalt — ikke blot et Kirketaarn, men det var tillige Borgernes

Taarn, et Stormklokketaarn — i Lighed med Ribe Domkirkes og det Beffroi, der i saa mange nederlandske Stæder var Borgerskabets Ejendom. I dette svære sengotiske Taarn med det høje Spir hang Byens Klokke. Her holdt ogsaa — som nævnt — Stadens to Kurer til — dens særlige Vogtere mod Ild og Ulykker. Men her — i et af Taarnkamrene — havde ogsaa Taarnblæseren sit Stæde. Hans Hverv var i lige Maade borgerligt og kirkeligt. Da der 1622 skulde ansættes en, ny Taarnblæser, faar man Besked om, hvad hans Hverv egentlig var. Den nye Mand forpligter sig til »med Trompeter og Skalmesjer hver Time om Natten, naar Klokken slaar fuldt Slag og Kurerne haver raabt, som de plejer at gøre, da at blæse af Vor Frue Taarn af de Huller, som bedst kan lyde over Byen, et Vers af en aandelig Salme, som efter Tidens Lejlighed synges udi Kirkerne og det continuere og udholde Aar efter andet, hver Nat at begynde, naar det haver ringet paa Vagt, om Aftenen og blæse hver Time til om Morgenen igen, een Time efter at det haver ringet af Vagt«. Meget muligt har Consistorium ment, at denne paa en vis Maade højtidelige og smukke Skik kunde varetages bedre end af Trompet og Skalmesjer, og først i 1620'erne var man da ogsaa betænkt paa at faa indrettet et Sangspil — »et Sjungeværk« i Kirkens Taarn. Man kom dog ikke længere hermed end at vedtage en Henvendelse til Hamborg eller Amsterdam for at faa nærmere Oplysninger.

Gennem det store Taarns Glamhuller og fra Korspiret lod forskellige Toner. Ældre og nye *Klokker* blandede deres Røst.

Fra ældre Tid var der den tidligere nævnte og Marieklokken, skænket 1501 samt en Klokke, hvis Indskrift begyndte: Anna bin ich genannt. Den Klokke, Frederik II havde skænket Byens Borgere, var støbt 1527 paa Kong Frederik I's Foranledning, og det havde unægtelig været interessant at vide, hvad der dengang stod paa den. I Aaret 1646 lod Christian IV den omstøbe og samtidig gøre noget større, men 1703 blev den atter omstøbt. To Aar efter maatte Arbejdet gøres om og der blev lagt endnu mere Metal til, saa Stormklokken nu fik den betydelige Vægt af 8000 Pund. At det voldte stor Møje at faa den ophængt, siger sig selv. Interessantest af denne Klokkes Ord var det Vers, den sang ud over Byen: »Kongens Klokke er mit Navn, Kongen til Ære og Byen til Gavn«. Vagtklokken fra 1651, der ringede af og i Vagt Morgen og Aften, var helt uden Ord. Korspirets lille »Femklokke«, der købtes til Kirken i Begyndelsen af 17. Aarh., og oprindeligt — 1574 — var støbt til en skaansk Universitetskirke, Fossie, havde Indskriften: Si deus pro nobis, quis contra nos — Hvis Gud er for os, hvem kan da være mod os! — og ligesaa evangelisk lod Indskriften paa »Seksklokken« fra 1611, der ligeledes hang i Korspiret: Verbum domini manet in æternum! — Guds Ord bliver i al Evighed!

Den sidstnævnte Klokke var støbt af Borkart Gelbgieser.

Afb. 11. Hoved af Genie fra Biskop
H. Bornemanns Gravmæle.
Ths. Quellinus fecit.

GRAVMINDER. Kun eet var helt uforandret fra Kirkens katholske Tid. Det var Gravminderne. Vi ved kun saare lidt om dem, men vi kan skønne af de tilfældige og spredte Oplysninger, der foreligger, at Frue Kirke allerede inden Reformationen har haft talrige Gravsten, ganske som alle andre store Kirkehuse. Hvem der har ligget begravet under Kollegiatkirkens Hvælvinger ved vi meget lidt om, udover hvad man kan slutte sig til som noget selvfølgelig, at mangfoldige af Kirkens Kanniker og Præster og adskillige af Højskolens første Lærere maa have fundet deres sidste Hvilested her.

Ønsket om at hvile under Kirkens Tag var ikke bleven mindre brændende efter den nye Læres Sejr. Tværtimod. Protestantismens Kirkegaard var højst uhyggelige, og Vor Frue Kirkegaard dannede ingen Undtagelse. Saa var det ganske anderledes stemningsfuldt at tænke sig bisat under Kirketag, og paa alle, der havde Raad dertil, udøvede Kirkehuset stadig sin store Tiltrækning. Motiverne var ganske vist andre end tidligere, men derfor ikke mindre virksomme. Det religiøst betonedede, der i Katholicismens Dage altid havde været stærkt fremme, veg efterhaanden Pladsen for en Betragtning af mindre op-højet Art. Stærkere end nogensinde før bliver nu den Tanke herskende, at det at hvile i Kirken var særlig hæderfuldt. Men tillige udløste Gravmælet den Trang til Selvhævdelse udover Graven, der i Slægtleddene efter Reformationen, og forøvrigt langt op i Tiden, var overordentlig levende. Man vilde reddes fra at blive glemt! Tilstrømningen til Kirken tager da snarere til end af i 16. og 17. Aarh. — og det har vel ogsaa været Tilfældet for Frue Kirkes Vedkommende, en stor og rig Residensstads fornemste Kirke. Gravmindet blev et mere verdsligt Anliggende, og det blev i særlig Grad et Æreminde. For Kirken selv blev det en ypperlig Forretning med Gravsteder til bestemte Takster, men forskellige efter som Stedet var Kirkens Skib eller Kor. Adelige betalte gærne i 16. Aarh. 100 Daler for et Gravsted i denne Kirke, og i 17. og 18. Aarh. betaltes for monumentale Gravsteder langt større Summer.

Kirken fyldtes da Slægt efter Slægt med Gravsten og Epitafier, og Tid efter anden indrettedes særlige Gravkapeller for Enkeltmænd og Slægter; Gravkapellet var — som i Tiderne før Reformationen — Gravmindets mest monumentale Form.

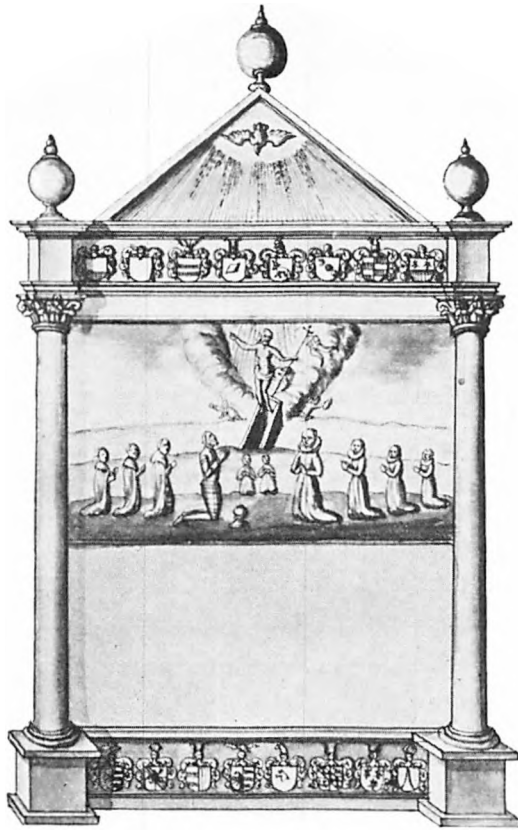
Til selve Gravminderne kender vi kun lidt og saa godt som kun paa anden Haand, men desto mere vides om, hvem det er, der har ligget begravet i Kirken, takket være en Fortegnelse fra 18. Aarh. over samtlige Begravelser, hvoraf fremgaar, at der 1728 fandtes ikke mindre end — 245! — mange simple Jordgrave, men et overmaade stort Tal var Gravsteder med murede Hvælvinger under Kirkegulvet, hvor Kister, tunge af Metalbeslag, stod stablet op i flere Sæt. Allerede da har Kirkebygningen været undermineret, og det forklarer, at Branden dette Aar virkede saa odelæggende.

Men Tallet paa Gravsteder: 245, dækker langt fra over den Mængde Mennesker, der var bleven begravne i Kirken i Tidens Løb — ja blot siden Reformationens Indførelse. For det første vrimlede det ofte i de murede Grave med Lig, men dertil kom noget andet. Efterhaanden som Vanskeligheder ved at skaffe Gravplads voksede, blev ældre Grave brugt til andre, slettede i »Kirkebogen«, samtidig med at Gravstenen, der havde ligget over Graven, fjærnedes og ofte — for at skaffe Kirken Indtægter — blev solgt. Selv kendte Folks Grave kunde faa saadan Medfart, og var der end en Efterslægt, der søgte at skride ind, var det ingenlunde altid, det lykkedes.

Tilfældet har gjort det muligt at forfølge en enkelt Gravs Historie lige til Tiden op imod den store Brand og videre — endda til Kirkens Odelæggelse 1807. Det er lærerigt, saa meget mere som det er selve Søhelten *Ollo Ruds Grav* og jordiske Rester det gælder.

Allerede fra første Færd fulgtes den berømte Krigers Grav af en ond Skæbne.

Da Otto Ruds Lig efter Fredsslutningen — hjemført fra Sverige, hvor han var død i Fangenskab 1565 — højtidelig var bleven bisat i Frue Kirkes Kor i en muret Gravhvælving, havde hans Enke, Pernille Oxe, 1571 ladet anbringe et Gravmæle over Graven — ophøjet over Kirkegulvet for at virke mere anseligt. En af de sædvanlige Gravsten, liggende i Flugt med Gulvet, hurtigt slidt og udvisket af mange Fødders Trin, vilde hun, saa lidt som mange af hendes Standsfæller, ikke nøjes med. Men Regeringen var paa sin Post overfor denne hoffærdige Art Gravmæler, der hindrede den frie Færdsel i Kirken. Dagen for eller samme Dag et aabent Brev udgik 1576 med strængt Forbud mod »de Grave, som af Adelen saa højt over Jorden opsættes«, fik Pernille Oxe et meget hvast Brev fra Kong Frederik II, hvori det befaledes hende øjeblikkelig at fjærne det Gravmæle, hun »paa Fyrsters og Herrers Vis« havde rejst over sin afdøde Ægtefælle. Hun bad for sig og tilslut gav Kongen da ogsaa Tilladelse til, at det flyttedes andetsteds hen og — sænkedes i Flugt med Gulvet. Epitafiet over Graven blev paa sin Plads og Graven

Afb. 12. Epitafium over Otto Rud og Pernille Oxen
og deres Børn. Efter Resens Atlas.

selv foreløbig urørt; dog blev Pernille Oxen og andre af Slægten gravsat ved Otto Ruds Side.

Men 1660 begyndte Angreb ogsaa paa Graven!

Regitze Grubbe, Enke efter Hans Ulrik Gyldenløve, Kong Frederik III's Halvbroder, ønskede et fornemt Gravsted i Frue Kirke, og havde netop udset sig Stedet, hvor Otto Ruds Grav var, maaske tilskyndet dertil af den Omstændighed, at hendes Moder var en Rud. Imidlertid fik hun sin kongelige Svoger til at bistaa sig overfor Consistorium, der den 6. Oktober af Kongen fik Ordre til at overlade hende Otto Ruds Gravsted. Nogen Tid efter er Kongen kommen i Tanker om — andre kan jo ogsaa have mindet ham — at en saa fortjent Mands Grav burde der dog tages *noget* Hensyn til, og 25. Decbr. skriver han atter til Consistorium. Han gentager her, at det stadig er hans faste Vilje, at Svigerinden faar Gravstedet, men dog paa det Vilkaar, »at de Dødes Ben, som i Graven findes, derved tilbørligen bliver bevarede. Item bemeldte Otto Ruds Epitafium uforandret«.

Da griber pludselig — og endelig — Efterslægten ind. Befalingsmand paa Hagenskov, Niels Banner, der var Kongens personlige Ven, gør Forestillinger,

og den 12. Januar 1661 faar Consistorium en ny Skrivelse fra Frederik III, hvori han henstiller, at hele Ordningen gaar tilbage og at man paa samme økonomiske Vilkaar — Betaling af 300 Rigsdaler — overlader Niels Banner Otto Ruds Begravelse. Thi han havde berettet, »at samme Begravelsessted af hancem ikke at begæres til anden Ende, end paa det hans Forfædres Begravelse hæderligen maatte bevares og ikke med andre Lig opfyldes — og derfor ej engang selv nogen Lig deri ville lade nedsætte, men den alene for bemeldte Otto Rud og Frue, der fælles nu udi bemeldte Grav er, beholde«. Men Consistorium kunde eller vilde ikke gøre Ændringer i hvad det eengang for alle havde bevilget den velbaarne Frue. Hun havde betalt det krævede Beløb og faaet Lov til at lade nedsætte hendes salig Herres, velbaarne Hans Ulrik Gyl-denløves Lig, frit som sit eget og sine Livsarvingers, ja endog sin salig Herres Sosters Lig og andre, hvem hun selv vilde bevilge det. Endelig havde hun faaet Lov til at opsætte et Epitalium. Regitze Grubbe følte sig aabenbart paa den sikre Side, indrettede sig i de følgende Aar paa at tage Gravstedet i Besiddelse og skænkede yderligere Frue Kirke 3 Vaaninger i St. Clements Stræde i Begyndelsen af 1667. Imidlertid maa hun være gaaet ret vidt i sin Fremfærd overfor Rudernes Gravsted og Gravmæler. Thi nu opstaar en hidsig *Strid om de Ruders Gravsten*.

Her er det atter Otto Ruds Slægtninge, der griber ind og 22. August 1667 opsættes en mærkelig Henvendelse til Kongen, underskrevet af Corfitz Trolle, Oluf Rosenkrantz, Otto Skeel, Christian Daa, Salig Manderup Brahes Enke, Birgitte Trolle og Niels Rosenkrantz: De kan ikke »forbigaa« Hans kgl. Maje-stæt paa det underdanigste at »andrage«, efter som Rector Consistorii her paa Universitetet haver samtykket og bevilget velbyrdig Fru Regitze Grubbe den omstridte Begravelse, skønt de Ruder har købt Stedet. Men Forudsætningen havde i al Fald — som de meget rigtigt anfører — været, »at de Ruder, som den tilforn købt (haver) til deres Ro og Hvilested, skulde fremdeles nyde deres Lejersted og Ro der udi Graven, ligesom tilforn og sidenhen Fru Regitze Grubbe at have en Begravelse hos dennem der i Graven, — hun og derforuden haver ladet bortflytte deres Ligsten, som hun sig iligemaade tilholder fuldkommeligen, imod al gejstlig og verdslig Ret og Sædvane«. De beder derfor om, at Regitze Grubbe maa tilholdes atter at lægge Gravstenene paa Plads. — Kongen kunde vanskeligt sidde denne Henvendelse overhørig, erklærede, at Stenene skulde blive paa Graven som tilforn, og lod forøvrigt forstaa, at Sagen jo kunde gaa til Domstolene. Regitze Grubbe prøvede virkelig denne Vej, men havde ikke Held med sig. Men nu gik Professor Rasmus Vin-ding, paa Consistoriums Vegne, aabenbart for vidt. Fru Regitze klager 18. Januar 1668 til Consistorium over, at man — skønt hun havde holdt sig Skødet paa Graven efterretteligt — alligevel uden videre havde ladet Gulvet over Gravstedet opbryde »og de Stene over samme Grav, som jeg haver ladet paa-lægge, og dér paa Stedet igen ladet henlægge en Sten, som Skødet ikke til-

Afb. 13. Ligsten over Præsident Peder Resen († 1688).

holder at skulle blive liggende paa Stedet«. Senere faar hun Støtte fra sin Svoger Kongen, idet Frederik III samme Aar skriver til Rasmus Vinding i en meget skarp Tone. »Vor Gunst tilførn. Vores naadige Vilje og Befaling er, at Du lader borttage de Ruders Sten af os elskelige Fru Regitze Grubbe, hendes Grav, udi Vor Frue Kirke her udi Staden og sætter hende bemeldte Grav udi saadan Stand, som den fandtes, da den af hende sidste Gang blev besigtet. Dermed sker Vor Vilje. Befalende dig Gud. Skrevet paa Vort Slot i København, 12. September 1668«.

Dermed endte denne Gravstrid — foreløbig — med et Nederlag for Rudernes Efterkommere.

Men Ro om Otto Ruds Gravsted blev der ikke. Kort efter — 1670 — og efter Frederik III's Død, blev der truffen en helt anden Bestemmelse, idet Rudernes Grav købtes af Niels Banners Broder, den forgældede Stiftsamtmand Erik Banner. Dermed gik Gravstedet virkelig over til Otto Ruds Efterslægt, men det endte lidet ærefuldt. »Han blev dog ikke begravet heri«, hedder det i Kirkens Gravbog fra 18. Aarh., »men begge hans Fruer deraf optagne efter hans Død (1687), fordi han ikke betalte Graven i levende Live«. Derefter

købte Kirken Gravstedet med Sten og Epitafium for 400 Rdl., og solgte det igen 1698 til Geheimeraad Mathias Moth for samme Pris. »Han lod«, siger Gravbogen, »gøre en lille muret Grav i Bunden af Graven, med en stor Jernrist over til salig Otto Ruds Ben, som staar der, udi en Tinkiste, og hans Frues og Børns Ben i en Benkiste af Træ derved«.

Saaledes forblev Graven til 1807.

Man kan forstaa, at de, der havde Raad til det, ved alle juridisk bindende Midler søgte at værne det Sted, de havde udset sig til deres Lejersted, mod Overlast, Forsømmelse og Fremsalg til andre, mod Opgravning eller Overfyldning af uvedkommende Slægters Dode. I en Tid, hvor Tanken paa det værdige og veltalende Æreminde var saa stærk, maatte alene det være en ulidelig Tanke, at Gravsten og Epitafier kunde sonderlaas og Mindet om Ens Navn odes.

Man forstaar inderlig godt den Tankegang, der ligger bag et stærkt bindende Dokument af 1645, Rektor og Consistorium opsatte, med *Forpligtelse til at varetage Graven over Lægen Dr. Niels Foss*, hvis Kiste forøvrigt senere blev overført til Lunds Domkirke. Denne Forpligtelse fortjener imidlertid at kendes i sin Helhed, fordi den er typisk for det 17. Aarh.'s Syn paa Begravelser i Kirker.

»Rector og Professorer udi Københavns Universitet kendes og gøre vitterligt for alle med dette vort aabne Brev, at eftersom Gud Almægtigste haver til sig hedenkaldet den hæderlige og høj lærde Mand, Dr. Niels Foss, Kannik i Lund, og hans højbedrovede Efterleverske, Salig, dydig og Guds frygtig Quinde, Karen Matthis Datter venligen af os haver været begærendes, at vi til velbemeldte Hendes Salig Husbondes, saavel som hendes eget Lejersted vilde unde hende en Plads i Vor Frue Kirke — og eftersom hun, til saadant at erlange, haver til Vor Frue Kirke betalt 100 Rdl., det Kirkeværgerne til Kirkens Gode og Gavn annammede, saa haver vi nu undt og bevilget og efterladt og nu med dette vort aabne Brev under, bevilger og efterlader fornævnte gode Quinde til velbaarne hendes salige Husbonde, sig selv og deres fælles Børn og Livsarvinger et grundmuret Lejersted bag Koret udi den nordøstre Part op til Muren, ligesom den nu indhegnet er og befindes, hvilket Lejersted skal følge bemældte gode Dannequinde, Karen Matthis Datter og hendes, saavel som hendes Salig Husbonds Livsarvinger uigenkaldeligen.

Desligeste haver vi og bevilget og tilladt og nu hermed bevilger og tillader, at bemeldte gode Dannequinde Karen Matthis Datter maa lade opsætte paa Muren et Monument, hvor næst og bedst, uden nogens Hinder og Forfang, Kirken til Beprydelse, staa kan. Og efterdi *Forfarenhed giver allfor meget til Kende, at de, som haver sig Lejersted forhvervet ved Arv og Køb, til bliver, efter deres dodelige Afgang, deres Begravelsessted quit, og baade Sted og Sten dennem fravendt*, da haver bemeldte gode Dannequinde Karen Matthis Datter saadant at forekomme, venligen begæret, at dette Lejersted ikke maa til andre hen-

vendes, eller ved Arv eller Køb enten *Sten borttages eller Gravskrift derpaa at forandres, megel mindre ved andre Lig, som derudi under nogen Arvs, Købs eller andre Rettigheders Prætext kunde sættes, hendes eller hendes Salig Husbonds Lig at optages eller Kisten at sønderslages eller forandres udi nogen Maade.*¹⁾

Hvilket ikke at skulle ske, vi — efter hendes flittige Begæring og Anmodning — som nu udi Academiet ere, saa og paa deres Vegne, som herefter kommende vorder — love at ville have tilborlig Indseende med, eftersom det i sig selv er kristeligt, at deres Sepulcra bliver inviolata (ukrænket), som dennem selv haver bekostet. Hvorfor vi for Os og vore Efterkommere forbyde Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke, som nu er eller herefter kommendes vorde, herimod noget at gøre eller gøre lade, eftersom det udi Kirkebogen, Kirkeværgerne til stedse-varende Underretning, efter vores Befaling er indført. At saa vidt Sandhed er, og som foreskrevet staar uryggeligen at holdes skal, haver vi ladet hænge Universitetets Segl her nedenfor. Datum København d. 22. Juli 1645.

Frue Kirke var da i Tidens Løb bleven sidste Hvilested for mange af Menighedens velstaaende *Borgere*, mange Borgmestre og ikke mindst rige Bryggere fra Nørregade og deres Familier. Grav ved Grav dækkede over *Embedsmænd*, høje og lave, især *Præster*, der havde gjort Tjeneste i Kirken. Ofte kun lidet kendte som alle disse Mænd og Kvinder nu er af en større Almenhed, er dog mange af Slægterne, hvortil de hørte, kendte nok. Mangfoldige af dem havde dygtige, ofte fremragende Repræsentanter i Kirke, i Administrationen, i Hær og Flaade og ved Universitetet. Man træffer Slægtsnavne som Eichel, Gerner, Bartholin, Heerfordt, Lemvig, Beering, Brock, Collin, Plum, Stampe, Scavenius, Moth, Resen, Torm, Hjort, Junge, Fincke, Mandix, With, Wandal, Vinding, Worm, Jersin, Bornemann, Foss, Jacobæus, Høpner, Harboe, Severin, Helt, Trap, Rosenpalm, Paulli, Schlichtkrull.

Men hvad der har givet Frue Kirke dens saa særegne Karakter som Gravkirke er dog først og fornemmelig, at den var Bispekirke og lillige Universitetskirke.

Her var — allerede i Tiden til 1728 — de *lutherske Bisper over Sjællands Stift* bisatte, en lang Række ansete og velbegavede Mænd. Paa Ligsten og Epitafier læste man vidtløftige Indskrifter, formede og prægede af Dalidens Humanisme. Her skildredes deres Liv og Levnet og store og gode Gerninger i stilfulde Vers og værdig Prosa — altid paa Latin og spækket med klassiske Vendinger.

Ingen af Periodens sjællandske Bisper savnedes; de var der alle — ligefra Peder Palladius til Henrik Bornemann.

Visitatsbogens Forfatter Peder Palladius († 1560), paa hvis Ligsten der læstes, at han var den »overmaadeaarvaagne Superintendent«, og at »han var

¹⁾ Fremhævelserne af Forfatteren.

en Mand, herligt prydet med Fromhed, Dannelse, Mildhed og sand Dyd«. Hans Albertsen († 1569). Poul Madsen Køge († 1590), »Enkers og Faderloses Beskytter, en saare god Mand, som dode i Længsel efter det højeste Gode«. Peder Vinstrup († 1614). Johan Resen den Ældre († 1638), begravet ved Siden af Peder Palladius. »Nu dækker samme Urne begge Mænd« stod der i et formfuldendt Digt, hvori de to Mænds Ævner og Gerning sammenlignedes. Digtets Forfatter ender med at udtale sit Haab, »at han, som her paa Jorden var et Lys, i Himlen maa være som en bestandig lysende Stjerne«. Jesper Brochmann, Forfatteren bl. a. til den i mange Slægtled stærkt paaskonnede »Huspostil« († 1652). Johan Resen den Yngre († 1653). Laurits Scavenius († 1655). Danmarks eneste Ærkebisp efter Reformationen, Politikeren Hans Svane († 1668), »anvendt til de største Ting saavel ved Hoffet som ved Universitetet og i Kirken«. Johan Vandal († 1675). Johan Bagger († 1693). Henrik Bornemann († 1710) — den sidste Biskop, der blev begravet i Frue Kirke inden den ulykkelige Brand.

Ogsaa en Aalborg Bisp, Legatstifteren Mathias Foss († 1683) havde faaet sin Grav i Frue Kirke.

Paa andre Ligsten og Epitafier forkyndtes paa ligesaa formfuldendt Latin *Universitetslæreres* Pris og Hæder. Nogle af de mest kendte og ansete Lærde, ofte Mænd, der nød europæisk Ry i Datiden, skal her nævnes:

Lægen og Digteren Hans Frandsen († 1584), hvis Grav hædredes med et latinsk Digt af selve Tyge Brahe. Theologen Knud Bjeske († 1612), der hædredes af Holger Rosenkrantz den Lærde med et anseligt, figurprydet Monument. Lægen Gellius Sascerides († 1612). Theologen Hans Rasmussen Brochmann († 1638). Astronomen Christian Longomontanus, Tyge Brahes mest trofaste Discipel og Medarbejder († 1647), der i levende Live lod sit Epitafium sætte — forøvrigt en i de Tider meget almindelig Fremgangsmaade, der unægtelig bød den Fordel, at man selv var Herre over sit Eftermæles Ordlyd og Form. Han anfører med Stolthed, at han har ladet dette Monumentum rejse efter at have fornyet den danske Astronomi og paavist den rigtige »Cyclometri« og slutter selvbevidst: »I hans astronomiske Hypoteser er dette det ejendommelige, at han holder paa Jordens daglige Bevægelse om sin Axe, men nægter den aarlige Bevægelse gennem Zodiachus (Dyrekredsen). Paa det første Punkt er han i Modstrid med Tyge Brahe, paa det sidste Punkt med Copernicus«. Lægen og Oldgranskeren Ole Worm († 1654). Sprogmanden, den udmærkede Universitetslærer Thomas Bang († 1661). Af den berømmelige og lærde Bartholinske Slægt: Theologen og Lægen Casper Bartholin († 1629) og hans Sønner, den verdensberømte Læge Thomas Bartholin († 1680) og Polyhistoren Rasmus Bartholin († 1698). Matematikeren og Lægen Thomas Fincke († 1656), Stamfaderen til en mærkelig og talrig Efterslægt, hvoriblandt talrige Professorer og andre lærde Mænd. Sønnen Jacob Fincke († 1663). Biskop Hans Resens Son, Peder Resen, Københavns Præsident, den retslærde Univer-

Afb. 14. Epitafium over Rigsadmiral Jorgen Vind († 1644)
og Ingeborg Ulfstand († 1652).

sitetslærer og historiske Samler. Han døde 1688 og over hans Grav rejstes et Æreminde, prydet med Billeder af de fire Kardinaldyder: Retfærd, Klogskab, Mod og Maadehold. Ole Borch, højt anset som Filolog, Kemiker og Læge († 1690), Stifteren af Borchs Kollegium.

Men ogsaa andre Lærde end Universitetslærere havde deres Gravsteder i Kirken, Mænd som Christian III's Livlæge Peder Capitaneus († 1557). Den flittige Bogsamler og Litterat Johan Höpner († 1675). Ulfeldts Ven, den ulykkelige Otto Sperling, der 1687 døde i Blaa Taarn. Botanikeren Peder Kylling († 1696) og maaske den mest fremragende af alle Danmarks aandelige Stormænd i det store 17. Aarh. — Ole Rømer († 1710), verdenskendt som Opdageren af Lysets Hastighed, men ikke mindst mærkelig ved sin enestaaende Ævne til at forene videnskabelig Syssel med Løsningen af store og vanskelige Op-gaver i det praktiske Liv — en af den unge Enevældes ypperste Mænd.

Frue Kirke blev efterhaanden i enestaaende Grad Gravkirke ogsaa for *Politikere og Krigere*; at de saa godt som alle var Adelsmænd er en naturlig Følge af Forholdene i Datidens aristokratiske Samfund. Forøvrigt var mangfoldige Adelige med Hustruer, Børn og Slægt gravsatte i Frue Kirke, og ikke mange

af de højadelige Slægter savnede hedengangne Medlemmer under denne Kirkes Gulv! Adskillige af dem har spillet en afgørende Rolle i deres Tids politiske Handeler og i militære Begivenheder til Lands og til Vands. Der er god Grund til her at nævne nogle af de mest kendte.

Fra Tiden kort efter Reformationen Melchior Rantzau († 1539) og fra en noget senere Tid Kristian III's og Frederik II's Kansler Johan Friis til Hesselager († 1570), Rigsraad Corfitz Ulfeld til Kogsbolle († 1563), Sokrigheren Otto Rud til Mogelkær († 1565), Rigsraad Mogens Gyldenstjerne til Stjernholm († 1569), Rigshofmester Peder Oxe til Gisselfeldt († 1575) og Broderen Albert Oxe til Nielstrup († 1577), Niels Ulfstand til Barsebæk († 1575), Christoffer Walkendorf til Glorup († 1601), Staden Københavns Velgører paa mangfoldige Omraader. Og atter fra en noget senere Tid Christian IV's tro Mænd og Hjælpere: Kansleren Christian Friis til Borreby († 1616), Rigsadmiral Jørgen Vind († 1644) og — fra Frederik III's første Aar — Kansleren Chresten Thomesen Sehested til Stovgaard († 1657). Ogsaa af Enevældetidens Kongetjenere i Fred og Krig blev adskillige gravsatte i Frue Kirke. Saaledes Fortifikationsofficeren, Generalfeltmarskal Axel Urup til Bælteberg († 1671), der dog havde vundet sine Sporer allerede i Christian IV's Dage og — fra en senere Tid — Vicekansler Holger Vind til Harrested († 1683), Sokrigheren, Admiral Cort Sivertsen Adeler († 1675) og Stiftamtmand Erik Banner († 1687).

Fornemst af alle, der blev bisatte i Frue Kirke, var dog Medlemmerne af Kongehusets uægte Sidelinier. Medens Roskilde Domkirke var forbeholdt Kongehusets legitime Linier, tyede de illegitime til Frue Kirke. Her var bisat Christian IV's to Sønner, den mindre heldige *Hans Ulrik Gyldenløve* († 1645) og den langt betydeligere, Krigeren *Ulrik Christian Gyldenløve*, der til alt Uheld for Riget døde under Københavns Belejring (1658). »Fædrelandets Længsel, Lejrens Fryd og Frygt, Fjendens Skræk, Byens Værn og — hvis Du ønsker alt sagt med eet Ord — de danske Heltes udødelige Hæder« — stod at læse paa hans Gravmæle i et Kapel i Kirken. Og her var ogsaa — i et Kapel mod Syd i Taarnet — bisat Frederik III's Søn, Norges navnkundige Statholder, *Ulrik Frederik Gyldenløve* († 1704), Stamfader til Slægten *Danneskjold-Laurvig*. Hans Søn, F. Danneskjold-Laurvig, var ogsaa bisat her († 1696), ligesom Christian IV's ovennævnte to Sønner senere blev henflyttede til Kapellet. I et tilsvarende Kapel nordlig i Taarnet gemtes Stovet af Kristian V's Elskerinde, *Sofie Amalie Moth*, Grevinde af Samsøe († 1719); det var beregnet ogsaa til hendes og Kongens Børn; Feltmarskal-Lieutenant Chr. Gyldenløve blev 1703 og General-Admiral Ulrik Christian Gyldenløve 1719 bisatte her. Hendes Efterkommere førte Titlen Grever af *Danneskjold-Samsøe*.

Københavns Frue Kirke var ved Tidsrummets Slutning et sandt Pantheon over dansk Dygtighed og Aand. Hvad et stort Rige som England nu har i Westminster Abbey, havde Danmark dengang i Frue Kirke!

Ved vi ganske god Besked med, hvem der er bleven gravlagt i Frue Kirke i Tiden til 1728, ved vi ogsaa en hel Del om *Indskrifter paa Monumenter*, om end kun til Tiden ved Aar 1700.

Det skyldes navnlig den utrættelig flittige historiske Samler, Præsident Peder Hansen Resen, der dels i sin *Atlas Danicus*, der desværre — fraregnet nogle kobberstukne Tavler — aldrig blev udgivet og kun foreligger i Haandskrift, og dels i sit 1668 udgivne Værk: *Inscriptiones Hafnienses — Københavnske Indskrifter* — har bevaret Gravskrifter over mangfoldige af de fremragende Mænd, der hvilede i Frue Kirke, saavel som i Byens andre Kirker. I Betragtning af, at baade i Helligaandskirken, Trinitatis Kirke og Petri Kirke Mængder af Gravmæler blev odelagt 1728 ved samme Brand, der hærgede Vor Frue Kirke, og at mange Gravminder gik til Grunde ved den store Brand, der hærgede København i Aaret 1795 — har Peder Resen visselig indlagt sig stor Fortjeneste af Eftertiden.

Der er her god Grund til at citere nogle Linier af det Digt, hvormed Anders Bording i »*Inscriptiones*« hædrer Udgifveren. Bording anede næppe selv, hvor profetiske Ord, han her taler — i sin letflydende poetiske Manér.

Metaller, Malm og haarden Sten
 ej vares kan og gemmes
 for Tidens Overlast og Meen,
 som dagligen fornemmes.
 I Dag man deraf ser og ved
 vort Levned nogenlunde;
 I Morgen det kan fældes ned
 og gange slet til Grunde.
 I Dag det vorder højt opsat,
 og os til Ære praler.
 Imorgen det henmuldner plat
 og aldrig mere taler.
 Hvad haver saa vor Eftertid,
 Hvad har den om at tage.
 Forglemt er baade Navn og Id,
 slet inlet er tilbage.
 Men glæd Dig, ædle København
 det Dig langt bedre lykkes,
 idet Du ser, dit Folkes Navn
 ej nu kan undertrykkes.
 Nej! Resen, den høj lærde Mand
 det kan saaledes mage,
 at, omend Tidens Rust og Tand
 en Del bort af det tage
 og i den mørke Glemselsbog

det kunde snart indskrive
 — det skal fra Slægt til anden dog
 i denne Bog vedblive.
 Tak derfor hans berømte Pen:
 Lad hannem det hjembære,
 som han af Dig og dine tjen'
 Giv hannem Lov og Ære!

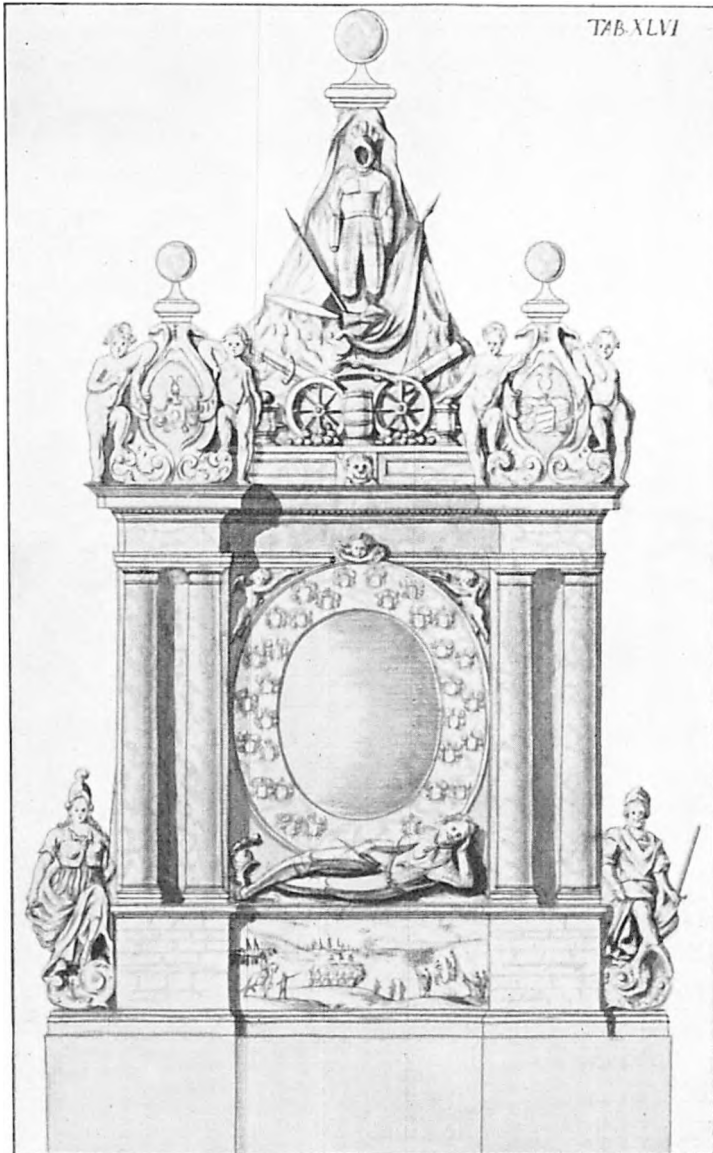
De af Frue Kirkes Gravskrifter, vi kender, er selvfølgelig kun over særlig bekendte Mænd med deres Hustruer. Men i det Store og Hele er Aand, Tone og Stil — trods mange Nuancer — fælles for Indskrifter over alle Døde fra samme Tid og i mangfoldige danske, ja nordeuropæiske Kirker lader sig, alene gennem Gravindskrifterne, nøje aflæse Overgangene fra een Dannelsesperiode til en anden. Det er en ikke uinteressant Side af Litteraturen, det her drejer sig om! Hele denne vældige Gravlitteratur, der i sig afspejler skiftende Tiders Syn paa Liv og Død, fortjente engang at blive behandlet i Sammenhæng. Den vilde afsløre meget af Værdi for medmenneskelig Forstaaelse.

Hvad nu Frue Kirke i København angaar, da spænder jo den Periode, hvis Gravskrifter vi kender, ganske vist kun over godt og vel halvandethundrede Aar, fra ca. 1536 til ca. 1700. Men dette Tidsrum er ikke det mindst interessante. Da fuldbyrdes den — ogsaa paa andre menneskelige Omraader — højst interessante Udviklingsproces fra Middelalderens til nyere Tiders Synspunkter.

Periodens Gravlitteratur afslører det Kirkeliges svindende Indflydelse paa og Magt over Tankegang og Sind op igennem 16. Aarh. og viser paa den anden Side, hvorledes en bestandig mere verdslig betonet Humanisme i latinsk Dragt breder sig, for fra 17. Aarh.s Midte helt at beherske Gravmindernes Tale. Det er tillige let kendeligt, at den forholdsvise Kortfattethed og Ordknaphed, der endnu er det fremherskende i 16. Aarh., i det følgende Aarhundrede hastigt viger for en Ordrigdom og Forherligelsestrang, der tager til fra Gravmæle til Gravmæle og ender med allerede i 18. Aarhundredes Begyndelse at svulme over alle Bredder. Det nye europæiske Menneske nægter sig intet i Retning af Forherligelse af sig selv og andre, Ryet — Fama — bliver afgørende — ja næsten eneste Motiv i Gravskriften. Det maa dog ikke overses, at Indskrifternes Art og Karakter har været støttet og understreget af Gravmindernes Billedtale — af kristelige og allegoriske Symboler og Figurer!

At komme nærmere ind paa Frue Kirkes Gravskrifter af alle Slags — paa Ligsten, Epitafier, Sarkofager m. m. vilde her føre for vidt, men som Prøver paa skiftende Slægtleds Udtryksmaade og Sindsindhold skal anføres enkelte, ret tilfældig valgte Eksempler, tagne fra Gravskrifter over det praktiske Livs Mænd, en Række Politikere og Krigere, med Udelukkelse af Gejstlige og Lærde, hvor Veltalenheden altid flyder særlig rigeligt.

Det maa her erindres, at det allerede i 16. Aarh. blev mere og mere almindeligt,

Afb. 15. Gravmæle over General Axel Urup († 1671).
Efter L. Thure: Den danske Vitruvius III.

at velhavende Folk ikke nøjedes med Ligsten over selve Graven, men tillige — for yderligere at henlede Opmærksomheden paa Afdøde og hans eller hendes Fortjenester — anbragte et Epitafium, en Mindetavle, i Træ eller Sten og ofte rigt prydet med Malerier eller Billedhuggerarbejde umiddelbart ved Graven, paa Kirkevæg eller -pille.

De ældre Indskrifter — ofte næsten de samme paa Ligsten og Epitafium — holder sig fortrinsvis nøgtern til visse Fakta: Navn, Stilling, Fødested og Død. Som Tradition fra katholske Tider er altid sidst i Indskriften udtalt et fromt

Haab for den Døde, men karakteristisk nok evangelisk formet, som naar det ønskes, at Guds Naade maa blive Afdøde til Del; oftest giver man i Bønnens Form det kristne Opstandelsessaab Udtryk.

Karakteristisk for denne tidlige Overgangstype af Gravskrifter er Rigshofmester *Peder Oxes*, sat af hans Hustru. Paa Ligstenen fandtes følgende Indskrift — paa Dansk¹⁾: »Her ligger begravet ærlig og velbyrdige Mand, Peder Oxen til Gisselfeldt, Kongl. Majst. og Danmarks Riges Hofmester, som Gud henkaldede paa Frederiksborg den 24. Oktober Aar 1575. Hos hannem hviler hans kære Husfrue, velbaarne og gudfryglige Frue, Fru Mette Rosenkrantz af Vallo, som hensov i Herren . . . . Aar 15 . . . . . Gud forlene dennem en ærefuld Opstandelse«. (Mette Rosenkrantz døde 2. el. 3. April 1588.) Epitafiet — en Trætavle med Vaabenskjolde — gælder udelukkende Peder Oxen og gentager Ligstenens Ord: »Her ligger begravet ærlig og velbyrdig Mand, Peder Oxen til Gisselfeldt, Kgl. Majst. og Danmarks Riges Hofmester, som var Hr. Johan Oxes Søn til Nielstrup, og kaldede Gud hannem paa Frederiksborg den Mandag næst for Simonis og Judæ Dag, som var den 24. Oktobris Formiddag, der Klokken var mellem 11 og 12. Gud unde hannem med alle fromme Christne en hæderlig og ærefuld Opstandelse. Anno Domini 1575«.

Af noget anden Karakter er de to Indskrifter paa Ligsten og Epitafium over Peder Oxes Svoger *Otto Rud*, hvis heltemodige sidste Kamp og tragiske Skæbne i Epitafieindskriften har medført en personalhistorisk Vidtløftighed, der varsler om kommende Tidens Maade. Ejendommelig er her den direkte Anmodning til Læseren af Gravstenen om at fortsætte med Epitafiets.

Paa Ligstenen stod — paa Dansk: »Her ligger begravet ærlig og velbyrdig Mand, Otto Rud til Mogelkjær, Salig Hr. Knud Rud til Vedby, Ridders Søn, Højbaaren Fyrste, Frederik den andens, Danmarks, Norges Konges Høvidsmand paa Korsør Slot og Oberst admiral i den Fejde mellem Danmark og Sverige efter Guds Byrd 1565, som videre er at læse paa den Tavle her ret over staar — med sin elskelige Hustru, ærlig og velbyrdig Frue, Pernille Oxen, Salig Hr. Johan Oxen til Nielstrup, Ridders Datter og forvente en glad og ærefuld Opstandelse med alle Guds Udvalgte. Døde han i Sverige den 11. Dag Oktober, fornævnte 1565. Døde hun efter Guds Byrd 15 . . .«

Paa Epitafiet — en Trætavle — stod paa Latin:

Den ædle og velbyrdige Otto Rud — Hr. Knud Rud til Vedby, Ridders Søn — Befalingsmand paa Korsør Slot — var øverste Admiral over den Flaade, som den højbaarne Fyrste, Frederik II, Danmarks og Norges Konge, i det Herrens Aar 1565 førte mod Svenskerne. I dette samme Aar, 7. Juli, efter at Flaaden var udrustet, angreb han Fjenden og kæmpede tappert med ham nær Pommerns Kyst i 11 Timer, og efter at mange Tusinde var faldne af Modstanderne, erobrede han 5 ypperligt udrustede Skibe og hævdede Flaaget;

¹⁾ Alle Indskrifter er gengivne med moderne Skrivemaade; man har ingen Garanti for, at Resens og andres Bogstavering er fuldt korrekt. Indskrifter paa Latin er oversatte.

Afb. 16. Fragment af Relief med Fremstilling af en Rytterkamp.
? Fra Axel Urups Gravmæle.

men paa et senere Tidspunkt, da hans Flaadefæller ikke bragte Hjælp, da Flaaden var splittet, blev han overmandet og overvældet, da 1200 Mand manglede paa det Skib, der bar ham.

Selv fik han et frygteligt Saar i Hovedet og da Skibet, hvis Navn var »Jægermesteren«, var sønderslagen af Jærnkloernes Skud og synkefærdigt, blev han nødt til at overgive det og sig selv til Fjenden, blev som Fange ufortøvet sendt til Sverrig og sat fast i Svartsjö Borg, hvor han, bortrevet af Pest, fromt ombyttede Livet med Døden d. 11. Oktober samme Aar.

Hans Død er til Sorg for mange, men navnlig for hans højtelskede Hustru, den velbyrdige og fromme Frue, Petronelle Oxen og for de efterlevende tre Sønner og ligesaamange Døttre.

Men da der var sluttet Fred mellem Danske og Svenske blev hans Ben, der allerede var bisatte, ført til Danmark og ved hans dybt bedrøvede Hustrus Omsorg, i Juli, i Aaret 1570, begravet i Vor Frue Kirke, hvor de nu hvile og vente paa Opstandelsens Dag og den evige Glæde.

Den som han selv, da han levede, havde forenet sig med som Ægtefælle, har han nu i sin Død som Gravfælle — den ædle og velbyrdige Frue Petronelle Oxen, som var Hr. Johan Oxen, til Nielstrup Ridder, hans Datter —, indtil den ventede Dag er der, paa hvilken hun, for tredje Gang kan blive hans Fælle — i det evige Liv med Himmerigs Glæde og sammen med alle de Hellige. Hun døde Aar 16 . . . — Maaned — Dag.«

Da hun selv var gaet bort, har Efterslægten, som det ofte skete, ogsaa her forsømt at anbringe Aar og Dato. Det var 1576, d. 26. Oktober.

Et Slægtled efter — 1601 — døde Rigshofmesteren, *Christoffer Walkendorf*. Her er Stil og Tone langt mere fremskreden i humanistisk Retning — mere pompøs og samtidig mere sleben.

Ligstenens Indskrift lyder kort og godt — paa Latin: »De jordiske Levninger (exuvia) af Christoffer Walkendorf til Glorup, fordem Hofmester, venter her, med et levende Haab, paa Guds Børns Opstandelse. Han hensov i Herren d. 17. Jan. Aar 1601 i København.«

Paa Epitafiet er Indskriftens latinske Sprog en ganske nødvendig Forudsætning for Tankegang og Udtryksmaade:

»Christoffer Walkendorf til Glorup lod, ihukommende Menneskets forgængelige Lod, dette Mindesmærke rejse for sig i levende Live, han, der på Grund af sin enestående Iver og sin sjældne Nidkærhed i Statens Forvaltning var elsket af tre Konger, Christian III, Frederik II og Christian IV og mente det skyldtes Guddommens Velvillie, når han mærkede, at den Naade, han stod i, svarede til de Anstrængelser, han gjorde sig herfor — og det var hans bestandige Ønske; den skiftende, undertiden hårde Skæbne overvindes ved Tålmodighed. Da han var bleven Hofmester rådede han efter Kongens Ønske således for Finanserne, at hans Bortgang på Grund af hans Fortjenester føltes som et Savn. Da han endelig ved en alvorlig Sygdom blev løst fra Livets Lænker, overgav han med sit sidste dybe Suk sin Aand til Herren. Musernes Sønner sørgede over deres gavmilde Beskytter.«

Det kan ikke undre, at man mer end et Slægtled senere har sat Tonen endnu højere op og at Veltalenheden har bredt sig ud over alle Maadeholdets Skranker.

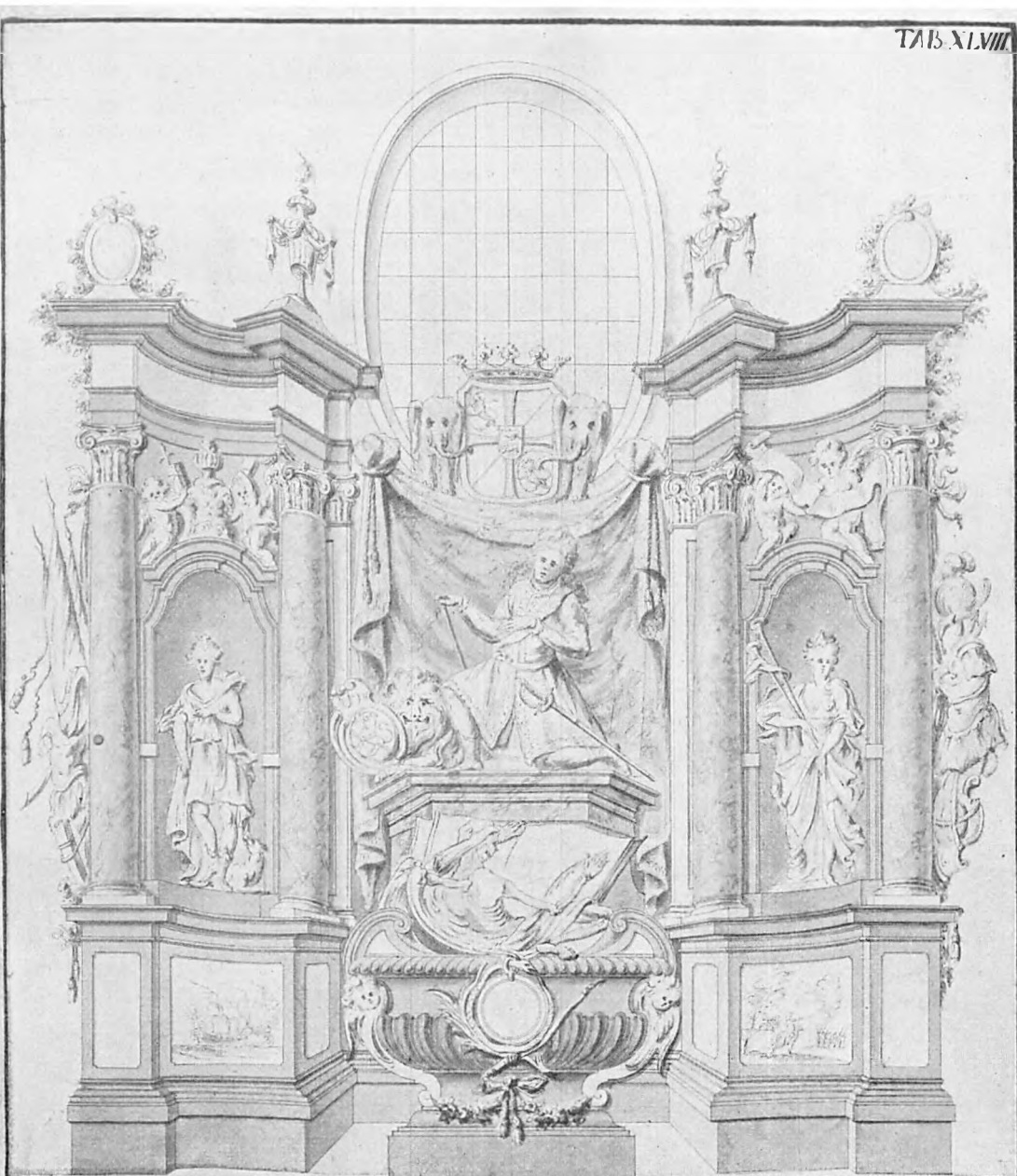
Et godt Eksempel er de latinske Indskrifter over den fortjente Kansler, *Chresten Thomesen Sehested*, der døde 1657. Paa Epitafiet — en Ligstensindskrift kendes ikke — stod først i al Korthed:

»Den højt berømte og velædle Helt, Christian Thomesen Sehested, Kongens Kansler, Rigsraad og gylden Ridder etc., hans Ligbegængelse fandt Sted i denne Kirke Aar 1657. Han udaandede ved den niende Time(?) i August Maaned, efter at have levet 67 Aar, 5 Maaneder og 18 Dage!«

Men derefter følger en lang hædrende Inscription forfattet af Professor Rasmus Brochmann:

»Stat stille, Vandringsmand! og betragt denne Grav, rejst til evigt Minde om den udødelige Helt Christian Thomesen Sehested, der nu har fået det evige Liv. Døden afskar os fra yderligere Fortjenester fra hans Side, den guddommelige Vrede tog hans Liv fra os på et Tidspunkt, da Fædrelandet mere end nogensinde trængte til ham, der i 32 År havde været Rigens Råd, i 17 dets Kansler, et Monster såvel på en Kristen som på en Helt, fra sit Livs Begyndelse til dets Afslutning. På en niårig Rejse gennem Tyskland, Italien, Gallien og England lærte han sig to Ting: ikke at falde i Forundring over noget og at foragte, hvad der ikke har evig Værdi. På manges Sendefærd til Spanien, England, Belgien, Tyskland og Sverrig forstod han at lade hånt om ydre Glans og Pragt, men den Fordel, der kunde flyde heraf, lod han komme sit Land til Gavn; hos ham fandt man oprigtigt og standhaftigt bevaret den gode, gammeldags Fromhed og ved sit Eksempel og på anden Måde værnede

St. Gyldenløves Monument.

Le Monument des Gyldenløves.

Das Gyldenløves Monument.

Afb. 17. Gravmæle over Statholder Ulrik Frederik Gyldenlove († 1704).

Efter L. Thurn: Den danske Vitruvius III. -- Ths. Quellinus fecit.

han om den Guds frygt, han alle vegne havde set mange hykle frem. Men særlig Iver lagde han for Dagen, da han af Gud og Kongen var bleven offentlig Beskytter af Fædrelandets Muser: han foretrak da ingenlunde sine private Interesser for Staten, hvilket i og for sig er et Under i vor Tid; han favoriserede alle gode, hjalp de bedste frem, kunde ikke fordrage de slette, var gavmild mod alle og understøttede de trængende. Og hos dette Menneske, eller rettere Overmenneske, hvad skulde man der savne andet end at han hver Dag var rede til at dø, han hvis Sæders og Miners Alvor tydelig viste, at han hver Dag havde Døden for Øje. Hans Liv vilde Kongen, Adelen og Folket have købt tilbage selv med deres eget Liv, på manges Bekostning — thi så bedrøvede var de — for at Fædrelandet og Efterslægten kunde nyde godt deraf. Drag videre, Vandringsmand, og betænk, at Kansleren til Opbyggelse for Efterslægten efterlod også dette, at han, som den Helt han var, glad gik Døden i Møde.«

Og derpaa fulgte nok et »Epitaphium«, i samme Tone og Stil, skrevet af Johs. Faber.

Verdslighed og Humanisme i tæt Forening har sejret fuldkommen ved den dygtige Officer, *Axel Urups* Grav. Han døde 1671, men Gravmælet blev først opsat en Aarrække efter.

Paa Ligstenen over ham og hans Hustru, *Cecilie Grubbes*, Grav stod at læse — paa Latin: »Her hviler den berømmelige og velbyrdige Herre, Hr. Axel Urup, som uden Stands trofast tjente tre Konger med Raad og Vaaben, med sin kære Hustru, den berømmelige og velbaarne Frue, *Cecilie Grubbe*. Han døde Aar 1671 d. 15. Marts; Hun døde Aar 1691 d. 19. Marts.

Paa det prægtige Epitafium stod — ligeledes paa Latin: »D. O. M. Til evigt Minde om den berømmelige Helt (Heros) Hr. Axel Urup, Herre til Belteberg, Ridder af Elefanten, tre danske Kongers, Christian IV.s, Frederik III og vor egen »Augustus«, Christian V.s, fortrolige Raadgiver og ubestikkelige Assessor i Højesteret, Generalfeltmarchalen, den uforfærdede General til Fods og til Hest samt den aarvaagne Befalingsmand og Styrer af overmaade mange Fæstninger og Len, ganske vist den sidste af den ædle Urupske Stamme —, men ved sine Fortjenester og Udmærkelser lettelig den første, — han som altid tilsidesatte sine og sin Families Fordele og derfor forlod hvert af de Embeder, han gennem 44 Aar beklædte i Fred og Krig og med den største Klogskab, Tapperhed og Udholdenhed, rigere ikke paa Gods, men paa Berømmelse. Sit Fædreland frelste han med Berømmelse dels fra den grumme svenske Krig, og navnlig Halland ved Kattarp Sø, og tillige styrkede han det ved sine Raad og Befæstningsanlæg. Og ved sin Bortgang efterlod han i Mangel på Afkom sit Navns udødelige Ry i de dødeliges Hjerter, idet selv Misundelsen gav fortabt, hin Misundelse, over hvilken han i Sandhed fejrede en stor Triumf.«

Indskriftens eneste, omend ikke uvæsentlige Vidnesbyrd om, at den gælder en kristen Mand, er Overskriften D. O. M. — Deo optimo maximo¹⁾).

Hvad der kendes af Gravindskrifter fra Slutningen af 17de Aarh. og Begyndelsen af 18de skiller sig i Indhold og Form ikke væsentligt ud fra de her gengivne; Humanismen fører gennemgaaende det store Ord. Men det maa ganske vist ikke overses, at havde vi kendt Indskrifter over jævne Mænds og Kvinders Gravmæler, vilde den kristelige Tone sikkert her — som i tilsvarende, der kendes fra andre Kirker — have klinget stærkere igennem.

Slettest staar det til med vort Kendskab til selve Gravminderne.

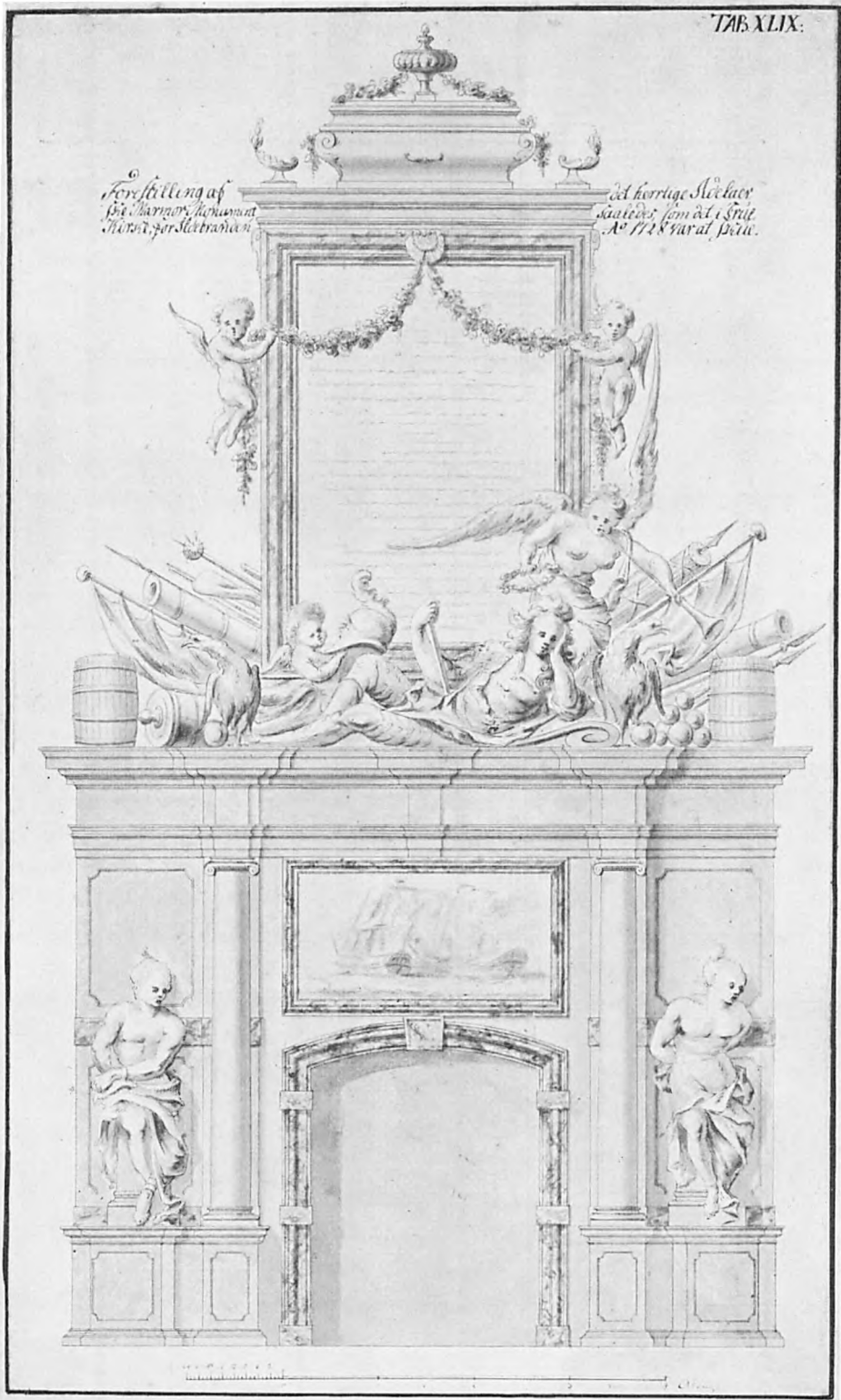
Hvad de to Brande 1728 og 1807 har bevaret os af den Vrimmel af Gravsten, Epitafier og storslaaede Monumenter over Enkeltmænd, Vor Frue Kirke gemte, er næsten mindre end intet. Brudstykker af ituslaaede Ligsten, Enkeltheder fra et eller andet Epitafium eller fornemt Gravmonument er saa at sige alt. Efter Branden 1728 synes en Del Gravmæler at være solgt, og Kirken og Borgerne selv har aabenbart betragtet Kirkeruinen som et velkomment Stenbrud og slæbt Byggematerialer bort fra Kirketomten. I al Fald fandt man for nylig under et Hus paa Kongens Nytorv de sørgelige mishandlede Rester af Biskop Peder Palladius's og Rigshofmester Peter Oxes Gravstene!

Havde man ikke haft de kummerlige Afbildninger af Gravsten og Epitafier i P. Resens Atlas fra 1677 og nogle værdifulde Haandtegninger i L. Thuras tredje, uudgivne Del af Den danske Vitruvius, nu i det store Kgl. Bibliothek, og enkelt tilfældig bevaret Billedstof, vilde vi have været ude af Stand til at danne os nogen Forestilling om den Fylde i Rigdom og Pragt, Gravminder af alle Slags gav Udtryk for. Som Frue Kirke stod 1728 har kun Roskilde Domkirke kunnet gøre den Rangen stridig paa dette Punkt. Det maa tilmed erindres, at netop Tiden fra Reformationen til op i 18. Aarh. er det pompose Gravmæles store Tid — som i Europa ogsaa herhjemme.

I 16. Aarh. er Frue Kirkes kendte *Ligsten* af en Type, der træffes hyppigt ogsaa i andre danske Kirker: Den store Sten med Afdødes Billede eller Billeder udhugne i fuld Korpus og anbragt i en portalagtig Indramning. Er Stenen lagt over Adelige, er den tillige prydet med Ahnevaaben. Et enkelt af 16. Aarh. Gravmæler var dog tænkt i større Stil, af sort Sten, vel nok Marmor, og den hvide Alabast. Det var Peder Oxes! Men hans Enke, Mette Rosenkrantz, fik i den Anledning Kongens Vrede at føle, ganske som hendes Svigerinde, Pernille Oxe. Kongen forbød hende »at gøre Peder Oxe anden Begravelse i Frue Kirke end andre hans Lige«. Fru Mette fik ikke Brug for det kostbare Materiale og Resultatet blev den Sten af almindelig Type, hvis Rester

---

*) Paa en Sten af sort Marmor, hvis oprindelige Anbringelse ikke kan angives, og nu er opsat i Kirkens Sideskib, staar: Hic situs est Urop, belli dux atque Senator. Cautior a Fabii tempore nemo fuit: Her ligger begravet Generalen og Rigsraaden Urop. Forsigtigere end han var ingen siden Fabius's Tid.

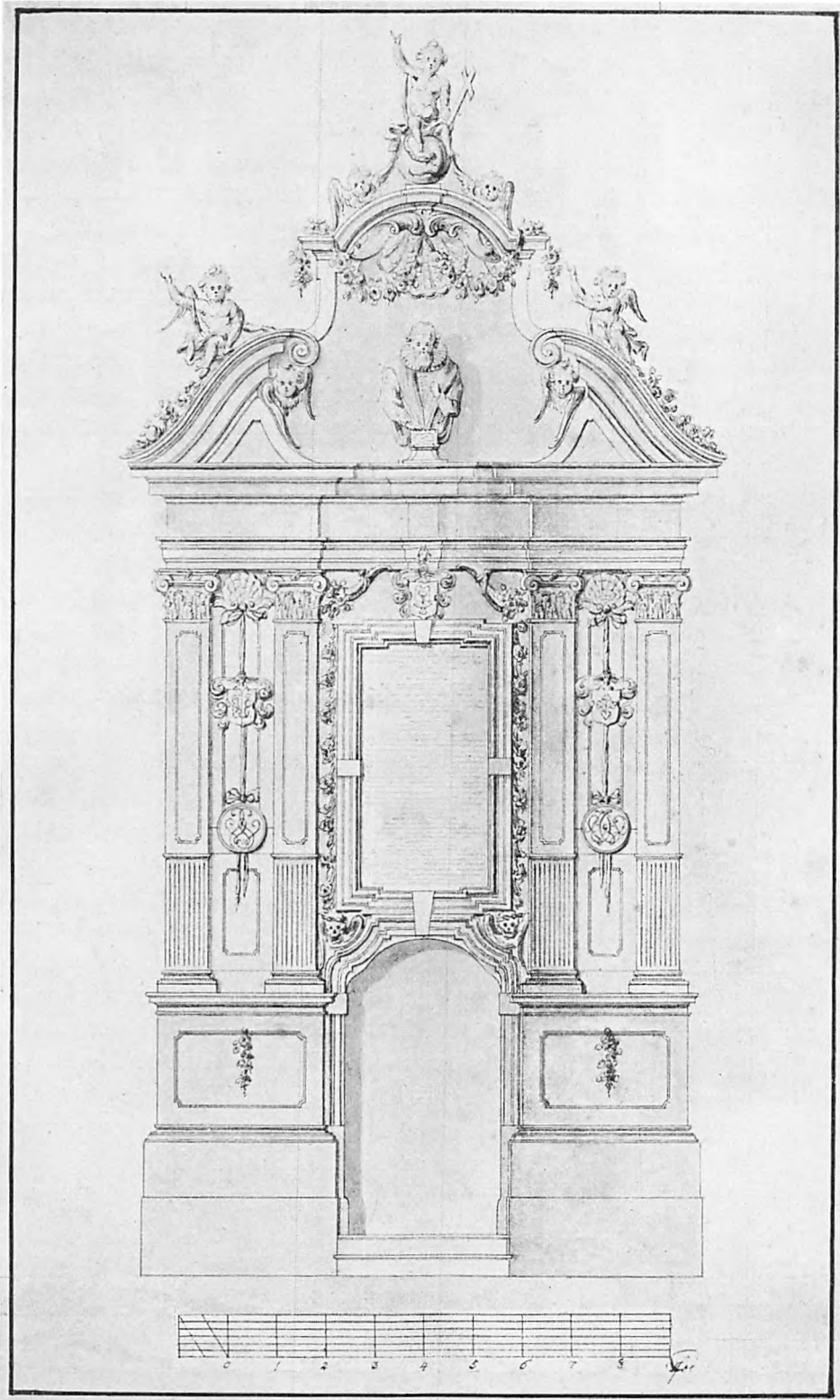

Förställning af
Sjö Arméns Högste
Hövding, för Sjöströman

det hertige Svend
Saxildes som död i Sjöen
År 1728 var af. Sjöen.

Afb. 18. Gravmæle over Admiral Cort Adeler († 1675).

Efter L. Thurn: Den danske Vitruvius III. — Ths. Quellinus fecit.

Afb. 19. Gravmæle over Biskop H. Bornemann († 1710).
Efter L. Thura: Den danske Vitruvius III. — Ths. Quellinus fecit.

nylig er genfundne. Een eneste Ligsten fra 17. Aarh. er bevaret — den Sten, der laa over den fortjente Præsident Peder Resens Grav og nu er indsat i Koromgangens Væg. Den er en ren Indskriftsten og forudsætter det Epitafium, der prydede ogsaa hans Grav (Afb. 13).

Det skal indrømmes, at Trangen til Selvhævdelse udover Døden tilfredsstilledes mindre, naar man maatte nøjes med en Ligsten i Gulvet, mulig endda dækket af Stolestader, som baade Peder Oxes og Otto Ruds Ligsten snart blev det. Da var et Monument paa Væggen over Graven eller paa nærmeste Pille — et *Epitafium* — ganske anderledes tiltalende. Det kunde ses og beundres. Her kunde Ligstenens Ord og Oplysninger gentages — og mere kunde føjes til. Hvad enten Epitafiet var i Træ eller Sten — herligt kunde det stofferes i Farver og Forgyltning og Kirkens og Humanismens Sindbilledsprog kunde tale nok saa stærkt til Fantasien som det døde Bogstav.

Ogsaa en Del af det 16. Aarh.s hængende Epitafier kendes — mest over Adelige. I Smag og Stil har de Slægtninge i alle Landets Kirker. Mænd og Kvinder i Højlidsdragt knæle med foldede Hænder i Kirkerum eller i det Fri, som ubevidste Vidner til Christi Korsfæstelse eller Opstandelse, der er fremstillet i Billedets Baggrund. Barnløse Ægtepar knæler alene, som Jørgen Brahe til Tostrup († 1565) med Inger Oxen, som Albert Oxen til Nielstrup († 1577 som Slægtens sidste Mand) med Cecilie Urne. Eller Børnene slutter op bag Forældrene — Sønnerne bag Faderen, Døttrene bag Moderen, som paa Otto Ruds og Hustrus Epitafium med deres 3 Sønner og 3 Døttre (Afb. 12) eller paa Johan Oxes til Nielstrup († 1534) med deres 5 Sønner og 4 Døttre. I al Fald eet Epitafium var paa middelalderlige Altertavlens Vis trefløjet — det var over Ridderen Jørgen Podebusk til Bidstrup († c. 1530) og Ermegaard Bille.

Fraregnet Kobber-Epitafiet over Rigsadmiral Jørgen Vind († 1644) og Hustru, Ingeborg Ulfstand († 1652) (Afb. 14), kendes fra 17. Aarh. kun Gravmæler fra Aarhundredets senere Del — til Gengæld flere af de mest storladne og udtryksfulde Frue Kirke nogensinde har ejet. De er saa godt som alle af den monumentale Epitafieform, hvor Epitafiet er et helt Bygværk, der *staar paa Gulvet*. Hertil hører bl. a. Monumenterne over Ulrik Frederik Gyldenlove, Cort Adeler og Biskop Henrik Bornemann — alle af den alsidige og dygtige Belgier Thomas Quellinus, alle en tæt Forening af Arkitektur og Skulptur i pompøs Opbygning, og alle blevne til i Aarene op imod Aarhundredskiftet. Hertil slutter sig det noget tidligere Epitafium over Axel Urup og en Række Monumenter af mere beskeden Størrelse og Form.

Monumentet over Axel Urup er utvivlsomt først opsat efter hans Død; inden 1691 var det stillet paa Plads — meget beundret, som det første af Kirkens store Gravmæler (Afb. 15)!

En massiv Underbygning bærer det egentlige Mindesmærke — en arkitektonisk Opbygning i maadeholden Barok: Over en Plint Midtpartiet flankeret af toscanske Søjestillinger, det Hele kronet af et Topstykke. Til Siderne to

Afb. 20. Fra Gravmælet over Biskop H. Bornemann († 1710).

Buste af Biskoppen.

Ths. Quellinus fecit.

— siddende — Figurer, Mars og Athene, begge Krigens Guddomme. I Feltet mellem Plintens Søjlepostamenter ses et Relief, forestillende Kampscener foran en Fæstning. Over Kampscenen — i Monumentets Midte — Axel Urup i fuld Figur, liggende Stilling og støttende sig til venstre Arm, medens Højre holder Kommandostaven. Bag ham den lange hædrende Inskription i Ahneramme og øverst Topstykket med Krigsattributter mellem Vaabenskjolde. Det er et Mindesmærke, der i rolig og overbevisende Form beretter om en Adelsmand og Krieger. Med eet Blik staar det En klart, at her hviler en Pallas og Mars Søn — en Fortificationsofficer, for hvem Krig var Videnskab!

I plastisk Udsmykning er dette Værk adskilligt mere behersket end Quellinus' tre Arbejder fra Aarhundredets sidste Aar.

Det første store Arbejde af denne Kunstner i Danmark er *Monumentet over Hans høje Excellence Ulrik Frederik Gyldenlove* — en Baroktidens Grandseigneur, en Stormand af europæisk Format. Mand og Monument har virkelig været i samme Stil. Det er ogsaa ganske i Tidens Manér, at han selv i levende Live havde »ladet (det) bekoste og opsætte«. Hans Begravelse var nede i Taarnet op mod dets sydlige Væg. Typen for Anordningen var den ogsaa andre Steder kendte: Nederst selve Gravstedet, med Trappe ned til Hvælvingen, hvor Kisten stod, ind mod Taarnrummet hegnet af et Parlisangitter. Ovenpaa selve Gravstedet knejsede selve »det overmaade kostbare Monument«, anbragt op ad Muren og værnet ved Gitterværk helt op til Hvælvingen — isoleret, men fornemt! Gennem Tremmerne kunde enhver, der kom ind ad Vestindgangen i Taarnet se ind til den store Mands Æreminde — et Digt i Marmor og Porfyr, holdt i storladen festlig Rythme, et Epos over en Mand af høj Byrd, berømmelig i sin Færd og trofast mod sin Arvekonge, forfaren i Krig til Lands og til Vands — men dog en Dodelig, der som andre var Knokkelmanden hjemfalden (Afb. 17).

Paa en Underbygning af rødflammet Marmor hviler Statholderen i halv knælende Stilling; ved hans Side en liggende Love med hans Vaabenskjold — Mand og Love er i hvidt Marmor. Bagved et Draperi i rødflammet Marmor og over det Gyldenloves kronede Vaabenskjold.

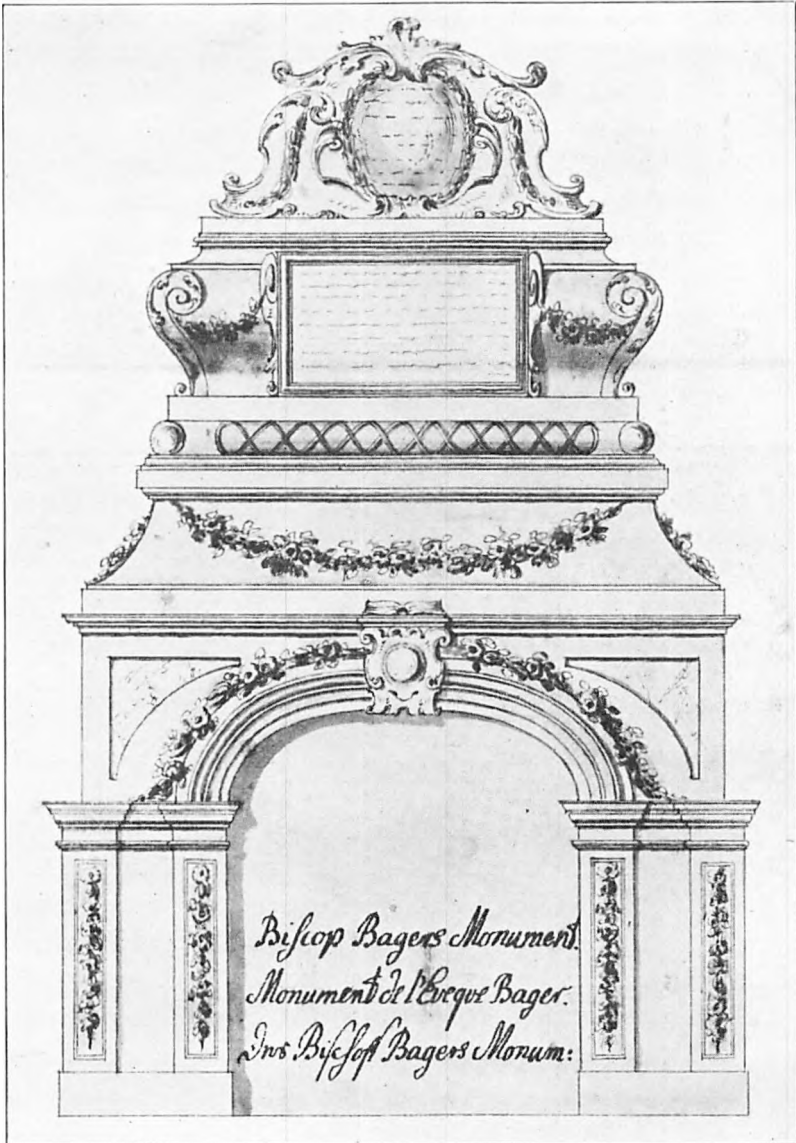
Foran Billedet af den levende Gyldenlove med det kongelige Dyr tæmmet og lydigt ved sin Fod, staar Dødens Symbol, Sarkofagen, hvor Døden selv er i Gang med at opskrive hans Data og Titler i en Bog, hvis sorte Marmorblad nu — som den eneste aneligere Rest af dette Pragtværk af Gravkunst — er indmuret i Kirkens søndre Sidegang.

Det strængt personlige i Monumentet — Midtopstillingen — er indrammet i et helt arkitektonisk Sætstykke af Portalform, med Porfyrsojler i korinthisk Stil og med Relieffer af et Soslæg og en Parade og Statuer af »Troskaben« og »Berømmelsen«.

Der har været Flugt og Fart over dette Monument. Opstillingen i Midten gik i Dybden, medens den arkitektoniske Opbygning krummede sig energisk frem til begge Sider helt hen til Sarkofagens Forside. Paa massive og tætte Postamenter strakte det lettere og stærkt opdelt Parti med Sojlerne sig op efter; men Bjælkeværkets svære Gesims standser brat Højdebevægelsen, der kun klinger svagt ud i Vase- og Vaabendekorationer.

En flygtig Tegnings spinkle Linier giver kun en Anelse om Virkningen af dette Mindesmærke. Man maa have Quellinus frodige Kraft og højstemte Alvor, som den kendes fra hans bevarede Værker, i Minde, hvis man ret vil forstaa, hvad Epitafiet over Hans høje Excellence har været.

Afb. 21. Gravmæle over Biskop H. Bagger († 1693).
Efter L. Thura: Den danske Vitruvius III.

Andre store Gravmonumenter var af en anden Type. Det gælder ogsaa Quellinus's to andre Værker.

I begge Tilfælde var Monumentet komponeret over Indgangen til Begravelsen, med Benyttelse af det til utallige Formaal saa vel anvendelige romerske Triumfbuemotiv, med en Overbygning.

Ogsaa til *Cort Adeliers Monument* var anvendt forskelligt farvet Marmor og atter her har Virkningen været prægtig. Ingen har kunnet være i Tvivl om, at dette Mindesmærke forherligede en stor Krieger og Søhelt (Afb. 18).

Over Indgangen til Graven et Relief, hvor Cort Adeler kæmper mandeligt paa »St. Jørgen«, alene mod flere tyrkiske Skibe; til Siderne to tyrkiske »Slaver«. Over Gesimsen paa den arkitektoniske Underbygning af sort Marmor, med hvidlige Søjler og med de hvide Marmorfigurer, hvilede Cort Adeler, støttende sig til venstre Haand og Højre knuget om Kommandostaven, trindt omgivet af alt Krigens Værktøj. »Fama« kranser Helten, blæsende hans Navn og Ry ud over al Verden — alt det, der staar at læse paa Tavlen bagved. Her er alt Liv og Livsudfoldelse, men — Dødens Symbol, Sarkofagen, kroner det hele Monument!

Det tredje Arbejde af Quellinus i Frue Kirke er mindre larmende og festligt end de tidligere omtalte. *Biskop Henrik Bornemanns* Gravmæle er ikke »et lidet, zirligt og sømmeligt Monument og Epitafium«, som han havde faaet Kongens Tilladelse til at opsætte. Den gode Bisp har nok faaet et stillfærdigt, men sandelig ikke lidet Mindesmærke. Højt og stateligt var det, overvejende arkitektonisk bestemt og mere maadeholdent i dekorative Effektmidler end ellers almindeligt for Kunstneren. I Hovedpartiets Gavlkrone stod Biskoppens Buste. Den er ved et heldigt Tilfælde bevaret og er nu opstillet i Kirkens søndre Sidegang, en Del restaureret (Næsen og højre Arm). Mulig stammer et Par Geniehoveder, fundne i Kirkens Grund, ogsaa fra Bornemanns Epitafium (Afb. 19, 11, 20).

Som Henrik Bornemann er skildret — i sin dekorative, gejstlige Embedsdragt, støttende sig til Bibelbogen, djærv — lidt grov — at se til, er han aabenbart en god Repræsentant for Standen og Tiden.

Af noget lignende Karakter, men — fra en noget tidligere Tid — var to ensartede Epitafier, forbundne ved fælles Indgang til Graven, over to ogsaa i Livet nøje forbundne Venner, Juristen, Professor *Rasmus Vinding* († 1684), Poul Vendelbo Løvenørns Svigerfader, og Lægen, Professoren *Thomas Bartholin* († 1680), men, kun kendt af slette Afbildninger. Holger Jacobæus siger i sin Rejseskildring, at »de er overordentlig prægtigt og kunsthædigt Arbejde, der vender de forbigaaende Øjne til sig«. Til denne Gruppe hørte ogsaa Epitafiet over Biskop *Hans Bagger* († 1693) med dets enkle arkitektoniske Opbygning og lette Guirlandede dekorationer (Afb. 21).

Af den stadig mest benyttede Epitafieform — Vægtavlen — kendes Epitafiet over Professor *Ole Borch* († 1690), gengivet i Ligprædiken over ham. Epitafiet har været et smukt Stykke dekorativt Skulptur. Ikke for intet har det en Fremstilling af Pallas Athene med Bog i Haand, der gør sig stærkt gældende (Afb. 23).

Et almindeligt Professorepitafium som dette giver i et Glimt, hvad der er gaact tabt alene af denne Type Gravminder. Her skal dog gøres opmærksom paa et Portrætrelief fra Begyndelsen af 18. Aarh. Det blev fundet 1824 under Gulvet i Ehlers Kollegiums tredje Etage og er nu paa Borchs Kollegium. At det kan stamme fra et Epitafium i Frue Kirke er ikke urimeligt at antage.

Afb. 22. Ukendt Portræt fra c. 1700. Mulig stammende fra et Epitalium i Frue Kirke. Nu i Borchs Collegium.

Som saa mange andre af Kirkens Gravminder kan det være bortkommen efter Branden 1728. Den stoute Herre i gejstlig Dragt, med Pibkrave og Paryk, har fejlagtig været antaget for at være et Portræt af Ole Borch (Afb. 22).

Hvormeget smukt er ikke gaaet sporløst til Grunde i denne haardt hjem-søgte Kirke! Det er kun en fattig Trøst, at der stadig i Optegnelsen over Kirkens Grave tales om »herlige« Mindesmærker af alle Slags — ja selv Epitafier af Kobber. Om Sofie Amalie Moth, Grevinde af Samsøes, Grav, der var i Taarnet, ligeoverfor Gyldenløves, faar man at vide, at der her er et »dejligt Monument af Stenhuggerarbejde, med tre store, dobbelt Døre for af Jærnpilleværk«. Og om Monumentet over Baron Didrik Fiuren († 1686) hedder det, at det var kostbart, »med hvidt Marmor udenomkring«.

I Tidens Løb var selve *Kisten* bleven Gravmonument — ofte et rent Kunstværk i Metal eller Sten. Et Kobberstik gengiver den prægtige Sarkofag, der gemte Sofie Amalie Moths og Christian V.s Søn, Christian Gyldenløve, Greve af Samsøe og Friherre til Lindenborg.

Gravmonumenterne har talt deres eget stærke menneskelige Sprog, trods al forløren Højtidelighed og svævende Allegorisering i Ord og Billeder. Det er Datidens Overklasse, af Fødsel eller af Fortjeneste eller begge Dele, man her lærer at kende, ja, mange af Tidens mest fremstaaende Mænd. Gravminder

over det almindelige Borgerskab, der holdt til i dette fornemme Selskab ved vi mindre om, og over de jævne Folk, der stedtes til Hvile paa den nedtrampede og forsømte Kirkegaard, er idel Tavshed. Knap nok en Tue har her betegnet Gravens Sted.

I Virkeligheden var Frue Kirkes og dens Kirkegaards Grave et tro Spejlbillede af de levendes Verden — Klassedelingen i Livet holdt sig overmaade iøjnefaldende ogsaa udover Doden.

KIRKEBYGNINGEN. Medens selve Kirkerummet i Tiden fra Reformationen til Branden 1728 Slægtled for Slægtled bliver stadig rigere prydet med skønne Ting — kirkeligt Udstyr af alle Slags og ikke mindst de mange Gravmæler, — og igen, som i sine katholske Velmagtsdage, maa have gjort et varmt og levende Indtryk, var det kun faa og mindre gennemgribende Ændringer, Kirkebygningen undergik i det Ydre.

Indvendig stod den efter alt at dømme hvidkalket, med malede Dekorationer, men hvorvidt den udvendig stod rød eller hvid, kan ikke siges med Sikkerhed. Derimod ved man, at den ligetil 1584 var teglhængt; i dette Aar fik Kirkeværgerne af Christoffer Walkendorf Ordre til at tække den med Kobber.

Ellers indskrænkede man sig i det Store og Hele til at holde Bygningen vedlige paa Tag og Fag.

I Midten af 16. Aarhundrede maatte Spiret over Koret fornyes og 1559 Hovedspiret. Navnlig det sidstnævnte voldte Vanskeligheder. I Slutningen af Aarhundredet kom en »kunstlig« Bygmester til Staden og tilbød sin Hjælp. Tilsidst maatte Spiret helt nedtages og et nyt ligeledes kobbertækt blev opsat 1609—10 af Didrik Bygmester, vistnok paa Kongens Bekostning. Pietetsfuldt kopierede man det tidligere Spir og dets fire smaa frie Spir i Taarnkvadraternes Hjørner. Hovedspiret skal have haft en Højde af 100 Alen. Over det var anbragt en 14 Alen høj Flagstang med en forgyldt Krone — for Baltzer Kobbertækker »det sværeste og farligste Arbejde«, for hvilket han udbad sig en særlig »Belønning« af Universitetet, idet han paastod, at dette farlige Arbejde slet ikke var kommen med i Kontrakten. De fire Hjørnespir blev 28 Al. høje; beklageligt nok maatte de senere tages ned igen, efter at det ene var blæst over Ende i en Storm.

Derimod vides det ikke, om den Portal, efter »Afrids« af Hans Steenvinkel d. Yngre, der var paa Tale 1633 og skulde være færdigt til Juli i det følgende Aar, virkelig blev opsat. Man tænker uvilkaarlig paa en Portal af lignende Art, som den, Chr. IV lod anbringe i Roskilde Domkirkes Vestfacade og som nu staar foran Holmens Kirke i København. Meget muligt har Steenvinkels Portal været tænkt som Kirkens Vestportal.

Frue Kirke var Byens Stolthed. Den var Københavns største Seværdighed. Og saa var selve Taarnet Borgerskabets! Kirkens høje Spir regnedes for Sta-

dens største Zirat — altid har Københavnerne elsket Spir! Den store kønne Kirke betog — skønt dens gotiske Karakter ikke var højt i Kurs hos de dannede; deres Ideal gik i Retning af den ombyggede og udvidede Petri Kirke, den aldrig fuldførte St. Anna Rotunda ved Nyboder eller Frelsers Kirke paa Kristianshavn — høje lyse Kirker, hvor slanke Piller bar jævnhøje Hvælvinger og hvor der var vidt til Væggene. Men man tilgav gerne Kirken, at den var gammeldags. Som alle gotiske Kathedraler har ogsaa den betaget Sindene og vakt til Andagt og som Bispekirke og Universitetskirke var den stadig omgærdet af alles Agtelse.

Dertil kom rent personlige, nære Baand, der knyttede saa mange Københavnerne til denne Kirke — ikke blot Menighedens Medlemmer. Her havde mangfoldige Slægt og Venner gemt under Kirkegulvet, og kunde end Baandet undertiden synes svagt nok — denne usynlige Forbindelse mellem Levende og Døde knyttede dengang den enkelte og Familien, Slægten, nærmere til Kirken som Bygning end vor Tid ret vil kunne forstaa det!

Atb. 23. Epitafium over Professor Ole Borch
(† 1690). Efter Stik i Ligprædiken.

FRA BRANDEN 1728 TIL BRANDEN 1807

Ach, usle København. Af Ildens grumme Lue
saa ynkeligt tilredt. Du værdig var at skue
i forrig Medgangs Tid; nu maa bedrovelig
hver over Ildens Magt og Vold beklage dig!

Saaledes klager et Øjenvidne over den ulykkelige Brand, der 1728 i halvtredje Døgn, fra 20. til 23. Oktober, hærgede København, tilintetgjorde over to Femtedele af Byen, mellem 16 og 1700 Ejendomme — foruden fem Kirker, Raadhuset og Universitetet med Vor Frue Skole. — Nøden var ubeskrivelig og Ophidselsen stor. Mangehaande Stemninger gjorde sig gældende i Borgerskabet. Oprigtig Sorg og Fortvivlelse parret med Mistænksomhed overfor hverandre indbyrdes — men mest og især overfor de evige Konkurrenter, Hamborgere og Jøder, der fik Skyld for at have paasat Ilden — Mistillid til Autoriteterne, som man bebrejdede ikke at have gjort deres Pligt under Branden — og ind i det altsammen Anger og Ruelse; paa Vers og Prosa forkyndtes, at denne usigelige Ulykke havde ramt Byen som velfortjent Straf for Borgernes altfor aabenbare Synder. Men efter de første Ugers Panikstemning blev Sindene roligere. Hertil bidrog i ikke ringe Grad, at Regeringen, med Frederik IV i Spidsen, greb energisk ind for at raade Bod paa den øjeblikkelige Nød og planlægge Genopførelsen af de afbrændte Kvarterer, saa Folk snarest kunde faa Tag over Hovedet og Samfundslivet igen komme til at fungere normalt.

En af de vigtigste Foranstaltninger, Kongen traf, var i Marts 1729 at nedsætte den store Bygningskommission under Ledelse af Grev Ditlev Reventlow. Den skulde varetage Genrejsningen af den ødelagte By. Ogsaa for de nødvendige Pengemidler blev der sørget.

Vor Frue Kirke frembød efter Branden et Sorgens Syn:

»Ak vort Zion, ak vor Trost«, synger et Medlem af Menigheden, »hvor er al din Stads og Ziir?«

Da Ilden allerede den første Ildebrandsdag ved Sprængning af Ejendommen »Blasen« paa Hjørnet af Gl. Torv og Nørregade havde faact fat i Frue Kirkes Spir, stod Kirken under den almindelige Forvirring ikke til at redde. Snart var den helt omspændt af Flammer, det høje Spir brændte i lys Lue, man saa

Afb. 24. Kirkens Indre efter Branden 1728.
Efter Pontoppidan: Den danske Atlas.

det vakle som i Storm og pludselig, med øredøvende Brag, styrtede det til Jorden.

Da alt var brændt af Kirken, som brænde kunde, stod kun forkullede og sværtede Mure tilbage. Hvælvinger var styrtet ned. Alene Korpartiet og St. Rochi Kapel var nogenlunde i Behold og her stod Hvælvingerne endnu.

Den hjemløse Menighed maatte ty til Nikolaj Kirkes Gæstfrihed.

At Frue Kirke var en af de Kirker, man allerførst tænkte paa at genrejse af Gruset, siger sig selv, og man var prislige tidligt paa Færde. Allerede i selve Ildebrandsaaret, den 28. Decbr. 1728, kunde Overlandbygmester J. C. Krieger forelægge en Ekstrakt af Overslag fra Haandværkere, hvorefter Kirken kunde sættes i Stand for den beskedne Sum 18,511 Rdlr. Der maa selvfølgelig allerede paa det Tidspunkt have foreligget et udarbejdet Forslag til Frue Kirkes Istandsættelse. At der var Alvor i Tingene fremgaar ogsaa af, at der i April 1729 sluttedes Kontrakt om Murerarbejdet og at man straks gik i Gang med at nedbryde af

de skornede Mure, hvad ikke kunde staa. Hvorledes dette *første Forslag* har været, ved man intet positivt om. Men den lave Overslagssum gør det troværdigt, at man til at begynde med — umiddelbart efter Branden — *pietetsfuldt har villet genopføre Frue Kirke, som den var, for Ulykken ramte den* — som en basilikal treskibet Korskirke.

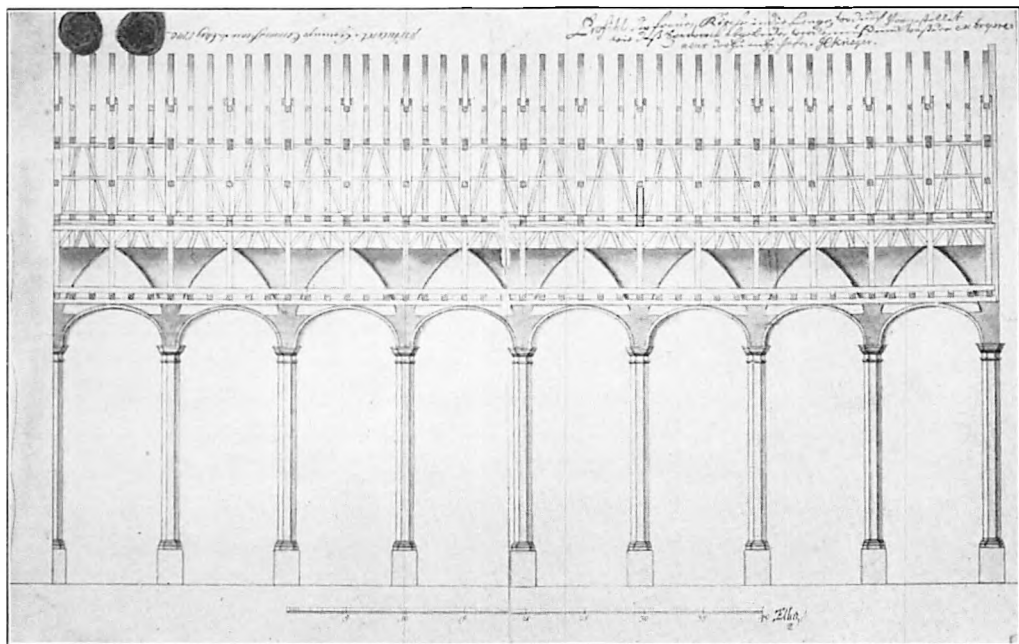
Altsaa allerede før den store Reventlowske Bygningskommission af 1729 blev nedsat og begyndte at arbejde, har man — og antagelig paa Kongens direkte Foranledning — paabegyndt Genrejsningen af Frue Kirke som en særlig, og særlig fremragende Byggeopgave, det gjaldt om først og fremmest at faa bragt i Orden, og skønt den Reventlowske Kommission ogsaa havde Pligt til at tage sig af Stadens Kirker og de andre nedbrændte offentlige Bygninger, har man god Grund til at gaa ud fra, at den ikke fik noget at gøre med Frue Kirke.

Forøvrigt kom Kongen snart i Tanker om, at Kommissionen »kunde have nok med Stadens og andre Particulieres Bygninger at bestille.« Den skulde derfor slippe for at tage sig af to af Kirkerne og 14. Maj 1729 opretter han en snævrere Kirkekommission for Petri og Trinitatis Kirker, bestaaende af Geheimeraad Vincents Lerche og Biskop Chr. Worm. Frue Kirke er altsaa — og efter det foran fremførte — meget naturligt undtagen, men af Kirkekommissionens Akter ser man, at det ikke varede længe, inden den ogsaa fik med denne Kirke at gøre. Kirken kom for saa vidt i gode Hænder; Biskoppen var selvsagt interesseret i sin Kirkes snarlige Genopbyggelse og Lerche var en arkitekturinteresseret Mand, selv Amator i Bygningskunsten.

Men egentlig Sagkundskab savnedes og de to Herrer bad selv om at faa en Fagmand til Hjælp. Den 6. Maj 1730 meddeler Kongen dem derfor, at han har overdraget Generalbygmester J. C. Ernst »at have Indseende med Frue Kirke,« ligesom Overlandbygmester J. C. Krieger fik samme Hverv overfor Helligaandskirken. Forst 16. Juni udfærdiges Ordren til Ernst om at paatage sig Inspektionen over Kirken, »og paa alle optænkkelige Maader se derhen, at ikke alene Bygningen efter de forfattede og af os allernaadigst approberede Ridser og Tegninger forsvarligen bliver fuldført, men endog, at de med Haandværksmesterne sluttede Kontrakter tilbørligen vorder efterlevede og fornemmeligen, at til Arbejdet dygtige og upaaklagelige Materialer vorder brugt og anvendt, saa at man, baade om Bygningens Bestandighed og dens Ziirlighed kunde vorder forsikret.« Ernst fik faktisk det faglige Ansvar, men han var da en gammel Mand og allerede inden han 1735 trak sig tilbage fra sit store Embede, havde andre, bl. a. Krieger, der ogsaa var Medlem af den Reventlowske Kommission, overtaget adskilligt af det Arbejde, der egentlig tilkom ham.

Over de tre Herrer: Ernst, Lerche og Worm stod selve Monarken. Frederik IV.s store og ægte Interesse for Arkitektur er vel bekendt og som Bygherre kunde han naar som helst gribe ind — og gjorde det! At han virkelig var levende interesseret i Frue Kirke er sikkert nok, og han betragtede det i nogen Grad som en Æresag at føre Værket til en god Ende. Direkte kommer det frem ved

Afb. 25. Projekt til Kirken. Længdesnit.
J. G. Kreysig del. Rigsarkivet.

flere Lejligheder, som naar han i Skrivelse af 28. Februar 1730 — i sit sidste Leveaar — overfor Lerche og Worm udtaler det ivrige Ønske, »at denne Kirke kan komme til at tjene Posteriteten til et Bevis paa vor allernaadigste Forsorg for Guds Hus's zirlige Opbyggelse.«

Længe inden Kongens Død i Efteraaret 1730 var der altsaa truffen Forberedelse til den »zirlige Opbyggelse«. Disse Forarbejder udgør et Kapitel for sig i Kirkens Bygningshistorie og er af allerstørste Betydning, fordi den Begyndelse, der her blev gjort, lik direkte Fortsættelse senere hen.

I tidligere nævnt Skrivelse af 16. Juni 1730 til Ernst taler Kongen om »approberede Ridser og Tegninger«, og det er første Gang saadanne udtrykkelig nævnes. Disse har altsaa foreligget udarbejdet før dette Tidspunkt. Man kunde tænke sig, at de er bleven til i Tiden mellem 14. Maj 1729, da Kirkekommissionen blev nedsat og 16. Juni 1730; men det vilde i og for sig ikke være urimeligt at antage, at de er endnu ældre og at det er de Tegninger, der har foreligget udarbejdet allerede i Efteraaret 1728. Dette sidste kan dog ikke være Tilfældet. Ganske vist hedder det om et approberet Forslag, der kasseredes 1731 til Fordel for I. F. Ramus' Projekt, at det »udi alt følger Kirkens gamle Facon og Fundamenter, dette kan betyde, at det, efter det helt til 1731 gældende Projekt, var Hensigten at genopføre Frue Kirke, som den stod før Branden. Herimod taler imidlertid, hvad man forøvrigt ved om Forarbejderne til Genopførelsen.

Det havde nemlig hurtigt vist sig, at Kirkens Murværk og Fundamenterne,

var i en utrolig slet Tilstand og det første Overslag kunde ikke opretholdes. I Februar 1730 approberes af Cancelliet Kontrakter med Haandværkere for ialt 44,853 Rdlr., altsaa det tredobbelte af Overslaget af 1728. Dette forudsætter, at der er bleven udarbejdet et nyt Forslag og det kan kun være foranlediget af Kirkekommissionen.

Til dette *andet Forslag* sigtes der i Kongens Skrivelse til Ernst om de approberede Ridser og Tegninger. Det maa være udarbejdet i *Slutningen af 1729*.

I den Grad havde man regnet Fejl m. H. til Murværket, at det viste sig nødvendigt — for at man helt kunde være paa den sikre Side — at foretage en fornyet og særlig grundig Besigtigelse. Denne fandt Sted i Lobet af Forsommeren 1730 og foretoges af ingen ringere end selve Generalbygmesteren. Her blev det uomstødelig godtgjort, at Skibets Mure var ganske ubrugelige og i Conseillets Skrivelse af 20. Juli til Kirkekommissionen falder pludselig følgende Udtalelse om Murene, at de »nu skal være langt højere end tilforn«. Ogsaa dette viser, at man har faaet et nyt Forslag at arbejde med. Men der foreligger endnu et Vidnesbyrd herom og af en ganske særlig Værdi, fordi det tillige klart viser, hvorledes Kommissionen tænkte sig den nye Kirke (Afb. 25).

Imellem en Del Tegninger i Rigsarkivet fra Kirkens Genopførelse, findes ogsaa et Længdesnit af dens Skib, lagt gennem sondre Sideskib. Denne Tegning er usigneret, men af andre kan man se, at den er udført af Tømremester J. G. Kreysig, hvilket er meget naturligt, da den med stor Omhu viser Tagets Tømmerkonstruktion. Længdesnittet bærer Lerches og Worms Vaaben i to paastempledte Segl, hvilket viser, at det er forelagt dem i deres Funktionstid — inden 14. Marts 1731. Det bærer en Paategning af J. C. Krieger om Tegningens Betydning for den Entreprenør, der har Tømrerarbejdet. At den tillige, i Følge Paaskrift med en anden Haand, har været fremlagt i Bygningskommissionen endnu saa sent som 1740 vedkommer os ikke her. Efter Tegningen forudsættes Koranlægget bevaret og Skibet faar den tidligere Kirkes 8 Arkadefag; men — Sideskibene forhøjes. De tre omtrent ligehoje Skibe skulde dækkes af et mægtigt Saddeltag.

Dette er interessant! Man har — og øjensynlig fra Efteraaret 1729 — været bestemt paa at opgive Frue Kirkes basilikale Form, med det høje Midtskib løftende sig op over lavere Sideskibe og har grebet til den for nederlandsk og tysk Renaissance og tidlig Barok hyppig anvendte *Kirketype med tre lige-, eller næsten ligehoje Skibe, med Arkadepiller*, hvis overdrevne Slankhed — de var her tænkt ottekantede, paa høje Postamenter og af toscansk Orden — gør et næsten faretruende Indtryk. Samme System gaar igen i den 1637—56 opførte Trinitatis- og i den 1730—32 genopbyggede Helligaandskirke. *Man faldt altsaa tilbage paa Trinitatis Kirke som nærmeste lokale Forbillede* for baade Vor Frue og Helligaandskirken, men var forøvrigt i fuld Overensstemmelse med en vis Tendens i nordeuropæisk Kirkebygningskunst i Begyndelsen af 18. Aarhundrede. At denne Kirketype længst tilbage har sin Rod i Middelalderens Hallekirker — i Danmark bl. a. repræsenteret af Brigittiner-Kirkerne i Maribo og Mariager er utvivlsomt.

Men hvem kan have udarbejdet de to Forslag fra Tiden før 1731?

Unægtelig fæster man sig straks ved Overlandbygmester J. C. Krieger. Det er i al Fald ham, der har med den økonomiske Side af det første af Forslagene at gøre og udregner Overslaget paa Grundlag af Haandværkernes første Overslag. Det er ligeledes Krieger, man uvilkaarligt tænker paa som Ophavsmand til det andet Forslag, der gik ud paa at opføre en hel ny Kirkebygning, da det er ham, der har givet Tegningen af Kirkens Længdesnit sin Paategning. Og yderligere ledes Tanken hen paa Krieger, naar man følger Forslagene til Spiret paa Kirken — atter en bemærkelsesværdig Side af Frue Kirkes Bygningshistorie.

Det var fra første Færd Meningen, at *Taarnet* — som fordem — *skulde krones af et højt Spir*. Oprindelig tænkte man sig et Tømmerspir, klædt med Kobber, og Tanken herom maa være fremkommen senest i Sommeren 1729. I en Fortegnelse over Kontrakter, Tegninger etc. angaaende Byggeforetagender efter Branden nævnes udtrykkelig Forslag og Tegning af Krieger til et Spir af Bremer-Sandsten, der efter hans Beregninger vilde blive betydeligt — 6531 Rdlr. — billigere end et kobberklædt Tømmerspir. Kriegers Stenspir var aabenbart tænkt i Lighed med adskillige engelske Kirkespir fra dette Tidsrum. Arbejdet skulde udføres af den dygtige Billedhugger Didrik Gereken. I en Skrivelse til Kirkekommissionen af 18. August 1729 beder Kongen Medlemmerne udtale sig om Forslaget, skønt han allerede er underrettet om, at Ernst var gaact stærkt imod det. Grunden var selve Taarnets skrøbelige Tilstand, der nødvendigvis maatte give Anledning til ængstelige Overvejelser. Med Rette frygtede man, at Taarnet ikke kunde bære et Spir. Lerche og Worm raadede da ogsaa fra at anbringe det i den tænkte Form og foreslog, at man skulde lade »den øverste Spids eller Pyramide« være af Træ — 41 Alen ialt, hvad Kongen bifaldt. Men ogsaa dette blev opgivet. Krieger selv blev bange og baade mundtlig og skriftlig forklarede han Kongen, at Taarnet ikke kunde holde. De to Herrer i Kommissionen var overhovedet bleven bange for Bekostningen ved et Spir, og mente at man kunde nøjes med en »Lanterne« — dér kunde Klokkerne jo hænge ligesaa godt; og en Tegning, der viste en saadan Lanterne, blev virkelig udarbejdet. Men Kongen blev vred. Den 31. Maj 1730 griber han personlig ind i Sagen og lader Kommissionen vide, at Spir *skulde* der være, »siden Vor Frue Kirke er Hovedkirken i Kobenhavn og det saavel vilde geraade Staden som Kirken til Ziir og Prydelse og desuden i andre Maader have sin Nytte.« Han befaler Kommissionen at sørge for et Spir ganske som det forrige, 100 Alen højt, og snart forelaa hele 4 Forslag til et saadant. Kort efter sluttedes Kontrakt med Tømmermester Johan Georg Kreysig og et Blytækkerfirma om det nye Spirs Opførelse.

Baade Udarbejdelsen af de første Kontrakter, Tegningen til Længdesnittet og Forslaget til Stenspiret synes da at vise, at *det er Overlandbygmester Johan*

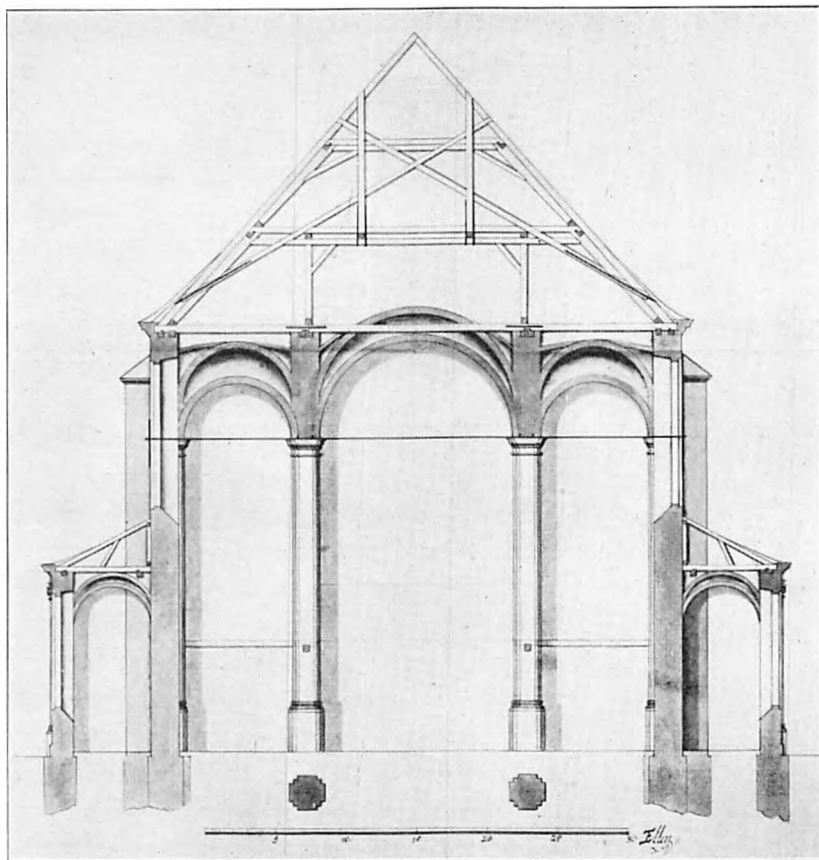
Cornelius Krieger, der ikke alene har været Mesteren for det allerførste Projekt, men at det tillige er ham, der har udarbejdet det andet Projekt og været Leder af Byggeforetagendet.

At Forholdet har været saaledes, stottes ogsaa af Betragtninger af mere almindelig Art. Det er hojst paafaldende, at Kongen ikke i Juni 1730 gjorde Krieger til Kommissionens tilforordnede Arkitekt, men Ernst. Det maa have haft sin Grund, men Grunden kan kun være den, at Krieger i Forvejen *var* Kirkens Arkitekt og nu skulde under sagkyndig Kontrol. Derpaa tyder ogsaa det mærkelige Forhold, at da Kirkekommissionen nedsattes, er der kun Tale om Petri og Trinitatis Kirker — ikke om Vor Frue, saa lidt som om Helligaandskirken. Sagen er da ojsynlig den, at, da Kongen udnævner Lerche og Worm 14. Maj 1729, *var* Frue Kirke allerede betroet Krieger. Det kan ikke være den store Bygningskommission, der har givet ham Arbejdet, men — som allerede antydet — Kongen selv, der direkte og ganske kort Tid efter Branden har overdraget ham at tage sig af den mest uundværlige af alle Stadens og Landets Kirker.

I Efteraaret 1730 døde Kong Frederik IV.

Den nye Konge, Christian VI, lod foreløbig Faderens Kirkekommission bestaa til ind i det følgende Aar, men har ojsynlig efterhaanden faaet den Opfattelse, at det hele Arbejde med Genrejsningen ikke blot af de tre nævnte Kirker, men i det hele taget af Stadens offentlige Bygninger gik for langsomt — med Frue Kirke var man jo stadig lige vidt — og traf 1731 en helt ny Ordning. Den 10. Marts nedsatte Majestæten en særlig Kommission til de offentlige Bygningers Opforelse, bestaaende af Biskop Chr. Worm, Stadshauptmand og Raadmand Mikael Fjeldsted, Assessor i Hojesteret og Raadmand Enevold Falsen, J. F. Ramus, Cancelliraad og udset til Professor i Filosofi og Matematik, samt et Par Professorer. V. Lerches Navn er helt gledet ud! Bag Kongens Skrivelse mærkes hans Utaalmodighed og Iver: »Det er vores allernaadigste Vilje,« skriver han bl. a. »at alle publique Bygninger det snarest muligt skulle sættes udi fuldkommen Stand og til den Ende have vi allernaadigst beskikket Eder . . . til at have Inspektion derover og ville vi allernaadigst, at I straks tillsammans træder og med hinanden overvejer, hvor mange af saadanne Bygninger endnu i dette Aar kunde blive færdige, saa og derom Eders Betænkende til vores Geheimeconseil uopholdelig indberetter.« Kommissionen faar for at kunne arbejde hurtigt — fuld Frihed til at slutte Kontrakter med Entreprenorer og Haandværkere. De Penge, der behoves, skal straks anvises. Kommissionen maa antage lønnet Medhjælp — «en eller flere Betjentere, hvilke I selv finde at være habileste til at gaa Eder til Haande med Skriven, Udregning, Opmaalinger, Afriksninger og deslige.» Endelig fik Kommissionen Lov til gennem Conseilet at fordrø Hjælp fra Magistraten i andre Købstæder.

Udstyret med en ikke ringe Magtbeføjelse kunde den ny Kommission skride

Afb. 26. Tværsnit af Kirken.
J. G. Kreyslg del. Bogsarkivet.

til Arbejdet. Men læser man Navnene paa dens Medlemmer igennem, viser det sig, at kun en enkelt i nogen Grad kunde regnes for Sagkyndig i Byggespørgsmaal. Det var Prof. Ramus, hvis Studier i Mathematik efter Tidens Skik ogsaa greb ind i Bygningskunst og beslægtede Fag. Han var en anset Ingeniør, havde fra 1717—21 været Stadskonduktør, var Informator ved Navigations-skolen og veg ingenlunde tilbage for at give Tegninger til Bygninger. Foruden at det endelige Forslag til Frue Kirke skyldes Ramus, vides, at Kongen 1732 approberede Tegninger af ham til 11 Professorresidenser.

Kommissionen havde kun Geheimeconseilet, Kongen indbefattet, over sig.

Nye Koste fejer bedst! Allerede faa Dage efter sin Tilblivelse kunde Kommissionen fremkomme med Indstilling til Conseilet, der svarer ligesaa hurtigt — 14. Marts — og advarer mod overilede Udtalelser. Er det virkelig muligt, spørger Conseilet, at baade Frue Kirke foruden flere andre Bygninger, »endnu i Aar« kunne oprejses? Kommissionen maa helst atter overveje Sagen, saasom det vilde blive altfor skadeligt herudi at tage urigtige Messures eller ikke at være vis paa sin Sag.« Resultatet af megen Skriven frem og tilbage blev det beskedne

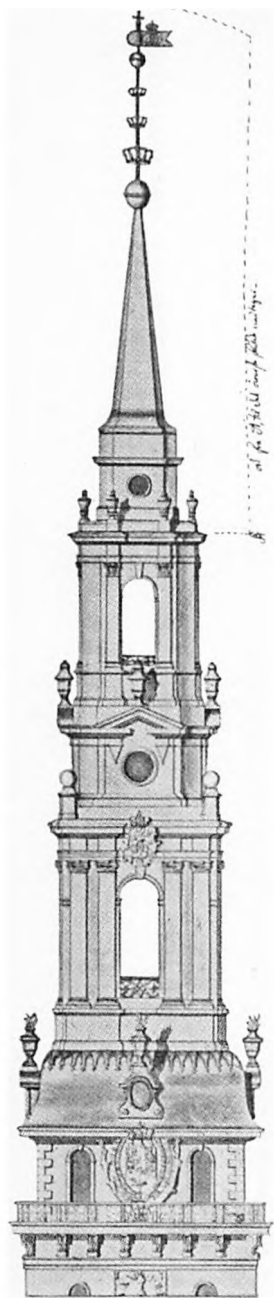
og opnaelige, at der i Sommeren 1731 skulde lægges Fundamenter og at Murene skulde opføres til noget over »Horizonten«.

Da den tidligere Kommission blev ophævet, Marts 1731, maatte den alleve sit Materiale til den nye. Havde den end ikke faaet saameget som to Sten lagt oven paa hinanden, helt forgæves var der ikke arbejdet. Man havde faaet approberet et Projekt og faaet Kirkens ruinerede Tilstand tilstrækkeligt undersøgt, men meget længere var man heller ikke naaet!

Noget af det første, den nye Kommission foretog sig, var at tage hele Sagen op til fornyet Overvejelse. Alle Beregninger var slaaget fejl, fordi man i det tidligere Forslag havde regnet med, at «Taarnet og en god Del af Kirkens Hovedmur til den Tid syntes at kunne blive staaende.» Nu skulde Størstedelen af Kirken opføres af Nyt. Det overdrages da Ramus at udarbejde et nyt Projekt — *det tredje Forslag til Kirkens Genrejsning* — med Bibeholdelse af de tre ligehoje Skibe, men med lavere Kapeller langs Nord- og Sydsiden og — til Minde om den gamle Kirke, hvis gotiske Kor jo ogsaa blev staaende, af let gotiserende Holdning, med spidsbuede Vinduer og Stræbepiller og højt Spir af senmiddelalderlig Form. Forslaget blev *approberet af Kongen* den 10. August s. A., skont det var 6000 Rdlr. dyrere end det tidligere. Motiveringen er lige til. Dels er den af rent æstetisk, dels af praktisk og økonomisk Natur. Skont Kirken efter Ramus' Forslag vil blive dyrere, vilde den dog blive »saavel til mere Regularitet som og Kirken til mere Nytte, formedelst den Belejlighed derved kunde have til Begravelsessteder, samt til flere Pulpiturers Indretning« (Afb. 5, 6).

Hvad der unægtelig forbavser, er, at det ikke er Krieger, hvem det blev overdraget at udarbejde det nye Forslag. Han er, uvist af hvilken Grund, trængt ud — hvad enten det nu skyldes saglige Grunde eller personlige — eller begge Dele.

Imidlertid gik Kommissionen energisk i Gang med Byggearbejderne. Det kunde ogsaa nok være paa Tide — nu var der gaaet 3 Aar hen siden Branden.

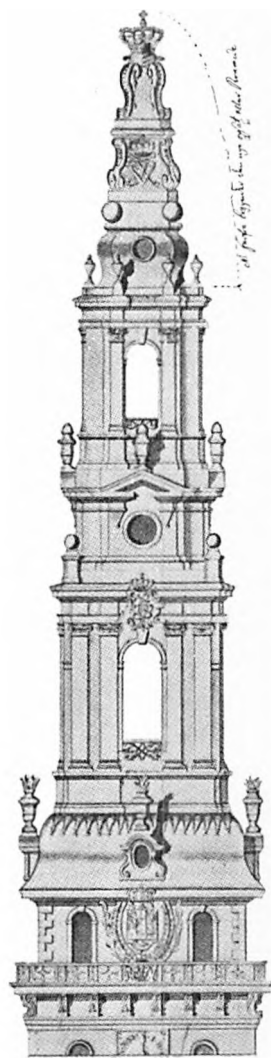

Skizze des neuen Turms für die Kirche zu ...

Afb. 27. Lerches af L. Thura
ændrede Spir.
L. Thurn del.

Fraregnet Koret og St. Rochi Kapel blev Kirkens Mure af Murmester Abraham Stoy brudt ned til Grunden, saa Kirken kunde opføres paa helt nye Fundamenter. Grundstenen til den ny Kirke blev lagt allerede 11. September 1731 af Kongen selv.

Men Foretagendet forfulgtes af Uheld og man har paa Fornemmelsen, at det Hele i nogen Grad var Hastværksarbejde. Der byggedes jo kolossalt i disse Aar, da ikke blot den halve Stad skulde genrejses, men samtidig stod et saa vældigt Byggearbejde som Christiansborg Slot under Opførelse — rent bortset fra, at Kongens Slotsbyggerier i Nordsjælland har forceret Tempoet. Allerede een Gang — 1730 — var store Dele af Taarnet faldet ned og Resterne af det maatte nedbrydes til Grunden. Men trøstigt begyndte man at opføre et nyt, samtidig med at Arbejdet paa de nye Dele af selve Kirken skred saa godt fremad, at i al Fald en Del af Hvælvingerne maa være bleven opførte i Løbet af 1732 og første Halvdel af 1733. I Sommeren dette Aar indtraf imidlertid en ny Ulykke. Det nyopførte Taarn styrtede sammen Natten mellem d. 13. og 14. Aug. Forfærdelsen var stor! En Ekstrakommision blev nedsat i Følge Skrivelse til Magistraten af 20. Aug. Sagen skulde tilbørlig opklares, ikke alene de ødelagte Hvælvinger, men alle Hvælvinger i Kirken »omhyggelig eksamineres, om de dygtige og saaledes forsvarlige er slagne og gjort, at ikke nogen Fare kan være at vente, i Fald et nyt Taarn igen bliver opført«. Hele Kirken skal gaas efter, om Murene nu ogsaa staar i Linie »efter Snor og Lod«. Kongen var højst forbitret og de to uheldige Murmestre, Stadskaptajn Lars Eriksen og Oldemand Ole Larsen, kunde vente sig baade det ene og det andet! Foreløbig fik Tømrermester Johan Georg Krey-sig, der allerede var i fuld Gang med at afbinde Spiret, Ordre til at holde inde med Arbejdet. Taarnkommis-sionen forhastede sig imidlertid ikke. Først 10. Marts 1734 fik den afgivet en Betænkning og 2. April kom Kongens Svar til Bygningskommisjonen. De to Murmestre skal have at vide, at de har været utilbørlig uforsigtige, og selv maa lage Skade for Hjemgæld.

1734
 Den nye Kirke i Århus. Tømrermester Johan Georg Krey-sig
 — — — — —
 L. Thurn del.

Afb. 28. L. Thuras Forslag til Forkortning af Spiret. L. Thurn del.

De skal øjeblikkelig gaa i Arbejde med at genopbygge Taarnet og de ødelagte Dele af Kirken — begge Dele paa egen Bekostning! Inspektionen med Taarnets Opførelse betroes til en ny Mand, Stadsbygmester, Assessor Nikolaj Banner Mathiesen. Senere — 25. Juni — approberer Kongen, at første Aar skal mures Taarnets Fundament i Jorden og tilhørende Kvadre og hugne Kampesten over Jorden. I de følgende Aar skal opmures 15 Alen hvert Aar. Hele Arbejdet maatte kun tage 5 Aar ialt og var følgelig beregnet færdigt til 1739. Derefter skulde saa et Spir opsættes.

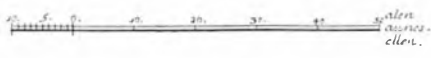
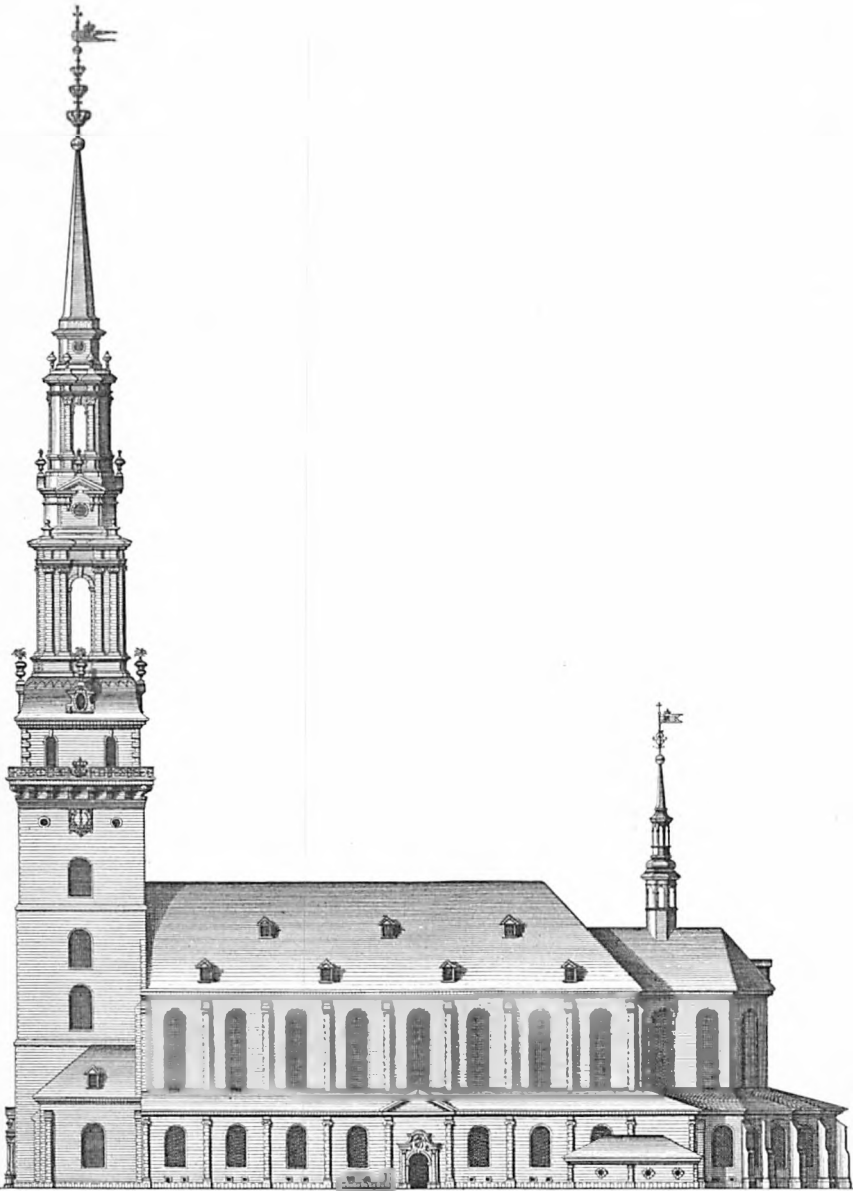
Med Stadsbygmester Banner Mathiesen er et nyt Navn knyttet til Genopførelsen af Kirken. Men det blev ikke dermed. Kort efter — den 23. April — paalægger Kongen de to i Arkitekturen forfarne Officerer, Generallojtnant Hans Heinrich Scheel og Generalkvartermester, Oberst E. D. Häusser at forhandle med Bygningskommissionen og Stadsbygmesteren om Taarnbyggeriet. De to Mænd har faktisk faaet Stillingen som de egentlige Ledere af Byggearbejderne ved Taarnet, men ogsaa — saavidt man kan forstaa — ved hele Kirken. Efter Scheels Død 1738 blev Häusser eneraadende.

Ramus synes at være traadt noget tilbage, men i det Store og Hele er det dog hans Forslag af 1731, der er bleven fulgt. Visse Ændringer blev foretagne og den gotiske Karakter i Ramus' Projekt blev tildels opgivet. Taarnet fik vandrette, mere om Renaissancemanéren mindende Baand, Vinduerne blev fra spidsbuede til rundbuede og Kapelrækkens Stræbepiller fik Pilastre med ioniske Kapitæler og Arkitravstump, som det kendes blandt andet fra Kommunitets- huset i Nørregade. *Ramus' Forslag barokiseredes efterhaanden* og det skyldes formentlig de nye Mænd, der havde faaet med Kirkebygningen at gøre (Afb. 29).

En Mærkelighed maa omtales her. Sammenligner man Ramus' Projekt til Frue Kirke med Gengivelsen af den færdige Kirke i Thuras Den danske Vitruvius, viser det sig, at dens Ydermur her er angivet ca. 5 Alen højere og at den hele Højde er ca. 30 Alen. At dette er korrekt viser Tværsnittet (Afb. 26).

Medens Taarnet kun voksede langsomt opefter og under store Vanskeligheder af forskellig Art, var den øvrige Kirke i Sommeren 1735 for saa vidt færdig, at Conscilet paa Kongens Vegne trænger paa overfor Bygningskommissionen for at faa Kirken sat saaledes i Stand, at der jo for jo heller kunde holdes Gudstjeneste — uanset Taarnet ikke var færdigt. Menigheden var aabenbart begyndt at blive utaalmodig. Men der kom intel ud deraf og Aaret efter, den 9. Juli 1736 skriver Kongen direkte til Kommissionen — Tonen er nu temmelig stræng: »... er nu herved vor Vilje og Befaling, at I med yderste Flid lader Eder være angelegen, at bemelte Frue Kirke saaledes kan være istandsat, at Gudstjenesten derudi Medio Oktobris førstkommende, kan forrettes.« Det lykkedes imidlertid ikke; ej heller til Jubelfesten for Reformationens Indførelse i Danmark, d. 30. Oktober, kunde Kirken blive færdig, og denne Fest maatte forlægges til Nikolaj Kirke. Det var dog ikke selve Kirkebygningen, det var galt med, da den i det Store og Hele var i Orden. Kirkens Udstyr — dens »Orna-

*Opstalt af vor Frue Kirke
paa Siden.*

*Façade laterale de l'Eglise
Notre Dame.*

*Aufsitz von der Frauen-Kirche
auf der Seite.*

Afb. 29. Sydside.

Efter L. Thurn: Den danske Vitruvius.

menter« — kunde ikke blive færdige rettidigt og der klages stærkt over Snedkerne. Deres Skyld var det, skriver Conseilet forbitret d. 5. Septbr. 1737 »at Guds Tjenestens Holdelse udi Vor Frue Kirke — tværtimod Hs. Maj. allermyndigste Vilje og Interesse — saa langt udsættes, saavel Vor Frue som Nikolaj Menighed til stor Hinder.«

Endelig — langt om længe d. 30. April 1738 kunde den højlidelige Indvielse af Kirken finde Sted. Gudstjenesten indledes med en Arie: »Kast Zion nu dit Sørgeklæde!« og Biskop Peder Hersleb holdt Indvielsestalen.

Som ved Kirkens Brand blomstrede ogsaa nu ved dens Indvielse Poesien frem — i og for sig et Vidnesbyrd om, med hvilken Interesse Københavnerne fulgte Kirkens Skæbne. Men bortset fra enkelte folte og smukke Tanker, der har fundet smukt Udtryk, er det altsammen Lejlighedsdigtning i Tidens platte og forvredne Smag. Intetsomhelst har blivende Værd. Kingos Salmetone er død hen og først Aaret efter Indvielsen kom Brorsons første Salmedigtning offentlig frem — Troens rare Klenodie — med andre og mere ægte Toner.

Kirken var taget i Brug af Menigheden, men Taarnet blev først færdigt 1739 og 1744 kunde Spiret afleveres. 16 Aar efter Branden stod Frue Kirke genopført og næsten helt fornyet, hilst med Glæde og Begejstring af Københavnerne.

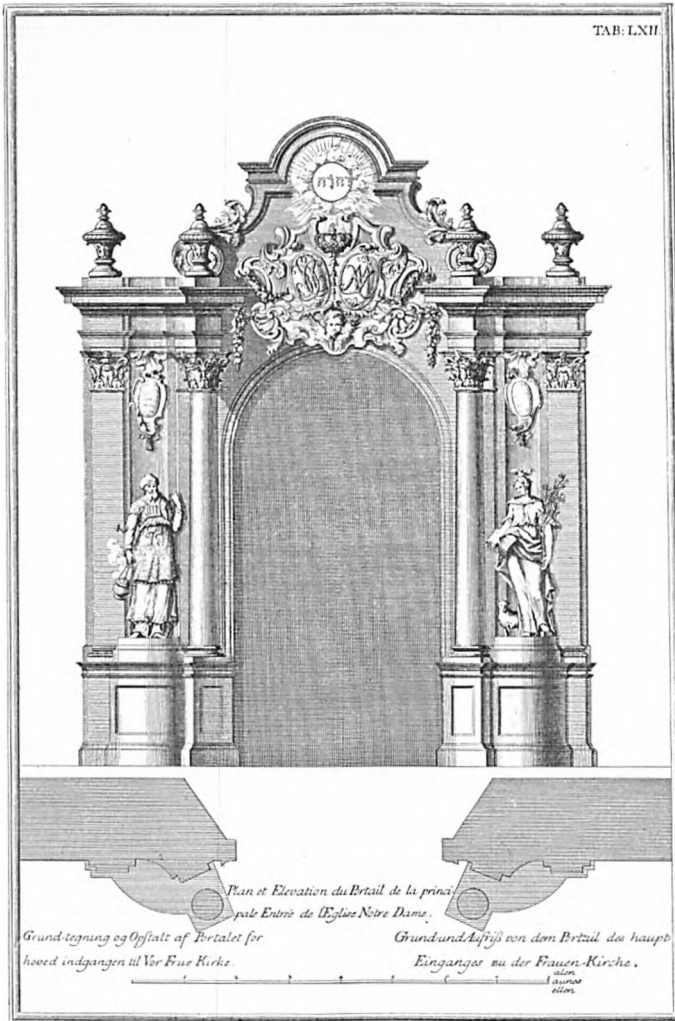
Uden Spiret var Omkostningerne efterhaanden naaet op til henimod 134,000 Rdlr.

Det høje Etagespir, der til Slut — lynende af Forgyldning — kom til at krone Frue Kirkes Taarn, har sin egen, dramatiske Historie.

Helt til 1738 havde man tænkt sig at opføre Ramus' gotisk prægede Spir. Men ogsaa det maatte vige for Tidens Barokretning; Kristian VI vilde, da det kom til Stykket, ikke nøjes med det. Endnu i Foraaret 1739 er der dog ikke truffen nogen Bestemmelse. D. 3. April skriver Kongen til Kommissionen, som Svar paa Forespørgsel, at den maa vente forelobig til Häussers Forslag foreligger. Det blev imidlertid ikke Oberstens Forslag, der indløb, men — og vistnok til almindelig Overraskelse — en Tegning af Overceremonimester og Geheimeraad Vincents Lerche, der nu pludselig igen dukker op i Forbindelse med Frue Kirke. Som den Amator Lerche var, var hans Forslag kun en Facadetegning og Kommissionen maatte lade de nødvendige Konstruktionstegninger lave og sørge for Overslag. Aaret efter udarbejdede Lerche forovrigt et nyt Spir-Forslag.

Det kan sikkert kun skyldes Hofgunst, at det blev Lerche overdraget at tegne Spir til Frue Kirke og at han tillige 29. April 1740 ved en kongelig Haandskrivelse fik Overledelsen af det hele Foretagende — dog i Forbindelse med Ramus og Stadsbygmesteren, der skulde varetage det rent praktiske.

Dette Spir, der for ikke mange Aar siden satte Lidenskaberne herhjemme saa stærkt i Bevægelse, var ligefra første Begyndelse og til det faldt for en engelsk Brandraket 1807 noget af et Smertens Barn, for saa vidt som det altid var stærkt omstridt og kritiseret af dem, der paa Embeds Vegne havde med det at

Afb. 30. Hovedportalen.
Efter L. Thura: Den danske Vitruvius.

gøre. Men det var elsket af den jævne Mand, der frydede sig over dets Elegance og ikke mindst over dets enorme Højde, og var stolt af det paa sin Bys Vegne.

Lerches Originaltegninger er ikke bevarede, men Spiret, som han havde tænkt sig det, er gengivet af L. Thura i Den danske Vitruvius I, (Afb. 29) og er forøvrigt velkendt i den Form, det sluttelig fik (Afb. 27). Over Taarnets øverste lavere og smallere Afsats rejser Spiret sig, Etage over Etage, i rig palladiansk Barok, foroven afsluttet af et slankt Pyramidespir med Fløjstang. Ved Fred. L. Levys Undersøgelser (i Architekten XVI) er godtgjort, at Lerche her har kopieret et Udkast til Spiret fra Kirken St. Martin i London, bygget 1725 af den engelske Arkitekt J. Gibbs og gengivet i hans Værk: A book of architecture, London 1728. Meget originalt er det ikke at benytte et Spir, bleven til under

ganske andre Forudsætninger, ovenikøbet opført i Sten, og at kunne gøre sligt, stempler sin Mand som Dilettant. Det engelske Spirudkasts Overførelse til et tilfældigt dansk Taarn og Omdannelse til kobberklædt Tommerspir maatte selvsagt ogsaa volde Vanskeligheder — baade praktiske og kunstneriske.

Foreløbig blev det hele Spirforetagende dog stillet i Bero. Man manglede Penge og imidlertid døde Lerche 1742. Ledelsen blev nu overdraget den fremragende Arkitekt L. Thura, og snart kom der mere Fart i Sagen.

Som F. Weilbach skildrer det i sit Værk om Thura, var denne i Følge Kongens Ordre bundet til Lerches Spirforslag — og afhængig af Bygningskommissionen som Overordnet. Da Thura ikke vilde finde sig i Formynderskab, opnaede han af Kongen at blive Medlem af Kommissionen og han kunde nu gaa i Gang med Arbejdet med at rejse Lerches Spir, efter med stort Besvær at have faaet overladt de allerede udarbejdede Tegninger.

Men netop da der skulde tages fat paa Spiret, viste der sig økonomiske Vanskeligheder. De Midler, der straks efter Branden 1728 var stillet til Disposition var i Færd med at slippe op, og der maatte nu udskrives en Hjælpeskat til Frue Kirke og nogle andre offentlige Bygninger — ialt 12000 Rdlr., men det forslog ikke. Et Kassererunderslæb kom til, og man greb da 1742 til den Udvej at befale, at alle, der opnaede Rang, Ordener eller andre Benaadninger skulde betale til Taarnets og Spirets Fuldendelse — de saakaldte »Taarnpenge«, og at alle i Veksel- og Laanbanken deponerede Midler til Skolernes Indretning maatte anvendes til Taarn og Spir, dog kun som Laan. Rangforordningen af 1744 skaffede yderligere Penge til Veje — omend en Del af dem ogsaa gik til andre Formaal. Tilsidst fandt man paa — uden al Omsvøb og Talemaade — at diktere Priser paa Embedsudnævnelser, og efterhaanden fik man de Midler, der skulde bruges. I alt blev der af »Taarnpengene« brugt til Spiret tæt ved 88,000 Rdlr.

Thura var straks paa det rene med, at Spiret vilde blive altfor højt og ustabilt i Storm. Taarnet selv var 148 Fod, — Spiret foreslaaet til 236! Men Kongen vilde nødig gaa med til at gøre det lavere. Højden blev dog noget formindsket, fra 236 til 216 Fod — altsaa 20 Fod. Men med Rette forudsaa man, at Rystelserne alligevel vilde blive store, at det vilde gaa ud over Kobberbeklædningen og medføre bestandige Brud. Universitetet nægtede rentud at overtage Spiret. Først da det efter en Istandsættelse 1753—56 var bleven forkortet yderligere 12 Fod, maatte Konsistorium bekvemme sig til Overtagelsen.

Thura havde haft overmaade Besvær med Haandværkerne. Forøvrigt giver Frue Kirkes Genopbyggelse et mærkeligt Indblik i Datidens københavnske Arbejds- og Haandværkerforhold. Den største Vanskelighed for de ledende Arkitekter var i Almindelighed Forholdet til Laugene, der med Smaalighed og Brødnid vaagede over hinanden og forfulgte hinanden med største Nidkærhed. Og dertil kom, at selvom der var sluttet Kontrakt med en Haandværksmester, viste det sig Gang paa Gang, at han ikke var sit Arbejde voksen. Et Sidestykke til de to Muremestre, der opførte Taarnet, er den Tømrermester Joh. Martin

Afb. 31. Alteret.

Efter L. Thurn: Den danske Vitruvius.

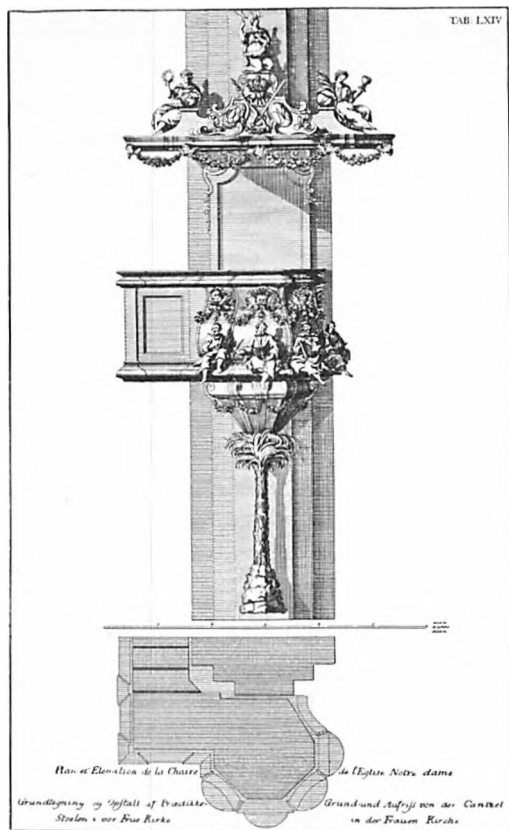
Meyer, der havde faaet Spiret overladt. Han havde faaet Arbejdet, fordi han »forhen haver standen som Tommer-Polerer (Formand) ved vores Kgl. Residents-slots Bygning« og skulde nu »forestaae bemelte Spirs behovende Tommerarbejde; og naar han gør det forsvarlig, skal det betragtes som hans Mesterstykke og fuldkommen tjene ham til at være ubehindret Tommermester i Tommermandslauget i København.« Nu viste det sig, at da Meyer skulde til at tilhugge Tommerværket til Spiret, kunde han ikke klare det og meget maatte gøres om. Dertil kom hans Mangel paa Autoritet overfor sine Folk, Forsømmelser og hans store Gæld, der bevirkede, at han forfulgtes af Kreditorer, der vilde have ham fængslet; engang lod Byfogedens Folk ham endog forfølge helt op i Taarnet, hvor han kun

med Nød og Næppe slap fra dem. Tilsidst da han var kommen under Formynderskab af det Offentlige, forbedrede han sig dog, blev flittig og paapasselig og skilte sig til Slut med Honnør fra sit Arbejde.

Da Frue Kirke, med røde Mure, med sortglasserede Sten paa det store Tag og Kobber paa de lavere, endelig stod færdig efter Branden, var den i det Ydre næppe helt tiltalende, forsaavidt som den savnede stilistisk Helhed. Tagmaterialeets Forskellighed betød mindre, men det gotisk formede Kor og den øvrige Kirkes halvt barokke Tilsnit maa have virket uharmonisk. Om det mærkelige Forhold mellem Taarn og Spir er allerede talt. Det brede, høje Skib over Kapellerne lovlige lave Rækker og det spinkle Spir har næppe heller virket helt heldigt. Men Kirkens Dimensioner i Bredde og Højde har allerede udefra givet den noget særegent (Afb. 29). I sine tre prægtige Portaler af Bremersten, en Vestportal i Taarnet, en Nord- og en Sydportal — vistnok alle udførte af den dygtige Didrik Gercken — har den haft skønne ydre Prydelser. Vestportalen (Afb. 30), der var Hovedindgangen, var et meget rigt Arbejde, — efter Tidens Ideal med Architekturmotiver og Skulpturer i høje Forening — bygget op over Triumfbuemotivet og prydet med Sidestatuer, forestillende den gamle og den nye Pagt, en Billedtale, hvis Indhold gik langt tilbage i Tiden til Middelalderens Fremstilling af Synagoge og Kirke. Portalen var delvis forgyldt.

Indvendig har Kirken virket smukkest, omend ogsaa her et vist Misforhold kan have gjort sig gældende mellem det stærke differentierede gotiske Korparti og Skibet, der var en enkelt, let overskueligt Kirkehal, bred og høj; men hele det mægtige Kirkerum maa have været festligt, med de hvidtede Mure og strømmende Lys gennem store Vinduer. Storladen var denne Frue Kirkes Indre og selve Skibet har været den største Kirkehal i Danmark, med skønne perspektiviske Virkninger, baade naar man saa op igennem Midtskibet, og naar man fra Sideskibene saa ind gennem Kirkerummet, ind mellem de høje, ranke Piller. Ganske vist var de overdrevent smækre, ottekantede Piller i Kreysigs Tegning bleven afløst af solidere, men dog slanke firkantede Piller, ogsaa af toskansk Orden, men de har ikke kunnet svække det Indtryk af Lethed og Pladsrigelighed, det var Bygmesterens Hensigt at fremkalde. Mest har den nye Frue Kirkes Indre mindet om Helligaands-Kirkens — kun at Rummet her er saa meget mindre i Dimensioner! (Afb. 24).

I Tiden til 1807 skete ingen nævneværdige Ændringer i selve Kirkebygningen; der er kun Tale om almindelige Vedligeholdelsesarbejder. Men disse var til Genæld for Spiret af meget omfattende og besværlig Art og er udførligt skildrede af Fr. L. Levy i hans lille Skrift: Bidrag til Frue Kirkes Spirs Historie efter 1728. En enkelt Episode af Spirets Jammersminde har dog særlig Interesse — Thuras Reparation i 1750'erne. 1753 udtaler han overfor Kancelliet, at »omend alle mulige Ting blev anvendt til Tækningens Tæthed paa dette Spir, og det

Afb. 32. Prædikestolen.
Efter L. Thurn: Den danske Vitruvius.

end i nogle Aar kunde præstere præstanda, vilde det ej i Tidens Løb kunne have Bestandighed; thi Taarnets uproportionerlige Højde efter sin Plan (o: Grundflade), den øverste derpaa staaende Pyramide og den derpaa bekostede store og lange Fløjstang med sine Kugler og trende Kroner forårsager, at de haarde Storm-Vinde, som saa høyt i Luften meest angribe, attaquerer Fløjet, Kronerne og følgelig Stangen.« Thura foreslaar derfor radikalt at forkorte Spiret betydeligt. Kancelliet stillede sig imødekommende og i dets Indstilling til Kongen 1754 siges det om Thuras Forslag, at han selv mener, »at det nye Dessin har langt bedre Proportion og er mere indrettet efter den moderne goût end Taarnet, som det nu er; thi skønt Taarnet herefter bliver 22 Alen lavere, bliver det dog langt mere anseeligt.« Thuras Forslag gik ud paa, at erstatte den høje Spiraflutning med en lavere, kronafluttet »Opsats eller Pyramide.« — Men denne maa efter Tegningen have virket trykkende og, ved sin smaalige Rococomanér ude af Takt med Etagedelingen i Spirets Hovedstykke (Afb. 28). Konsistorium syntes imidlertid godt om Tanken, men Kongen gik imod den, og man nøjedes med at forkorte Fløjstangen 12 Fod. — Samtidig blev Spiret om-tækket. Højden af Taarn og Spir var nu 352 Fod.

Samtidig med og i de nærmeste Aar, efter at Kirken blev taget i Brug, har den faaet næsten helt nyt Udstyr af forskellig Slags og blev der end efter Branden ryddet svært op i de mangfoldige Gravminder fra tidligere Tider — andre kom til, og de nye Kapelrækker mod Nord og Syd fyldtes Tid efter anden med anselige Gravmæler. Fra 1780'erne blev det dog sjældnere, at Kirken benyttedes til Gravsteder. Den daværende Intelligens, »de oplyste«, begyndte at foretrække Begravelse paa Kirkegaarde.

Som Kirkens Indre sikkert stærkest prægedes af det barokke tredelte Skib, med Kapeller som en Art ydre Sideskibe, gav de mange nye Ting — Udstyr og Gravmæler — Udtryk for Barokken; senere i 18. Aarh. har Rococcoen gjort sig stadig stærkere gældende og inden Kirken atter sank i Grus, har Klassicismen kunnet begynde at sætte sit Stempel paa Kirkeinteriøret.

KIRKENS UDSTYR. At pryde en saa stor og monumental Kirke som denne paa værdig Vis, var ikke blot en bekostelig, men tillige en saare ansvarsfuld Opgave, der stillede store kunstneriske Krav. Man var saa heldig i Billedhuggeren J. F. Ehbisch at have en duelig Mand, der forøvrigt blev stærkt benyttet til Nyanskaffelse af Inventar i alle Byens Kirker. Sammen med Didrik Gercken repræsenterede han i Datidens Danmark den store Barokskulptur af romersk Udspring, med den stærkt bevægede Figurstil — en Smagsretning, der stemmede særdeles godt overens med den Omstændighed, at Christian VI's Tid ikke alene lagde overordentlig Vægt paa et rigt, for ikke at sige overdaadigt Udstyr, men tillige havde en udtalt Sans for Ting af store Dimensioner bl. a. i Skikkelse af Kæmpealtre. Saavel kunstnerisk som økonomisk var ordentligt Tilsyn i høj Grad paakrævet og det ser ud, som det er Häusser, der har haft det ingenlunde lette Hverv at have Inspektionen over Frue Kirkes Forsyning med nyt Inventar.

Messingdøbefonten fra 1622 havde overlevet Branden, men ellers skulde alt gores af Nyt. Først og fremmest krævedes nyt Alter og ny Prædikestol. Begge Dele lovede Kongen at bekoste.

I Koret, bag det lange Tralværk af Messingøjler, der skilte Kor fra Skib, havde *Alteret* vistnok beholdt sin gamle Plads, men selve Alteret var helt nyt.

Det skyldtes Billedhuggeren Ehbisch, i Forbindelse med Snedkeren Hohlfeldt, og var et Pragtværk, et Dekorationstykke af Rang, ganske i Tidens Aand, fuldt værdigt til at fremstilles i kostbare manganfarvede Stenarter, som det brugtes i de store monumentale Gravmæler. Men sligt var Tiderne ikke til. Man maatte vistnok for en stor Del nøjes med at bygge det hele op af Træ og Gibs og male Arkitekturdelen som Marmor; alt Billedhuggerarbejdet blev rigt forgyldt »med ægte fint Guld«.

Allerede Altrets Højde var betydelig, godt og vel 16 Alen (Afb. 31).

I Opbygning og Komposition er der, som saa ofte i Tidens store Alterværker — bl. a. de omtrent samtidige i Helligaands, Trinitatis, Petri og Garnisons Kirker — Tilknytning til Portaler og store Gravmonumenter. Ogsaa her er Triumf-

buemotivet benyttet i det egentlige »Tavle«parti over Underbygningen med selve Alterbordet.

Selve Altertavlen var et Maleri, forestillende Hyrdernes Tilbedelse, og skyldtes — som Thura udtrykker det — »en god Mester af vore Tider.« Kunstneren var den ellers ret ukendte H. (eller P.) Tanke. Til hver Side mellem Søjlerne stod to Figurer i Legemsstørrelse: Maria og Johannes — og øverst, over Topstykket med Kongens Navneskjold, svævede den opstandne Christus op gennem Skyer, omringet af Genier.

Om Christi Fødsel og Christi Opstandelse — Julen og Paasken — handler denne Altertavle.

Som saa ofte i Baroktidens dekorative Værker af denne Art, føler man ogsaa her i Opbygningen, at Bevægelsen opad stadig søges standset af vandrette Delinger, men aldrig med Held. I dette senbarokke Værk er Højdebevægelsen endda overmaade sejrrig, hjulpet frem af elastisk svungne Linier i de øvre Partier og fortsat i den hastigt opadstigende Figur allerøverst. Men ogsaa en anden og ligesaa hyppig Kontrastvirkning gør sig gældende her — det er Modsætningsforholdet mellem Frem- og Tilbage; denne Altertavle arbejder ogsaa med Dybdevirkning. Midtpartiet skyder sig fremefter, medens Sidepartierne svinger tilbage i Rummet — forøvrigt ganske som i Vestportalen.

Det kunde se ud, som om man ved Branden 1728 end ikke naaede at faa reddet *Kirkens hellige Kar*; helt nye maatte anskaffes — de benytttes forøvrigt den Dag i Dag — og bestod af en Sølvkande, indvendig forgyldt, fra 1736, en Oblatæske fra 1737 i Sølv, ligeledes forgyldt indvendig og med et Crucifix paa Laaget, en Sølvkalk fra 1737, forgyldt ind- og udvendig og Patene, ligeledes forgyldt inden og uden.

Ogsaa andet Alterrede maatte tilvejebringes.

Frue Kirke gemmer endnu to *Bispekaaber* fra 18. Aarh. Den ene, i Guldbrokade med Rococcoornamenter paa hvid Silkegrund, kan muligvis være fra Frederik V's Salvning 1747. Den anden — Sølvbrokade med Rococomønster — kan være fra samme Tid.

Prædikestolen ligeledes af Ehbisch og Hohlfelt var opstillet i Midtskibets venstre Side, ved tredie Pille fra Vest. Den var ejendommelig i sin Idé, rig i sin Udførelse og ogsaa den kunde særdeles vel være tænkt i Marmor, thi atter her vidnede Marmoreringen af Træværket og hvidmalede Figurer om, at man havde foretrukket at se den udført i Sten (Afb. 32).

I selve Grundmotivet, Trappe bag en Pille, forende op til en flerkantet, højt-siddende »Stol« med skaalformet Underdel, og med Lydhimmel over det Hele er der i og for sig intet Nyt. Men den Tanke, at lade »Stolens« Underdel fornedet forløbe i et grøntmalet Palmetræ — vel sagtens tænkt som »Livets Træ,« er ganske smagløs, selvom Træet selvfølgelig hjalp med til at bære Stolen. Forøvrigt minder Frue Kirkes Prædikestol stærkt om den omtrent samtidige i Reformert Kirke.

Frodigt og sirligt var baade Stol og Lydhimmel behandlet. Udfør de 4 af Stølsens 5 svungne og buede Sider sad Evangelistfigurer under elegante Festons og den festonsklædte Lydhimmel bar — med Enevoldsherrens Krone og Symboler i Midten — tre allegoriske Figurer, forestillende, saavidt man kan skønne, overst Troen og til Siderne Dag og Nat eller Aften og Morgen.

Ved Prædikestolen var anbragt en trearmet Messinglampe, hvorpaa var indgraveret et Vers: Hvad Ilden haver fortæret, haver Gud igen beskæret, og Aarstallet 1738.

Det viste sig imidlertid, da Prædikestolen vel var stillet op, at man kun vanskeligt kunde høre, hvad der blev talt fra den. De akustiske Forhold var yderst slette, man prøvede sig frem med midlertidige Prædikestole flere Steder og eksperimenterede længe, men alt var forgæves og til Slut lod man Prædikestolen blive, hvor den var. Men kunde ingen andre høre — Kongefamilien skulde i al Fald kunne følge Prædikenen, og Kirkens Præster fik Ordre til, at »de altid i deres Prædiken skulde sig vende midt til Hs. Majestæts ligeoverfor værende Stol.«

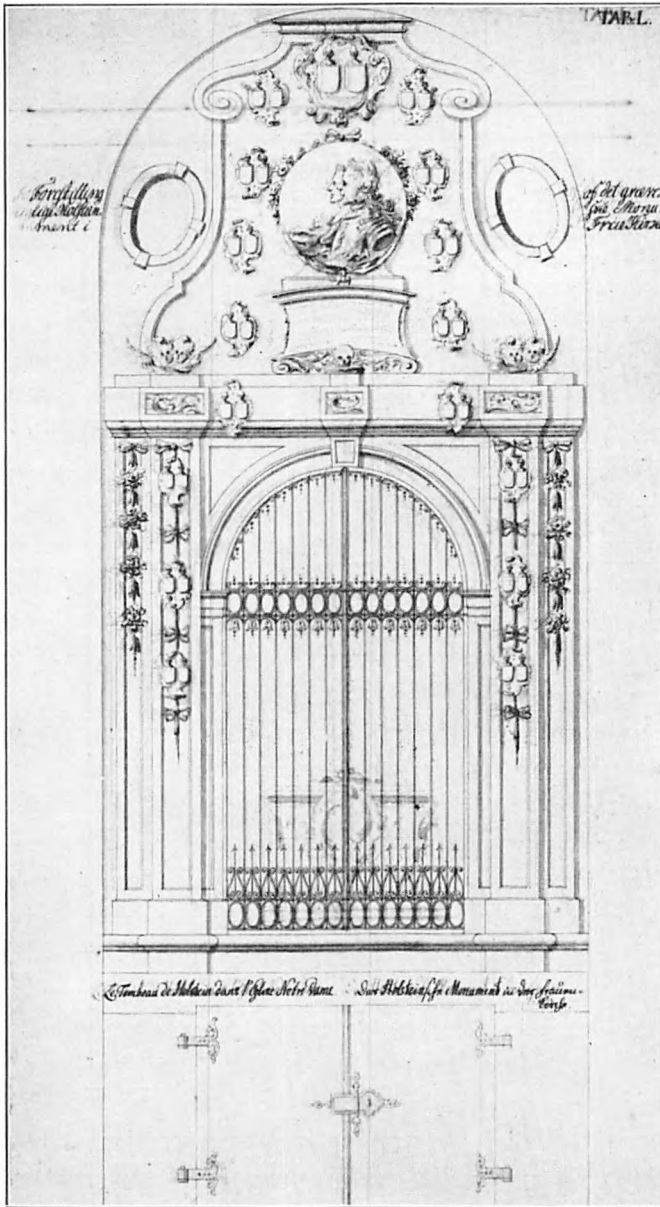
Selvsagt fik Kirken ogsaa sine nødvendige *Stole* med Billedskærerarbejde, udført af Erik Warenheim. Men hvad der vistnok i Virkeligheden — men ikke paa det her gengivne Billede — maa have præget dette Kirkeindre stærkt var *Pulpiturerne*. De høje Sideskibe var — som i alle Baroktidens Kirker af denne Type — saaledes ogsaa i Frue Kirke, netop bestemt til at udnyttes til Menighedspulpiturer. Skraas overfor Prædikestolen var Kongestolen, herlig prydet med Silketapeter og Galloner. Billedskærerarbejdet her var udført af Ehbisch.

De her nævnte Mænd har næppe selv leveret Tegninger. I Ehbisch' Kontrakt om Arbejdet paa Kongens Stol lover han at følge »den Tegning, som mig i Kommissionen er forevist.« Man aner, at de to Kunstnere har arbejdet efter Udkast af Häusser.

Om *Orgelet* var der bleven sluttet Kontrakt allerede 1733 med Orgelbyggeren Lambert Daniel Kastens. Det anbragtes nederst i Kirken og var forøvrigt noget af det første af det nye Udstyr, Kirken fik. Orgelet skal have haft smukke og rene Toner, men kunde ikke i Størrelse maale sig med det, Kirken havde mistet 1728.

Af andre Ting til Nytte og Pryd, der kom til i Aarenes Løb, var de tre *Lysekroner*, der hang i Midtskibet, alle skænkede af Private. Den største — med 30 Arme — en Gave fra Tobaksspinder Niels Christensen Tromp. De to andre skyldtes ogsaa Borgerfolk — Slagter Rasmus Jensens Enke, Karen Hansen (1738) og Brygger Anders Munchs Enke. — To *Messingarme* var skænkede Kirken af Brændevinsbrænder Niels Berthelsens Enke og opsat i Koret.

Ingen af det store Taarns *Klokker*, ej heller af Korspirets, overlevede Branden og der maatte stobes helt nye. Kongen, der følte sig i saa høj Grad forpligtet overfor Vor Frue Kirke, skænkede den efter Thurs Beretning 6 Klokker —

Afb. 33. Det Holstein-Ledreborgske Kapel.
Efter L. Thura: Den danske Vitruvius III.

4 til det store Taarn og 2, støbte 1736 af Henrik Tessin, til det ny opsatte Korspir. Om Taarnets fire Klokker blev der taget Bestemmelse 1739. Kongen forlangte, at de skulde forfærdiges saaledes, at »naar de samtidig og paa een Gang bleve ringede, de ej skulde give nogen Disharmoni«. »Alle skulde de være af musikalsk Harmoni.« Orgelmesteren Fr. Chr. Breidendick skulde derfor føre Tilsyn med Arbejdet paa Klokkerne, der skulde støbes paa Gjethuset. De tre mindre Klokker blev ophængt 1746, kort før Kongens Død. Hver af de fire Klokker

skulde have sit eget Navn og sin egen Inskription. Den største — Afløser af den tidligere »Kongens Klokke« — der først blev støbt 1747, fik det gamle Navn og prydedes med det kongelige Vaaben. Indskriften beretter — efter at Klokkens bevægede og berømmelige Historie først er skildret —, hvorledes den »med den Stormægtigste og allernaadigste Konges, Christian den Siettes store Gavnildhed og Gudelige Forsorg, lilligemed denne Hoved-Kirkes og Taarnets prægtige Bygning, end meget ypperligere og en tredie Del større af nye støbt og given til Kirkens Højtids- og Storm-Klokke, med 5 andre mindre Klokker. Gud give den Lykke og Beskiærmelse til sin Kirkes bestandige Brug! Kongens Klokke er mit Navn, Gud til Ære og Folket til Gavn. Støbt Anno 1747, i den Stormægtigste Monark, Kong Friederich den Femtes første glørværdigste Regerings-Aar.« Klokken havde den enorme Vægt af omtrent 35 Skippund. — For at passe Brandklokken og klemte i Tilfælde af Ildebrand, holdt stadig 4 Vægtere til paa Taarnet.

De tre andre Klokker hed: Søndags-, Vagt- og Bedeklokke.

Paa Søndagsklokken stod: Aar 1746 gav den Gudfrygtige og Allernaadigste Konge, Christian den Siette, mig som anden Klokke, af nye støbt, med fem andre, til at samle Folket til Gudstjenesten udi den efter Byens Brand af nye opbygte Frue Kirke, kaldet Søndags-Klokke.

Paa Vagtklokken: Denne tredie Klokke, som med fem andre er ved den store Monark, Kong Christian den Siettes, landsfaderlige Forsorg og Godhed Aar 1746 af nye støbt, er givet denne Byens Hoved-Kirke, som af Jomfru Marie for-dum er kaldet Frue Kirke, til en Vagtklokke. (Det var Klemten med denne Klokke, der angav, naar Stadens Porte skulde lukkes). Paa den lille Bedeklokke stod: Af sex Klokker, som ved den Fromme og Allernaadigste Konges, Christian den Siettes, christelige Omhue for Guds Kirke ere af nye støble og Aar 1746 skiænkede til Guds Tjeneste og denne Hoved-Kirkes Prydelse, er denne Middags Bede-Klokke den Fierde, kaldet Tolv-Klokken.

Paa hver af de 4 Klokker stod angivet Navnet paa Stoberen, Gjetmester, Kap-tajn Holtzmann: Me fecit Johann Barthold Holtzmann. Hafniæ. Soli Deo Gloria — Gud alene Æren. Dette sidste Udraab er næsten det eneste, der paa disse Domkirkeklokker fra Midten af 18. Aarh. giver en Mindelse om tidligere Tidens fromme Indskrifter. Resten er mest Verdslighed og Forfængelighed.

Aar 1769 blev alle tre omstøbte og fik nye Indskrifter af ren historisk Art. Arbejdet udførtes af Klokkestøber Troschel. Alle tre Klokker meddelte: Me fecit Michael Carl Troschel, Königl. Hof-Glochengieszer in Copenhagen. Ogsaa her sluttedes med et: Soli Deo Gloria.

Endelig var det lykkedes Vor Frue Kirke 1747 at faa et Sangværk — et *Klokkespil*, efter at Forsøget var glippet første Gang i 17. Aarhundrede.

Christian VI skænkede Kirken dette »skønne fuldkomne og vellydende Klokkespil« (Thura) — det eneste i Byen og efter den vidt berejste og musikalske Holbergs Sigende »et af de fuldkomneste i Europa;« men dets Toner generede ham

dog, naar det, hvilket kunde hænde, gik fire Timer i Træk. »En saa langvarig Ringen kan nok bringe en studerendes Person ud af Humeur!«

Klokkespillet fandtes oprindelig i Nikolaj Kirke, bestod af 35 Klokker og var forfærdiget 1736 af Organist Breidendich. Overflyttet til Frue Kirke 1747 anbragtes det i Spiret.

At Taarnet atter fik et *Ur*, siger sig selv. Det fik Urskiver til alle fire Sider.

GRAVMINDER. Frygtelig havde Branden hærget blandt Kirkens Gravmæler, og den lange Periode — 16 Aar — inden Kirken blev helt istandsat, har ikke gjort Kaarene for de mange Mindesmærker af alle Slags blidere. Allerede er fortalt, hvorledes Stykke efter Stykke er bortkommen — solgt eller ligefrem bortslæbt som Byggematerialer. Gravmælerne i Koret og Koromgangen var sluppen nogenlunde uskadt igennem alle Provelser og krævede kun mindre Reparationer, som Cort Adellers, men ellers stod det sørgeligt til. Enkelte fornemme Grave, som det stærkt medtagne Gyldenløves Epitafium, blev dog sømmeligt istandsat, under Ledelse af Billedhuggerne Stanley, Fader og Søn, men fra Danneskjold-Samsøernes Kapel ligeoverfor blev 5 kostbare Sarkofager, deriblandt Generallojtnant Chr. Gyldenløves Kobber-Kiste, 1734 overført til Petri Kirkes Kapel, men bortsolgtes senere, 1801, herfra. Dog findes endnu i Kapellet Enkeltheder bevarede, bl. a. en Buste fra Chr. Gyldenløves Sarkofag.

Man forstaar, hvilken bitter Skæbne der ventede ringere Folks Gravminder. Værst var det gaaet ud over Epitafier og alle staaende Monumenter, men af Ligstene havde Kirken endnu en stor Del i Behold, omend mange var gaaet til Grunde og sønderslaaede. Naivt, men rørende er det Vers, der blev indhugget paa en mærkeligt nok ganske urørt og ubeskadiget Ligsten over Brygger Andreas Birger Nyegaard:

Da hver en Grav blev ødelagt
og manges Been opbrændte,
holdt Gud paa mine Bene Vagt,
at intet Ondt dem hændte.
Til Tegn i Tiden det skal staa
iblandt Guds Underværker,
at han derfor kan Æren faa,
naar Folk min Tavle mærker.

Men Iveren efter at blive begravet under Kirketag holdt sig — omend aftagende op igennem 18. Aarhundrede og stadig blev Frue Kirke i udstrakt Grad benyttet som Gravkirke for Sjællands Bisper og for Universitetets Lærere.

Bisperne fra denne Periode er Henrik Bornemanns Efterfølger, Chr. Worm († 1737), Peder Hersleb († 1757) og Ludvig Harboe († 1783) — den sidste Biskop inden Katastrofen 1807.

Mænd og Kvinder af Slægter, der allerede tidligere havde søgt deres Hvilested i denne Kirke, søgte den ogsaa fremdeles, og Mænd og Kvinder af nye Slægter med andre Navne kom til. Der var borgerlige Navne som: Kall, Woldiche, Eggers, Ursin, Buurmester, Mule, Slange, Fyhn, Riber, Basballe, Schonning, Wandel, Wæver, Horrebow, Glad, Raff, Suhr, Heger og Franckenau.

Der var ogsaa Navne af særlig Klang, Navne, hvis Bærere var landskendte, ja er gaaet over i Historien. Af særlig landskendte Navne kan nævnes: General Poul Vendelbo Lovenørn († 1740) med sin Hustru Ingeborg Vinding. Generallojtnant Hans Heinrich Scheel († 1738), Statsmændene, Fader og Søn, Johan Georg Holstein († 1730) og Johan Ludvig Holstein-Ledreborg († 1763), Historikeren, Konferentsraad Niels Slange († 1737) og Historikeren Jakob Langebæk († 1775). For Tidens Rigmænd eller dog Velhavere, var der jo netop i den nye Frue Kirke aabnet en bekvem Mulighed for en standsmæssig Begravelse ved Indretning af de mange *Kapeller* mod Nord og Syd i Kirkerne. Og Lejligheden blev benyttet. Saavidt man kan skønne, har der været adskillige anselige Begravelser i disse Kapeller. Af alle Begravelsessteder i den nye Frue Kirke synes det Holsteinske at have været det mest bemærkelsesværdige.

Desværre kan vor Viden om Gravskrifter fra 18. Aarhundrede langt fra staa Maal med, hvad vi ved om det 17. Aarhundredes. Men hvad der foreligger er dog tilstrækkeligt for os til at skønne, at de i Indhold, i Aand og Tone, ikke har forandret sig synderligt op igennem de første Tiaar af 18. Aarhundrede. Holder man sig — med Forbigaaelse af Gravsten over Gejstlige og Lærde — alene til Gravskrifter over Politikere og Krigere, er det imidlertid paafaldende, hvorledes disses Indhold ændres, saasnart man er naaet noget længere op i Aarhundredet. Dette kan iagttages i Gravskrifter fra andre Kirker, og det træder tydeligt frem ogsaa i de faa kendte Indskrifter i Frue Kirke fra dette Tidsrum.

Det er allerede mærkeligt at se, hvorledes i Johan Georg Holsteins († 1730) Sarkofagindskrift det kristelige vender tilbage. Baade paa hans egen og hans to Hustruers Sarkofager er Indskrifterne, der baade er paa Dansk og Latin, et Skriftsted. Paa hans er det Pauli andet Brev til Thimotheus, Cap. V, v. 7. »Jeg haver stridet den gode Striid, fuldkommen Lobet og bevaret Troen, i det øvrige er Retfærdigheds Krone henlagt til mig, hvilken Herren, den retfærdige Dommer, skal give mig paa hin Dag, men ikke alene mig, men ogsaa alle dem, som have elsket hans herlige Aabenbarelse.« Derefter følger Afdødes fulde Navn, Fødsels- og Dødsdag.

Det er ikke blot Grev Holsteins og hans Nærmestes velkendte fromme Sind, der har faaet Udtryk i de tre Indskrifter. De er tillige Udtryk for, at en ny og dog gammel Tone er i Færd med at sætte ind som Reaktion mod tidligere Slægtleds overhaandtagende Verdslighed. Man aner Pietismens nære Gennembrud og Sejr. Men ogsaa en anden Tone skulde snart klinge med i Tidens Gravindskrifter — omend den først slaar rigtig igennem op i Midten af 18de Aarh. Det er den

sentimentale Tone. Da den udmærkede Officer og Statsmand Poul Vendelbo Løvenørn døde 1740, fik han intet værdigt Mindesmærke, hvad L. Thura meget beklager. Istedetfor »Epitafia« indrykker han saa i tredje Del af sin Vitruvius nogle Linier som »til denne store Mands Ære, blandt andre af en fornemme Ven ere udkastede«.

Den overordentlig vidtløftige Udtalelse om den berømte Afdøde er faktisk i Tidens almindelige Form for Gravskrifter. Allerede Begyndelsen er karakteristisk: »Min Læsere! Forundre Dig ej over, at jeg taler til en Død som til en Levende. Men i hvem jeg taler til og hvem jeg taler om, saa opsætter Du straks din ubillige Dom og Tanke, naar Du betænker min hellige Sorg, som er en almindelig Sorg for alle brave Folk. Bland din med vores og vær enig med mig i at beklage, bejamre og begræde et stort Tab, et mærkeligt Forlis af en stor, stor og herlig Dyd. Den berømte og navnkundige Løvenørn er os ved Guds uransagelige Forsyn uformodentlig fratagen. Han er død!« Der fortsættes paa samme Maade og i samme Toneart og sluttes af med følgende Vers:

Det er den Støtte, som jeg Dig til Ære sætter,
 et ufuldkomment Tegn paa din Fuldkomnhed.
 Jeg viser kuns dermed, jeg ej min Pligt forgætter
 som jeg Dig skyldig er for al din Kærlighed.
 Jeg gaar da fra din Grav med et bedrøvet Hjerte
 hvori Du levende med al din Godhed staar.
 Jeg føle vil med Lyst min Sorg og quælend' Smerte,
 indtil jeg paa min Sorg ved Døden Ende faar.

Var end mangfoldige Gravmæler gaaet til Grunde — og netop af dem, der var anbragt ved Vægge og Piller og følgelig let synlige — en Del var dog i Behold endnu og var bleven skønsomt istandsatte af en pietetsfuld Efterslægt. Men det kunde ikke være andet, end at man maa have savnet den saa rige Fylde af Skulpturværker og malede Tavler, der i sin Tid havde gjort netop denne Kirke saa overordentlig hyggelig og fortroligt menneskelig. I de første Aar efter 1738 maa den have gjort et noget nøgternt Indtryk — omend ikke i samme Grad, som da den efter Reformationens Indførelse stod saa godt som med helt bare Vægge. Det skulde dog ikke vare længe, før andre og rige Gravminder, særlig Epitafier og Sarkofager, kom til og lidt efter lidt fyldte de nyindrettede Kapeller. Ødelæggelsen 1807 var imidlertid saa grundig og Sansen for at bevare, hvad der kunde have været Bevaring værd, saa ringe, at faktisk intet af Værdi er os levnet af Kirkens Gravminder fra 18. Aarh.

Af Omtale fra dette Aarhundrede kendes dog en Række af Samtiden højt værdsatte Mindesmærker. Men, fraregnet ganske enkelte Gravminder vides intet om, hvorledes de har været. Saa meget vides dog, at Sarkofager, der op igennem 18. Aarh. overalt bliver en stadig hyppigere brugt Form for det fornemme Grav-

mæle, ogsaa i Frue Kirke har været ret rigt repræsenteret. Pragtsarkofager fandtes saaledes i det Holstein-Ledreborgske Kapel. Selve Kapellet var indrettet før Branden »i Ihukommelse af at vi skal dø« og for J. G. Holstein selv, hans (første) Hustru Ida Bülow († 1725), Born og Efterkommere. Dette Gravsted horte til dem, der blev islandsat efter Branden og nyindrettet i et af de nye nordre Kapper. 1740 var J. G. Holstein og hans første Hustru bleven overført hertil fra Petri Kirke, og kort efter bisattes her hans anden Hustru. Over selve Gravstedet var Kapellet ind mod Kirken lukket med et Portalparti med Gitterport, mellem hvis fine Tremmer man saa ind til Sarkofagerne. En Medaillon med Dobbeltportræt prydede Portalens Topstykke. Den hele Opbygning var sirlig og elegant, af en egen forfinet Art; og de tre Sarkofager indenfor var kostbare — alle af sort Marmor med Ornamenters og Prydelser i hvid Marmor.

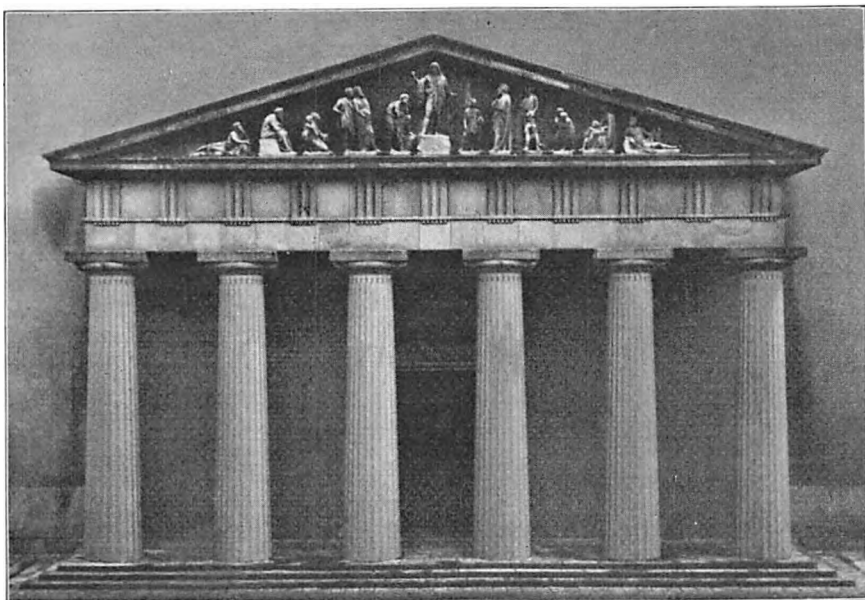
Men ogsaa Epitafieformen lever videre.

Særlig omtalt var Det Bartholinske Monument i Marmor, over 6 Alen højt, med Portrætmedailloner og to allegoriske Figurer, rejst over Else Magdalene Bartholin († 1763) og hendes to Mænd, Ole Romer og Etatsraad Thom. Th. Bartholin († 1737). Det var opsat af Casper Christoffer Bartholin og skyldtes Billedhuggeren Johs. Wiedevelt. Ogsaa tre andre Marmormonumenter i Kirken vides at stamme fra Wiedevelts Haand. Det ene var Epitafiet over Lægen, Professor Georg Frederik Franck de Franckenau († 1732), en anelig Tavle med Indskrift og derover Portrætmedaillon; Mindesmærket var rejst af den Afdødes Born 1763. Det andet var et nyt Epitafium over Stiftsprovst Erik Olsen Torm († 1667) opsat 1762 af hans Efterkommer, Politimester Ernst Torm i Stedet for det, der gik til Grunde ved Branden. Ogsaa dette Epitafium havde Form af en Navnetavle, hvorover i Medaillon et Dobbeltportræt af begge Mænd. Og endelig Mindesmærket over Storkobmanden J. P. Suhr († 1785).

Af andre Gravminder kan nævnes Epitafier over Lægen, Etatsraad Jens Bing († 1751), over Theologen, Professor Peder Holm († 1777) og Stiftsprovst Jens Jakob Hegelund († 1773).

Netop som Frue Kirke i sit Indre var i Færd med atter at faa Præget af at være Hjemsted for Mennesker, med synlige Vidnesbyrd om Slægternes Færd i Liv og Død, ramtes Kirken af en ny Ulykke. Og denne Gang skulde Kirken tilintetgøres saa grundigt, at da den igen rejste sig af Gruset, var saa godt som enhver Mindelse om den forrige udslettet.

DEN NUVÆRENDE KIRKE

Den 5. September 1807 — tredje Dagen efter at Englændernes Bombardement af København var begyndt — ramte en Brandraket Frue Kirkes Spir. Snart stod det i lys Lue, Ilden forplantede sig til Kirkens Tagværk og snart — for sjette Gang — var Frue Kirke en Ruin.

Under den almindelige Forfærdelse, Englændernes Bombardement forarsagede i de tre frygtelige Dage, 2—5. September, det stod paa, blev den brændende Kirke som Symbolet paa Tidens Ulykke. Da det høje Spir hen paa Morgenstunden bragende og knitrende styrtede ned, følte det af mange, som Byen, ja, som hele Fædrelandet faldt, og at alt Haab var ude. Inden Hanegal havde Byen overgivet sig.

Hvad nu?

At Kirken skulde genopbygges — for sjette Gang — var en Selvfølgelighed. Derom var alle heldigvis enige. Men meget naturligt rejste sig det Spørgsmaal, om man skulde genrejse Kirken, som den stod, før den sidste Katastrofe havde ramt den, eller man skulde bygge en helt ny Kirke. Disse Overvejelser og alt, hvad der gik forud for Kirkens Genopførelse er skildret af Fr. Schiött i »Architekten« 1903.

Det var Konsistorium, der, som den ulykkelige Kirkes Bestyrelse, havde det første Ord. Men man forhastede sig — som det var at vente — ingenlunde, og

lod Ruinen staa hen i over et Fjerdingaar, inden man for Alvor kom Problemet ind paa Livet. Ganske vist havde Tømrermester Wahl ret tidligt indleveret til Konsistorium forskellige Forslag til midlertidige Tage eller helt nyt Tag i Overensstemmelse med det gamle; disse Forslag blev videresendt til Stadsbygmester P. Meyn, for at han kunde udtale sig. Men først 18. December 1807 fremsender han sin Betænkning.

Meget bestemt udtaler han her, at om et midlertidigt Tag kan der ikke være Tale; Aarstiden er altfor langt frenrykket; heller ikke kan det nytte at anbringe et endeligt Tag. Hele denne Idé med at lægge Tag over Kirken var i Virkeligheden umulig, saalænge man ikke havde nogensomhelst Tegning til Kirkens Genopbyggelse og vidste noget om, hvorledes den skulde indrettes. Meyn fremsætter ogsaa en Bemærkning, der viser, hvor famlende og usikkert man gik frem; man havde end ikke undersøgt Murværkets og Hvælvingernes Tilstand ordentligt — forøvrigt ganske som efter Branden 1728. Han lader Konsistorium tydeligt forstaa, at han ikke nærer noget Haab om, at Hvælvingerne kan bruges — dertil var de efter hans Mening altfor stærkt medtagne, og han ender med at stille følgende Forslag: Skal Kirken beholde sin Form, som den forhen har haft, eller vil man ved denne Lejlighed give den, som Stadens Hovedkirke, et mere arkitektonisk Udseende, som vel ikke overdrevent vil forøge Bekostningen? Til Slut anbefaler han enkelte konserverende Forholdsregler og beredte sig aabenbart paa at blive Kirkens Arkitekt.

Men umiddelbart efter at Konsistorium havde fremsendt Meyns Skrivelse til Universitetsdirektionen, fik denne et Reskript fra Kronprinsen om, »at lade bemeldte Kirkes Rudera bese af Professor og Bygmester Hansen, samt af ham forlange Plan og Overslag til denne Kirkes bedste og hensigtsmæssige Istand-sættelse.«

Dermed glider Meyn ud af Sagaen, og et andet Navn knyttes til Frue Kirkes Genopførelse. Som saa ofte før havde den enevældige Kongemagt atter her grebet ind i Kirkens Skæbne og truffet afgørende Dispositioner.

Den Professor og Bygmester Hansen, Kronprinsen saa pludselig drager frem i Forgrunden, var Landbygmesteren i Holsten, Christian Frederik Hansen. Denne i mange Henseender fremragende Mand var nu, efter Harsdorffs Død 1799, ubetinget Landets betydeligste Arkitekt. Som Harsdorff havde været Grækeren, var C. F. Hansen Romeren i vor klassicistiske Arkitektur. C. F. Hansen, der var Harsdorffs Elev, havde senere uddannet sig paa Rejser i Italien. Rom havde gjort mægtigt Indtryk paa ham — først og fremmest Antikkens Monumenter, men ogsaa Værker af Senrenaissancens Arkitekter, især af Andrea Palladio og hans Skole. Hjemkommen til Danmark 1784 tiltraadte han straks Stillingen som Landbygmester i Holsten, der var ham betroet Aaret i Forvejen, og tog Bolig i Altona. I de Aar, han tilbragte henede, til 1804, er det, han udfolder sine Evner som praktisk virkende Arkitekt og som Kunstner, med mærkelig Evne til at tumle med store Kompositioner, arbejde med enkle, klare Virk-

Afb. 35. Kirkens Portal set fra Syd.

ninger af Rum, knyttede til Rum og med rythmisk Følge af Bygningers herskende og underordnede Dele — alt indenfor den særlige Stilkarakter, han havde tilegnet sig ud fra sin Samtids Forkærlighed for antikt prægede Motiver i palladiansk Aand, tilsat hans eget stærke, virile Temperament. Han forstod at forme en Plan i den store Stil, som Rom og Italien havde lært ham det, og han forstod, naar han var heldig, at give sine Bygningers Ydre et Præg af Ro og Styrke og sætte det dekorative ind netop der, hvor dets Virkning kunde være af uforlignelig Effekt. At han til Tider kunde gribe ved Siden af og begaa Smagløsheder, er en Kendsgerning — det er hændet ogsaa andre betydelige Kunstnere — og med Rette kan siges om C. F. Hansen, at han var stor i Fortrin, stor i Fejl.

Som Embedsarkitekt og som Privatarkitekt for Rigmænd i Altona og Hamborg og for holstenske Godsejere havde C. F. Hansen en rig og mangesidig Virksomhed bag sig, da han blev kaldet til sin Fødeby, København, hvor store Opgaver blev ham tildelt og hvor hans Hovedværker er at søge. Her byggede han Byens gamle Raad- og Domhus, med Arrestbygning; han havde begyndt at arbejde med Opgaven allerede 1799, efter at det gamle Raadhus 1795 var brændt i dette Aars store Ildebrand. Her rejste han det 1794 nedbrændte Christiansborg Slot af Gruset, et Arbejde der var bleven ham overdraget 1800. Han havde saaledes nok at virke med, før han ved Aarsskiftet 1807—08 ogsaa fik det ærefulde Hverv at opføre den syvende Frue Kirke. Man skulde tro, at dette nok kunde tage sin Mand helt og holdent. Men for Hansen, med hans fænomenale Arbejds-kraft, var der intet til Hinder for, at han samtidig med at disse store Byggeforetagender stod paa, tillige opførte Metropolitanskolen, foruden forskellige andre Bygninger og endda 1808 kunde overtage det store Embede som Overbygningsdirektør. Det maa siges til Tidens Ros, at paa et Tidspunkt, da Nationens mest monumentale Bygge-Opgaver stod paa Dagsordenen, benyttede man for en Gangs Skyld den største Kraft, Tiden raadede over — og det fuldtud.

Mærkeligt nok var Frue Kirke i København Hansens første selvstændige Arbejde som Kirkearkitekt.

Det første, der skete efter Kronprinsens Reskript til Universitetsdirektionen var, at der afholdtes et Møde mellem denne, Kirkeværgeren og C. F. Hansen. Resultatet var Arkitektens Betænkning af 21. Januar 1808.

Denne Betænkning, der er karakteristisk for Manden ved den Klarhed, hvormed han gaar løs paa sit Maal og begrunder det, fortjener at læses i sin Helhed, saameget mere som den kom til at indeholde det grundlæggende Program for Opførelsen af den nye Kirke:

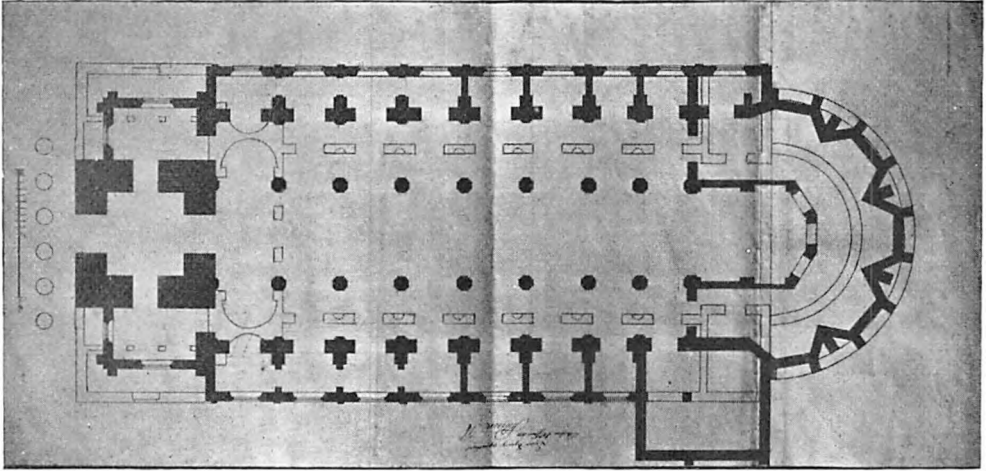
»Fordelene ved at decorere Frue Kirke i en ny Smag, i Steden for at sætte den i Stand, som den forhen var, ere følgende:

1. At det er muligt, da Kirken haver en meget god Form i det Hele og Taarnets Form lader sig med nogle Forandringer indrette saaledes, at det uden Spir fuldkommen kan passe til Kirkens Decoration i den nyere, heller rettere sagt, den gamle græske og romerske Smag, som ej vilde være Tilfældet, naar Kirken efter sin forrige Skikkelse igen blev istandsat, i hvilket Tilfælde Taarnet uden Spir ej vilde være passende.

2. Vilde Kirkens indvortes Udseende vinde meget ved, naar de gothiske Gevellter kom bort, og Pillerne nedbrydes for at give den mellemste Hovedgang mere Bredde, hvorved opnaaes, at Taleren fra alle Sider bedre vilde kunne ses.

3. Paa denne Maade kunde ogsaa Gevellter og Tag faa en meget simplere og til Underholdning i Tiden mindre kostbar Indretning.

4. Da Facaden til Nørregade saavel i Henseende til Beliggenheden som efter

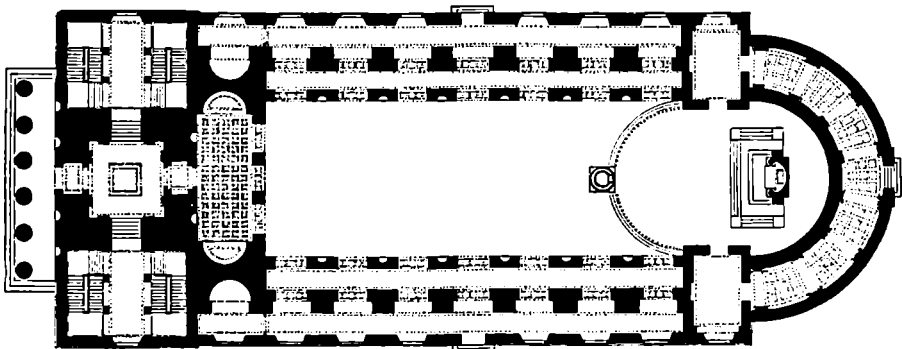

Afb. 36. Plan af den 1807 nedbrændte Kirke, med indtegnet Projekt til den nye.
Universitetsbibliotheket. C. F. Hansen del.

Kirkens Konstruktion bestandig bliver dens Hovedfacade, saa er denne og efter sin nuværende Form lettest at omarbejde til forberemte Øjemed, og Siderne som mindre er til Syn, maatte for at undgaa al for stor Forandring, i det Væsentlige beholde den Stil de nu haver.

5. Naar til Foregaaende bliver tilføjet, at man før i Tiden ej vilde antage de Grunde, som for nærværende Tid maatte kunne bevæge til at istandsætte Kirken i samme Smag, den forhen haver haft, heller ved en og anden Forandring at blive til en ulykkelig Mellemting af Architectur, mens blot at dømme efter det der staar, og Forskellen af Bekostningen næppe vil være saa betydelig, for tilstrækkeligen at undskylde for Efterslægten, da man højst vilde kunne antage samme til $\frac{1}{3}$ Del mere, saa syntes mig, at dette ej uden største Nødvendighed maatte komme i Betragtning.«

Betænkningen er bemærkelsesværdig ogsaa ved den Kraft, hvormed Forfatteren træder ind for den Tanke, at Frue Kirke skal genopføres som en helt ny Bygning — selvom det bliver en Del dyrere. Hensynet til Efterslægten kræ-

Afb. 37. Plan af Frue Kirke.
Efter C. F. Hansen.

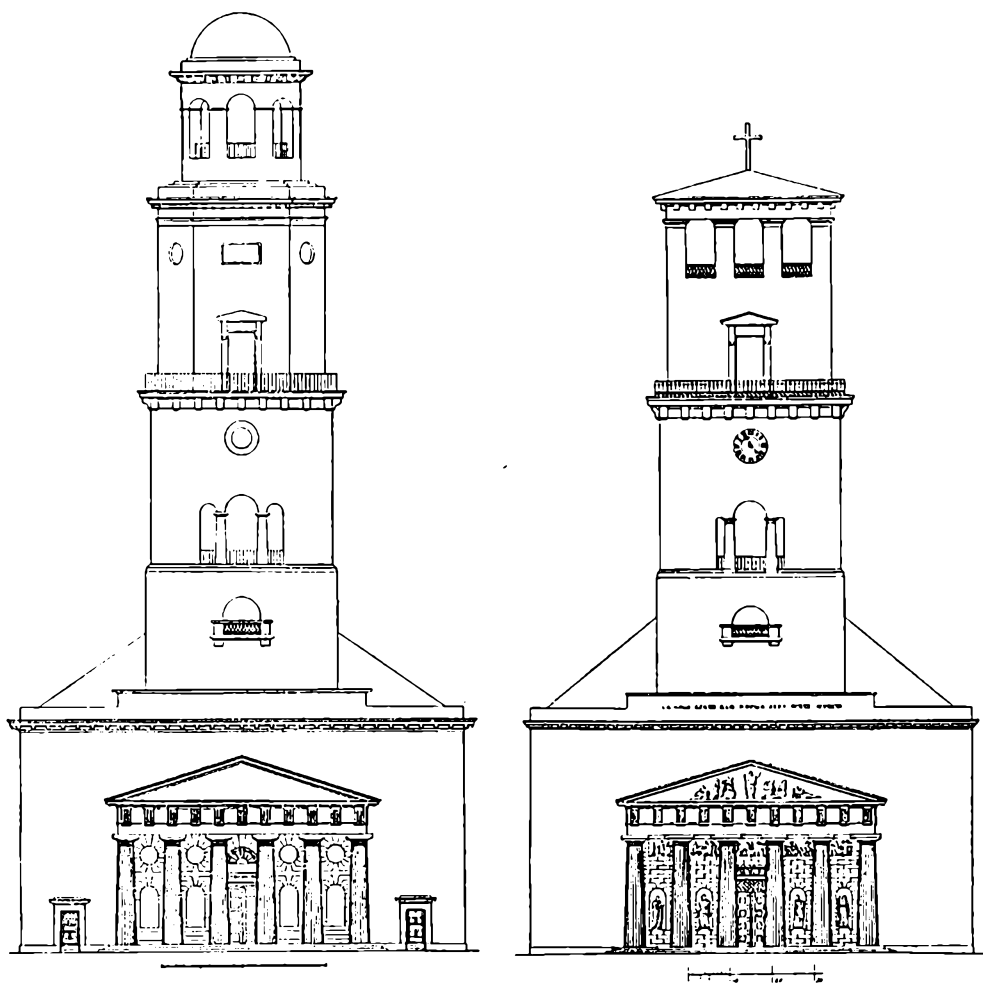
ver det! Han lader desuden tydeligt forstaa, at den nye Kirke skal være i Tidens Smag — eller som han udtrykker det — i den gamle græske og romerske Smag, som han selv saa energisk arbejdede med — vel at mærke, som nu han opfattede dette meget usikre Begreb. Og endelig viser han allerede her, at kun den gamle Kirkes ydre Form bør benyttes i den nye, medens Midtskibet skal være bredere end før.

Sagen blev forelagt Kongen, der — noget sent, men unægtelig med en stor Gestus — d. 30. December 1808 bestemte, at Hansen »gives et frit og aldeles ubunden Valg i Henseende til den arkitektoniske Stil, efter som han skønner samme at ville blive mest ædel og passende.« Paa dette Grundlag gik Arkitekten nu i Gang med at udarbejde Tegninger og det var dermed givet, at der ikke mere vilde blive Tale om en Rekonstruktion af Ramus' Kirkebygning og det Lerche—Thuraske Spir.

Man tog sig dengang vel ogsaa særlig god og rigelig Tid til sine Projekter — i al Fald henvend to Aar gik, inden Forslagets Tegninger var færdige, og i Slutningen af 1810 kunde indsendes med udførlig Redegørelse for, hvad deres Op-havsmand mente med dem.

De overordentlig klart og smukt udførte Tegninger findes endnu i Konsistoriums Arkiv i Universitetsbiblioteket, tilligemed Betænkninger, Regnskaber, Korrespondancer m. m. fra Kirkens Opførelse, og det er saaledes muligt paa nært Hold at følge Gangen i dette store Byggeforetagende, se hvilke Problemer af teknisk og kunstnerisk Art Opgaven stillede, hvorledes de løstes og ud fra hvilke Synspunkter. Det er interessant, fordi den Kunstner, der stod for Arbejdet, selv var en fremragende Personlighed, fordi Frue Kirke var langt den største og anseligste af alle de Kirker, der i de Tider opfores i det danske Monarki, — og endelig af den Grund, at Frue Kirke, da den stod færdig i Tidens Dragt, og smykket med de Thorvaldsenske Skulpturer, blev et af det samtidige Europas mærkeligste Kirkebygninger.

Paa den her gengivne Opmaaling af den staaende Kirkeruin angiver han — med et kraftigt Greb om Sagens Kærne — hvorledes han, foreløbig, tænkte sig den tidligere Kirke udnyttet paa helt ny Vis indenfor Rammen af de gamle Mure, som det af økonomiske Grunde var ønskeligt at bevare (Afb. 36). Hovedmotivet er det brede, pillebaarne Midtskib paa syv Fag, svarende til det tidligere Skibs syv østligste Fag, der atter svarede til Kollegiatkirkens to Tværskibs- og fem østligste Midtskibsfag. Det nye Midtskib er fortsat i et smalt Kor med Dør ind til to Siderum og afsluttet i en halvrund Apsis; bag denne bliver der Plads til en lukket Omgang. De tidligere Midtskibspiller med alle Kirkens Hvælvinger river Arkitekten følgelig ned. At de ikke kunde staa, som de var, var han — ligesom i sin Tid Meyn — klar over. Men han vilde heller ikke bygge den gamle Kirkes tre høje slanke Skibe op igen. Det tidligere Midtskib, udtaler han i Betænkningen, der ledsager det hele Projekt, var »meget for smalt og de gennemløbende Jernstænger til megen Vanziir.« Det er altsaa hans rent æstetiske

Afb. 38, 39. Projekter til Vestfacade med Taarnforslag.
Efter C. F. Hansen.

Syn, der faar ham til at foretage denne altafgørende Forandring. Motivet med en Omgang bag Apsis er sikkert afledet af Ønsket om at benytte Grundmurene fra Kollegiatkirkens Koromgang. Det tidligere Skibs ottende Fag — det vestligste — bruger han til Forhalsanlæg.

Visse og væsentlige Ændringer i Kirkens ydre Form antydes ogsaa i Opmaalingstegningen. St. Rochi Kapel falder bort og Ydermurene mod Syd og Nord føres udenom de tidligere Kapeller og saaledes, at de mod Vest flugter med Taarnets venstre Facade og her skaber en bred Front ud mod Nørregade. Det fremgaar allerede af denne Tegning, at det var Arkitektens Mening at føre de tidligere lave Kapelmure op i en større Højde. Paa de endelige Planer af den nye Kirkes nedre (Afb. 37) og øvre Stokværk er det, der paa den førstnævnte Plan kun var antydet, udformet i alle Enkeltheder, ligesom Bygningens Ydre fremtræder fuldt gennemarbejdet. Læser man Arkitektens Betænkning, giver den

ofte Kunstnerens egne, højst interessante Motiveringer og Forklaringer til de Idéer, der har grebet ham under hans Arbejde med denne store Opgave.

I Stedet for otte Arkadefag, blev Skibet — som allerede nævnt — indskrænket til syv Fag, idet det vestligste Fag af Kirken indtoges til en Art Forhal ud for Midtskibet — og Siderum. Det paatænkte meget brede Midtskib, med hvis heldige eller mindre heldige Udformning Frue Kirke maatte staa eller falde som Kunstværk, er Arkitekten klar over maatte motiveres paa særlig energisk Maade. Efter i Tilknytning til Tegningerne at have nævnt, hvorledes Skibets to Rækker af Arkadebuer bærer Kolonnader og hvorledes der fra disses Hovedgesims spændes en Tøndehvælving fra Væg til Væg, siger han kort, men med hele sin Autoritets Vægt: »Ved denne Forandring vilde Kirken vinde et langt større, rummeligere og ædlere Udseende end ved de forrige smalle Gevelfter«, d. v. s. ved de tre tidligere ligehoje Skibe med det relativt smalle Midtskib. Det er med andre Ord sin og sin Samtids stærke Forkærlighed for det »rummelige«, men dette vil igen sige for Rummets Helhed og Sluttedhed, han her forsvarer overfor det fra Middelalderen foretrukne stærkt opdelt Rum, med Skib adderet til Skib og Hvælvingfag til Hvælvingfag. Dette »gotiske« Princip, som han kalder det, var ham og hans Meningsfæller stærkt imod. Det »ædle« Rum var for dem det store, samlede, udelte Rum, uden Kroge, hvor Blikket straks opfatter Helheden. Kun derved opnaas Monumentaliteten! Her er C. F. Hansens Opfattelse tydeligt antikt bestemt — græsk-romersk, vilde han vel selv udtrykke det; men i Virkeligheden er den mere romersk end græsk. Det var den romerske Kejsertids monumentale Arkitektur med de sluttede Kuppel- og Hvælvingrum og deres Efterlignelser i Senrenaissancen, der havde begejstret C. F. Hansen og hans Skægtled saa stærkt, og det blev Tøndehvælvingen, der ensløbende gennem hele Rummet og sammenfattende det i een eneste stor samlet Bevægelse — blev Klassicismens Hvælvingform fremfor nogen anden. Og naar det lange vidtspændte, tøndehvævede Rum, som her i Frue Kirke, harmonisk og stærkt afsluttedes af en halvrund Apsis med Halvkuppel, skabte Kunstneren en Virkning, hvis Storladenhed han kan have følt i adskillige Kirker — ogsaa italienske — fra forskellige Tider, men mest primitivt og stærkt vel nok i den pragtfulde Ruin af Venus' og Romas Tempel i Rom. Morsomt nok kalder Hansen ikke Alterrundingen Apsis, men bruger et Udtryk, der minder om tilsvarende Fænomener i romersk Arkitektur: Nische. I Motivet med Kolonnaderne over Arkadestokværket er der dog snarere noget græsk! Det kan minde om tilsvarende Kolonnader i de saakaldte Hypætraltempel.

Idet Hansen ofrer alt paa Kirkens Hovedskib, bliver der kun saare lidt af det givne Rumfang tilbage til Sideskibe, saameget mere, som han bibeholdt den sorgelige Rest af den tidligere Kirkes Sideskibe, og tillige inddrager de tidligere Kapelrækker som ydre Sideskibe, saa hele Kirken faktisk blev femskibet; at samtlige Sideskibe kun lod sig benytte som Pulpiturer og Forbindelsesgange siger sig selv, og det blev ogsaa denne Anvendelse, de fik. Det kunde jo tæn-

Afb. 40. Kirken set fra Skindergade.

kes, at Arkitekten i Stedet for de to meget smalle Sideskibe mod Nord og Syd, havde slaaet dem sammen til eet Sideskib af betragtelig Bredde, og nægtes kan det ikke, at — trods Anvendelsen til Pulpiturer — udnytter de nuværende Sideskibe ikke det store Kirkehus' Rummelighed synderligt til Plads for Kirkegængere. Men det er paa den anden Side klart, at Siderum af virkelig Sideskibskarakter vilde stride ganske mod den bærende Idé i denne Kirke, der egentlig *er*, at *Kirken skal virke som eenskibet*. Derfor er alt sat ind paa at forme det brede, »grandiost« hvælvede Midtskib med Kor som eet Rum, der hviler i sig selv og straks ved Indtrædelsen føles som noget selvstændigt. Det er jo i Virkeligheden saadan, at man knap nok tænker paa, at der *er* Sideskibe i denne Kirke; de anes vel nok, men Forestillingen om deres Eksistens trænger sig ikke paa og vil ikke

rigtig glide ind i vort Synsbillede. Det var aabenbart Arkitektens Mening, at saadan skulde det ogsaa være! Og hvis denne Opfattelse er rigtig, afslører det hele Forhold atter Kunstneren som en Mand, der — i dette Tilfælde — for at opnaa den store æstetiske Virkning, uden Skrupler ofrer eventuelle praktiske Fordele. Dette for Arkitekturen i al Almindelighed saa farlige Princip var C. F. Hansen og hans Samtid imidlertid langt fra fremmed for. Det var i nogen Grad Tradition fra endnu ældre Tider og hænger nøje sammen med det strænge Ordensbegreb, der alt fra den første italienske Renaissances Dage havde stillet de absolutte æstetiske Krav saa stærkt i Forgrunden ved Løsningen af de arkitektoniske Opgaver.

Medens de yderste Sideskibe faar Lys gennem Kirkens Vinduer, var Problemet, hvorledes der skulde komme tilstrækkeligt Lys ind i det store Midtrum, inderst inde i Kirkehuset. Kunstneren løste det paa den Maade, at han anbragte Aabninger i Loft og Tag, hvorigennem Lyset — som mildt Ovenlys, og uden at man føler Lyskilden synderlig stærkt — falder rigeligt ind. Ogsaa Alteret vil, mener han, under dette Lys »vise sig i behagelig Klarhed.«

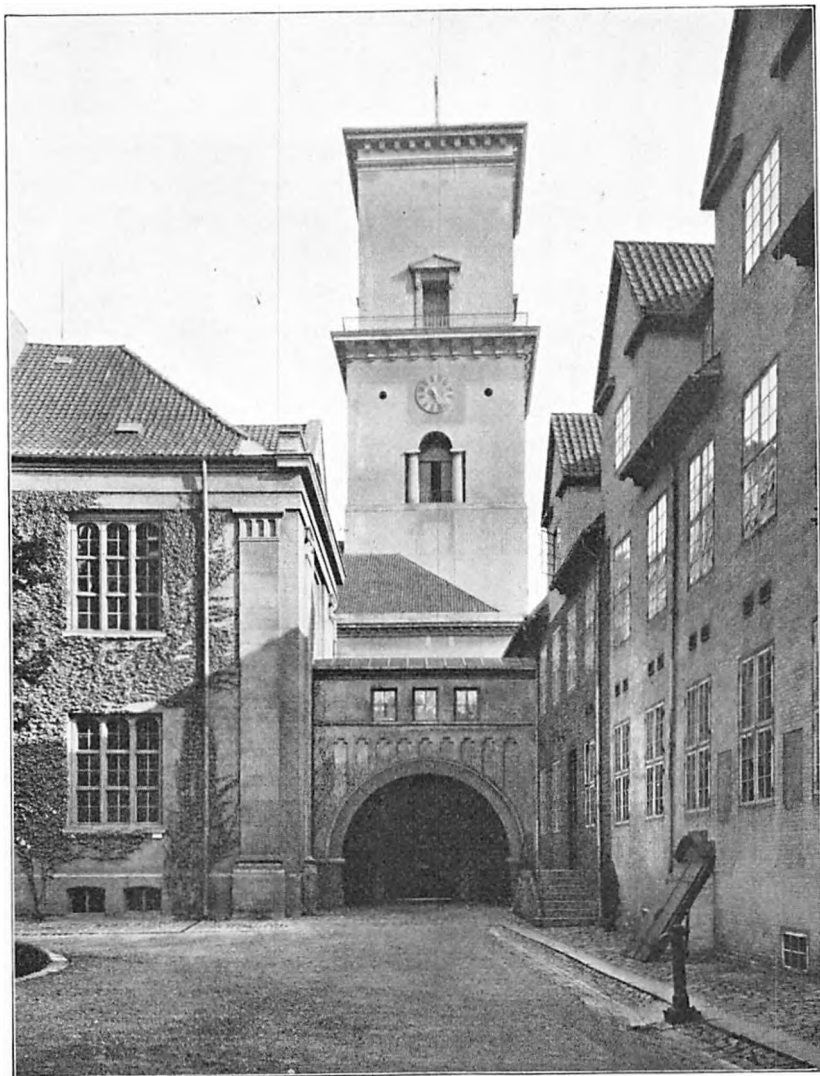
Ved Indretningen af Koret, der løftes et Par Trin over Kirkegulvet, foreslaar Arkitekten at en Korbballustrade, svarende til Svinget i den halvrunde Apsis, svinges fremefter i en Oval, i hvis Midte han tænker sig Prædikestolen i Form af et antikt Alter.

I det ene af de to Rum til Siderne fra Koret skulde Daaben være og i det andet et Forsamlingsrum for Gejstligheden ved højtidelige Lejligheder. Over disse to »Capeller« tænker han sig Plads til den kongelige Familie, naar særlig højtidelige Handlinger finder Sted i Kirkens Kor.

Omgangen bag Apsis har C. F. Hansen en særlig Anvendelse for — og han vil ojetsynlig her fortsætte en Tradition fra Kirkens tidligere Dage, da den indenfor sine Mure gemte saa mange Mindesmærker over berømte og fortjente Mænd. Han vidste, at dette normalt ikke kunde blive Tilfældet i den Kirke, han skulde bygge, da det — heldigvis — blev forbudt at begrave Folk i Kirken saavel som paa Kirkegaarden, der blev nedlagt.

Om at bevare Kirkens tidligere Rigdom af Epitafier kunde der ganske sikkert ikke være Tale. For blot at nævne nogle enkelte Mindesmærker, hvormed der foreligger positive Oplysninger, var Cort Adellers Monument »aldeles af Ilden fortæret og odelagt«. Franckenaus var »bortskudt og ruineret«, Stiftsprovst Hege-lunds Epitafium, med Portræt, »ganske odelagt og de i Gravstedet værende Lig opbrændte«. Og U. Fr. Gyldenloves Epitafium »var saaledes odelagt, at det som Epitafium ej mere kan være anvendeligt«. Det blev da ogsaa straks bestemt, at Kirken skulde ryddes for samtlige Begravelser, og 1812 paabudt alle, der mente at have Ret til Grave i Frue Kirke — og paa Kirkegaarden — og til Epitafier at møde frem med deres Adkomstbreve, for at hele dette vidtløftige Forhold kunde afvikles.

C. F. Hansen vilde ogsaa meget have sig frabedt dekorative Indgreb fra tid-

Afb. 41. Kirken set fra Universitetets Gaard.

ligere Smagsperioder i et Kirkerum, som han formede. Det passede ingenlunde, mente han, til den græsk-romerske Smag og forøvrigt — han og Arkitekter af hans Slægtled gjorde deres Interiører færdige een Gang for alle; de taalte ikke noget, der var deres Interiørstil uvedkommende. Tanken om at skaffe den vorde Frue Kirke Erstatning for de Monumenter over Stormænd, den hidtil i saa rigt Maal havde besiddet, var dog levende hos Arkitekten, og han foreslog Kongen at anvende Omgangen »til et lidet Pantheon og i dets Nischer opbevare Mindesmærker af Rigets mest fortjente Mænd.«

Koromgangen fra den gamle Kollegiatkirke, med Kapelkransens brudte Flader — denne Arv fra Gotikkens Dage — var Hansen alt for smaalig i Opdeling, rent bortset fra, at den gamle Koromgang teknisk og konstruktivt ikke kunde

anvendes i Forbindelse med Kirken, som han vilde have den, og at den selvfølgelig vilde virke stillos i den nye Sammenhæng. »De mange skæve Hjørner,« skriver Arkitekten i Betænkningen, »som i denne Halvcirkel nu findes, og ved Kirkens Opførelse efter den store Ildebrand er konserverede, afbryde paa ubehagelig Maade den Rolighed, hvormed Øjet hviler paa den imponante, cirkelformige Storhed i Kirkens Form og er ej passende til det Øvrige.«

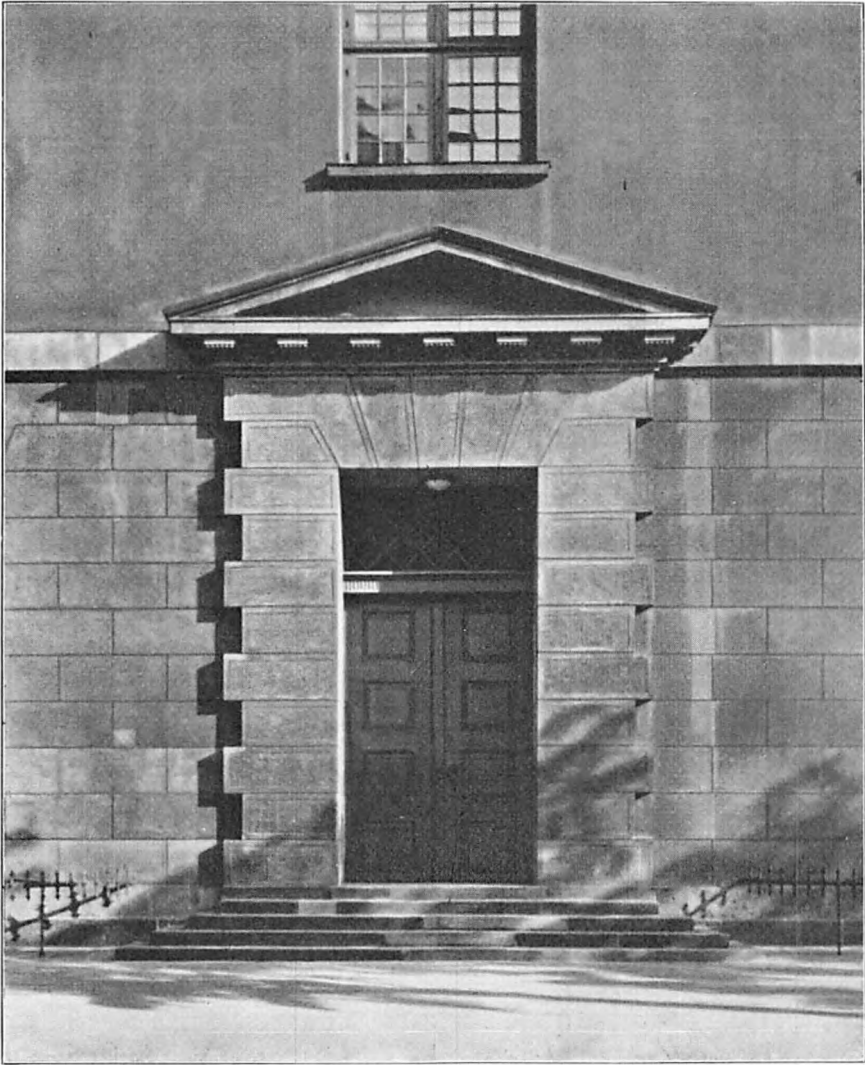
Kirkens Vestparti med Taarnet fik en overmaade energisk og original Behandling. Ogsaa her føler man i hele Udformningen Lovens Klo.

Det var — som alt nævnt — Hansens Plan, at trække Kirkens Sidepartier helt frem, saa de flugtede med Taarnets Vestgavl. Det var for en Gangs Skyld saare praktisk, fordi det gav mere Plads indvendig. Men det var ogsaa Formaalet derved »at give denne Hovedfacade den tilbørlige Værdighed.« Den tidligere Hovedindgang gennem Ehbisch's Portal var han højest utilfreds med; den forekom ham at være »i en helt uværdig Stil«, idet den saa ud, som om den kun tjente som Adgang til Taarnet. Derfor vil han ogsaa give Kirken et ganske anderledes virkningsfuld Portalparti. Det blev Tempelfronten — et Motiv, Klassicismen hyppigt anvendte foran Kirker og forøvrigt ogsaa foran profane Bygninger. I København har C. F. Hansen som bekendt brugt den foran Slotskirken og Domhuset.

Det laa i Frue Kirkes ældgamle Komposition efter Længdeaksen, at Arkitekten her var overmaade bunden. Han havde da ogsaa respekteret Aksialprincippet indvendig i allerstærkeste Grad ved sin symmetriske Opdeling af Skibet og betonet Midtaksen yderligere ved at stille Prædikestolen foran Alteret. Det kan derfor heller ikke undre, at han bibeholdt Vestindgangen som Hovedindgang og han vil dermed, stærkere end det for var Tilfældet, understrege, at der nu er Tale om en Indgang til *hele* Kirken. Diskrete Døre til Siderne fører fra Norregade ind til Kirkens Trapperum, der blev lagt helt mod Vest, i de nyindvundne Partier Nord og Syd for Taarnet. Midt paa Sidefacaderne anbringer han større og anseligere Portaler.

Fra Vestportalen kommer man straks ind i Taarnet, hvis hvælvede Rum dog kun skulde tjene som Gennemgang. Det ret snævre Rum opgav han at benytte som Forhal. Dertil var det ham næppe heller pompost nok, og dog skabte han her, ved at aabne brede Bueaabninger ind til Siderummene mod Nord og Syd, hvor han fører Trapper op til Kirkens øvre Stokværk, en ikke uinteressant Rumfølge. For at skabe Kirken en »værdig« Forhal skubbede han, som tidligere nævnt, en virkelig Forhal ind mellem Taarn og Kirke, spændende over Kirkens tidligere vestligste Fag og formede her — efter de bedste romerske og Renaissance-mønstre — et overordentlig smukt Rum, blødt og glidende afsluttet til højre og venstre af brede halvrunde Nischer og aabnende sig ud mod selve Kirken gennem tre pilledelede Aabninger. Denne Forhal gav han fladt Loft.

Ovenover den tænkte han sig den store Kongeloge, over den igen »et Galleri for Orchestret, naar Kirkemusik opføres« og bagved vil han anbringe Orgelet.

Afb. 42. Kirkens Nordportal.

Idet Hansen understregede Vestfacaden som Kirkens absolutte Hovedfacade — forøvrigt i Pagt med ældre Tradition, der dog næppe gik længere tilbage end til Christian IV.s Dage — maatte den Skikkelse, han gav denne Facade, blive i højeste Grad bestemmende for Kirkens ydre Fremtræden og Stilling i Byens arkitektoniske Fysiognomi.

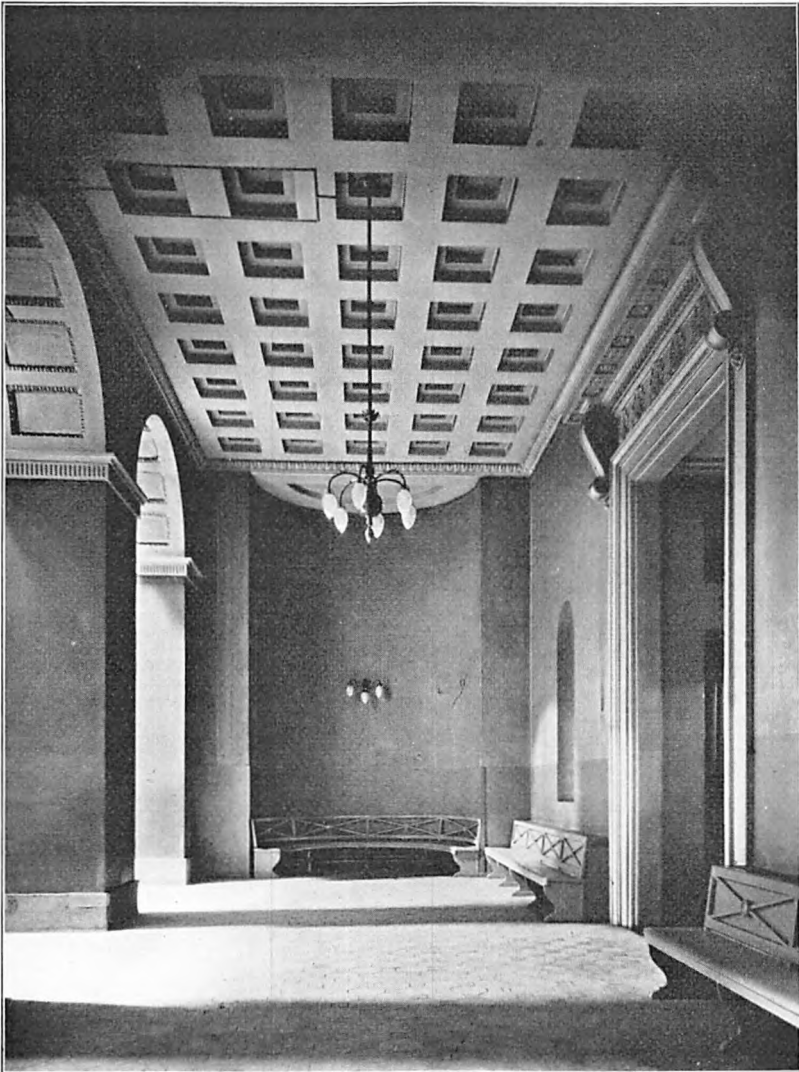
Et Hovedspørgsmaal her var i første Linie, om man skulde bevare Taarnet og dernæst, om man skulde bibeholde et Spir eller ikke. Det er unægtelig interessant at læse C. F. Hansens Betragtninger over disse Problemer. Han holder dog paa Taarnet, men — som det var at vente — ikke med stor Begejstring — og han deler ikke Fortidens Begejstring for høje Spir. »Disse høje Spir, Levninger fra den gothiske Arkitektur, have sjælden en taalelig Form, er i mange Henseender

Afb. 43. Trappe- og Taarnrum.

farlige for en By, og tjener i det højeste kun til i flere Miles Afstand at underrette den Rejsende om, at han nærmer sig en stor Stad(!) Hos Grækerne og Romerne, i Kunstens skønne Dage, var Taarne en ukendt Bygningszir; hvor de opførtes som Signaler, var de simple, af massiv Mur, firkantede eller runde.« Arkitekten er altsaa i højeste Grad mod et Spir af den gamle Slags. Men han indrømmer, at Taarnet, som det stod, var overmaade solidt bygget og med behørig Forsigtighed kunde det endda bære nogle Etager flere. Han fremsætter derfor to Taarnforslag (Afb. 38, 39).

»Dette 3: selve Taarnmurenes Soliditet, gav mig den første Idé til Taarnet efter Tegningen Nr. 1, hvorefter fra Vægtergangens Højde de 4 Hjørner blive brækkede saaledes, at den anden Etage danner en Ottekant; paa sammes Ge-

Afb. 44. Indre Forhal.

velfter opførtes en tredie rund Etage med en Kuppel; det hele Taarn bekom herefter en Højde af 110 Alen. Paa denne Maade troede jeg, ej uheldigt, at have foreenet Oldtidens rene Smag med Nutidens Skikke. — Taarnet efter Tegningen Nr. 2 bestaar kun af een Etage, der blev aldeles opført af den gamle Grundvold paa den forreste og bageste Side med trende Aabninger øverst, og et fladt Tag fra alle Sider; den hele Højde blev herefter 90 Alen. Iblandt mange flere Ideer, der ved at komponere Taarnet tilbød sig, bleve disse tvende mig de kæreste, og jeg tør ikke nægte, at efter ofte igjentagen Beskuelse og den strængeste Kritik, beholdt dette sidste for mig, som Kunstner, Fortrinet, efterdi dets Simplicitet forbinder det heldigere med Hoved-Facaden, i Særdeleshed da Taarnets Mur staar i lige Flade med den og er en Continuation af samme. Taarnet er kun til,

fordi Sædvanen byder, at vore Templer skulle være forsynede med Taarne, men den store Portal paa Facadens Midte udgjør en af Bygningens væsentlige og mest iøjnefaldende Dekorationer, og jeg frygter, at det højere Taarn vilde, ved at drage Opmærksomheden til sig, uretfærdig dominere over det i lodret Linie, neden under staaende, midterste Partie; stod det i nogen Frastand fra Hoved-Facaden vilde dette ej saa meget være Tilfældet. — Hertil kommer, at endskont jeg tor smigre med, at hvert enkelt Parti af det højere Taarn er i en god Smag, saa danner det Hele, dets forandrede Form uagtet, dog mere et Taarn, der regner sig fra den gotiske Tidsalder, det andet derimod vedligeholder renere den valgte græske Stil, hvorpaa Kirkens Composition, for saavidt Afbenyttelsen af de gamle Rudera tillader det, saavel udvendig som indvendig, grunder sig. Ikke heller bør jeg lade uanmærket, at Udførelsen af det simplere Taarn, hvis bestemte Højde ligefrem fortsættes paa de staaende Mure, er meget lettere at opføre end det højere, hvortil der, for hver nye Etage paa de gamle Fundamenter, med største Accuratesse og Forsigtighed skal slaaes nye Buer, altsaa og i meget kortere Tid at opføre end hint, efterdi hver Etages Buer fordrer eet Aar at sætte sig, forinden man derpaa med Sikkerhed kan bygge og endeligen betydeligen mindre bekosteligt, da Forskjellen sikkerligen kan anslaaes til 16 à 20000 Rdl. — Vel lader den erfarne Kunstner sig ikke afskrække ved Udførelsens større Besværlighed, ej heller bør han opoffre Tidsalderens og sin Reputation for en altfor stræng Oekonomi; dog har det i mine mange og vidtloftige Kompositioner altid været mig en saare behagelig Tanke at kunne forene Skønhed med Styrke og begge Deele med saa liden Udgift som muligt. — Efter forestaaende Grunde maaskee den høje Direktion med mig maatte være enig i, at det simplere Taarn har overvejende Fordeele for det pragtfuldere; men da jeg ikke kan vide, hvorvidt dette, der rigtig nok har det Fortrin at kunne sees i længere Frastand og ved første Ojekast meget imponerer, maatte vinde Allerhøjeste Bifald, saa har jeg saa meget mere anseet det for min allerunderdanigste Pligt udførligen at angive Grundene for denne min individuelle Meening, i øvrigt indstillende Valget til højere Forgødtbefindende« (Afb. 38, 39).

At Kongen approberede Taarnforslag Nr. 2 har sikkert glædet Arkitekten overmaade. Men forøvrigt var det næppe med hans gode Vilje, Taarnet efter Forslag Nr. 2 var bleven saa forholdsvis højt. Det var imidlertid en Forudsætning, at der ogsaa i dette Taarn, som i de tidligere, skulde være Plads til Taarnvægtere og at disse skulde anbringes højt til Vejrs. Vægterne tænkes anbragt i Taarnets overste smallere Parti nær »Vægtergangen« og med Adgang til denne. Arkitekten bemærker selv i den Anledning 1813, at ellers »vilde Taarnet ikke have faaet en saadan Højde, der vanskeligt lader sig forene med arkitektonisk Skønhed.«

Klassicismens Arkitektur havde arvet Barokkens Evne til at opfatte den enkelte Bygning i Sammenhæng med Omgivelser, med Nabo- og Genbbygninger. Medens Middelalderens Bygmestre ikke altid bevidst placerede deres Kirker

Afb. 45. Kirkens Kor.

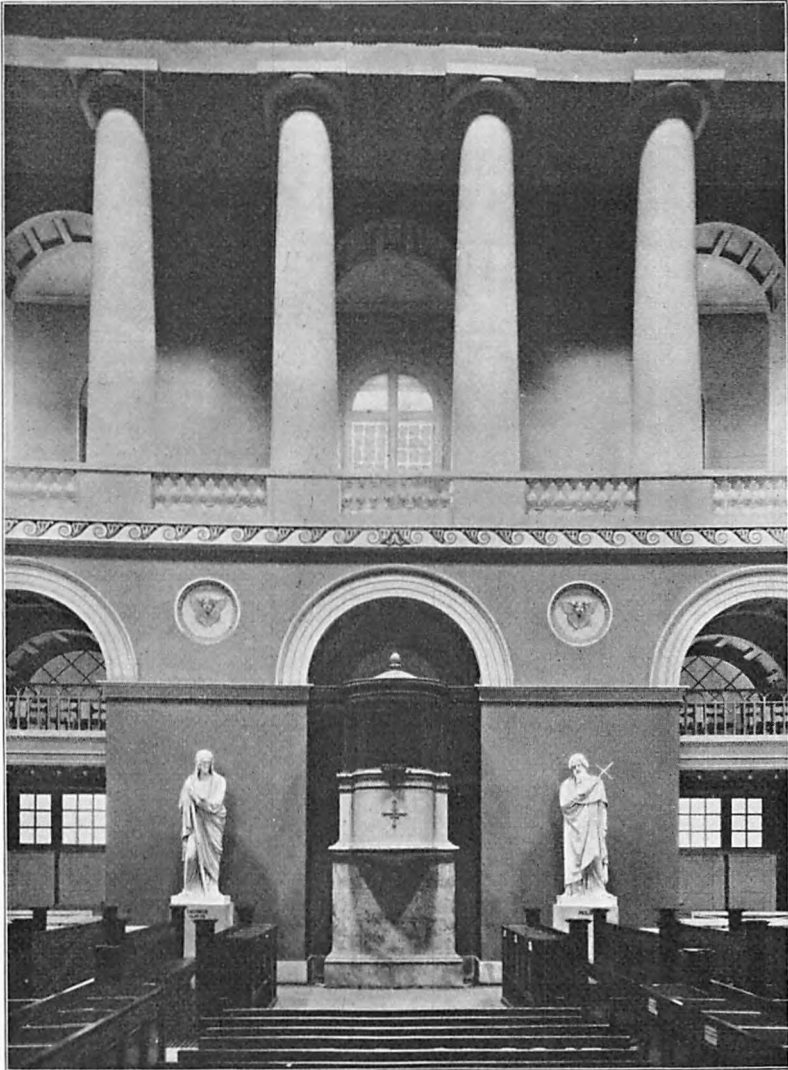
med det Formaal at faa dem monumentalt indpasset i Gadeplanen, kunde man derimod nok have ventet, at dette Synspunkt havde været fremme, da Kirken skulde genopføres efter Branden 1728. Det havde for saavidt været let, da Kvarteret her alligevel skulde omreguleres, at lade Studiestræde forlægges lidt mod Syd og gøre det bredt og lige, saa Frue Kirkes Vestfacade med Taarn og Spir var kommen til at ligge som den markante Afslutning for Enden af et bredt og smukt Gadeløb. Man kunde yderligere tænke sig — dette havde ogsaa været i Barokkens Aand — at der foran Kirken var bleven udsparet en Plads af passende Dimensioner. Men om alt dette forlyder intet. Den Reguleringsplan, der udarbejdedes efter Branden 1728 antyder intet af denne Art. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at Hansen i sin Betænkning er inde paa den Tanke at fri-

lægge Kirken mod Vest. En Omlægning af Studiestræde har han betragtet som haabløst at foreslaa. Han nojes med at anbefale, at man indkøbte og planerede de afbrændte Bygninger paa Hjørnet af Studiestræde og Nørregade, hvilket ogsaa skete.

Det faste Greb i Udformningen af Frue Kirkes Indre og Ydre, er karakteristisk for Kunstneren. Først og fremmest Rækkefølgen og Arten af de Rum, han gjorde til de afgørende i Bygningens indre Organisme: Taarnrum og Forhal med deres flade Lofter, Midtskib og Kor med deres hvælvede Lofter. Side-skibene træder paa en vis Maade helt ud af Funktion og er det svageste i dette ellers saa overlegent komponerede Kirkeindre. Saa lidt som i Udformningen af Kirkens Facader, særlig det afgørende Ostparti med Apsis og Omgang og Vestpartiet med Taarn og Portal, kan der peges paa noget bestemt Forbillede — meget naturligt, da Arkitekten jo var stærkt bundet af den staaende Bygning og dennes Fundamenter og Omfang. Noget andet er, at væsentlige Elementer — og her tænkes især paa Midtskib og Kor, paa Forhallen og paa Tempelfronten foran Vestgavlen — har nøje Tilknytning til adskilligt i Samtidens og Fortidens Bygningskunst. Men det kan med Sandhed siges om denne Kirke, som forøvrigt om C. F. Hansens Arkitektur i det Hele, at han selvstændigt gaar sine egne Veje inden for Tidens Ramme — og indenfor den Ramme, hans egen kunstneriske Begavelse satte — og maatte sætte. C. F. Hansen har ud fra givne lokale Forudsætninger løst en i og for sig saare vanskelig og temmelig bunden Opgave paa fri og dristig Maade og skabt et værdigt Sidestykke til den af hans Profanbygninger, der maa siges at være hans bedste, det gamle Raad- og Domhus.

En Kirke som denne kunde i og for sig tænkes som en ren Arkitekturkirke. Men Frue Kirke fik paa en Maade sin højere Fuldendelse ved den Udsmykning med Billedhuggerarbejder, det er C. F. Hansens uvisnelige Fortjeneste at have gennemført. Det synes at være ham, der har faaet Idéen til at benytte Thorvaldsen til dette Kæmpeværk. Begge maa de dele Æren for det endelige Resultat. Men det er maaske et Spørgsmaal, om Udsmykningen med Thorvaldsenske Skulpturer var bleven saa fuldstændig og rig, hvis ikke Arkitekten havde udfoldet hele sin mægtige Energi for at overvinde de utallige Vanskeligheder, der mødte ham paa dette Punkt, og hvor han havde at gøre med en Billedhugger, der i Selvfølelse næppe gav Arkitekten meget efter. At der samtidig blev handlet ret hensynsløst mod andre Kunstnere er en Sag for sig!

Da Hansens Tegninger med de to Spirforslag indsendtes til Kancelliet blev dette meget begejstret og havde intel at indvende. Derefter fik Universitetsdirektionen Tegningerne til Overvejelse, men havde heller intet at bemærke, da den forelagde Kongen Sagen. Om de to Taarnformer vil man dog ikke udtale sig, da man savnede Kompetence, men lader Hansen »som Componist, som Kunstkender og som praktisk Arkitekt selv tale«. Kongen traf saa Afgø-

Afb. 46. Fra Kirkens Midtskib med Prædikestolen.

relsen og valgte, sikkert med Rette, det lavere Taarn. Tegningerne fik kongelig Approbation d. 4. Juni 1811.

Arbejdet paa Opførelsen af Frue Kirke kunde begynde — godt og vel tre Aar efter dens Brand! Men først skulde det store Foretagende organiseres, og d. 21. Juni s. A. nedsatte Kongen en Kommission »til at bestyre de Sager, som angaar bemeldte Kirkes Opførelse i Almindelighed,« med Ret til at rette Forestillinger direkte til Majestæten. Kirkekommissionens Medlemmer var Konferentsraad Ove Malling, Justitsraad og Departementschef i Kancelliet Chr. Ludvig Lassen, theologisk Professor Claus Frees Hornemann, og sidst men ikke mindst Bygmesteren for det Hele, C. F. Hansen. Samarbejdet indenfor Kommissionen var godt, og man faar Indtryk af, at de tre læge Medlemmer

stærkt beundrede C. F. Hansen som Kunstner og som Administrator, og at han — myndig som han var — uden store Vanskeligheder fik sine Ideer fremmet hos de øvrige Kommissionsmedlemmer. I alt væsentligt blev de approberede Planer fulgt. Kun bortfaldt Nischerne i Omgangen og dermed Tanken om et Pantheon, og Vestfrontens Sidedøre blev opgivne, hvad kun var en Vinding.

Byggearbejdet skred jævnt og stot fremad — trods de vanskelige Tider med Krig og voldsomt svingende Kurser og den store Pengeknaphed. Arkitekten forstod, trods alt, at faa Arbejdet til at glide over slemme økonomiske Skær. De Midler, Kirken selv raadede over, var ikke imponerende; dens Forsikringssum var ikke engang 37000 Rdlr. og der maatte skaffes endog overordentlig store Summer til Veje. Man forsøgte sig 1812, paa et meget uheldigt Tidspunkt umiddelbart for Statsbankerotten, med en Kollekt over hele Tvillingriget, men den gav kun c. 26,000 Rdlr., ganske vist Belob indsamlede helt fra Femern til Trondhjem Stift. Ogsaa fra de vestindiske Oer kom Bidrag. Aaret efter, Pengekrisens værste — 1813 — blev paabudt en fireaarig Afgift af al Kirketiende i Danmark. Men hvad forsløg det! Kongen anviste da 1817 af Statskassen en Gave til Kirkens Genopførelse paa 200,000 Rbdlr, og da der stadig manglede Penge, approberede han 1819 et Laan paa indtil 300,000 Rbdlr. Med alt det — og skont adskilligt indløb i Gaver fra Private — var man den 31. Decbr. 1822 ikke naaet videre, end at der — efter anstillede Beregninger — manglede 60,000 Specier. Indtil da var der i alt brugt — naar Rdlr. omregnes til Specier — 147,451 Specier. For at fremskaffe den manglende Sum, greb man Tid efter anden til forskellige Udveje, bl. a. en ny Kollekt 1826. Da Kirken 1832 endelig kunde afleveres som færdigbygget, var til dens Genopførelse medgaaet i alt: 200,887 Specier, og det hele Byggeforetagende havde maattet administreres med haard Haand, for at kunne føres økonomisk igennem.

Allt dette forklarer ogsaa tilstrækkeligt, at de ægte Materialer, en Kirkebygning af denne Art naturligt kræver, maatte man i det Store og Hele give Alkald paa. Hvor Marmor eller dog Sandsten havde været selvskreven, bl. a. i Søjleordenerne, maatte man gaa stadig længere ned. Om Marmor i større Stil kunde der absolut ikke være Tale! Men saa var der Sandstenen! Først vilde Arkitekten have brugt Bremer- eller Pirnaer Sandsten; men det blev for dyrt og i det onde Aar 1813 bestilte man i Stedet for Sandsten fra Bornholm. Da det kom til Stykket maatte man imidlertid i de fleste Tilfælde nøjes med simple Mursten eller med Træ og skjule dette ringere Materiale bag Pudslag eller Gibs. Hvor det var muligt, laante man sig frem, bl. a. hos Frederikskirken, hvor man fik lidt norsk Marmor, og havde man Brug f. Eks. for italiensk Marmor »til adskilligt Decorationsarbejde« (1819), henvendte man sig paa den kgl. Materialgaard og tilbyder det mindst mulige som Betaling for, hvad der dér maatte ligge af dette kostbare Materiale.

Sandelig — Arkitekten har haft Brug for Resignationens og Udholdenhedens Naadegaver, for overhovedet at faa Bygningen ført igennem, uden at det gik

Afb. 47. Fra Koret. Set mod Syd.

ud over det væsentlige i hans Projekt. Naar den store Tøndehvælving kun er opført i Træ, skyldes det ogsaa i nogen Grad Tidens Fattigdom — men dog ikke denne alene! Arkitekten forklarer selv Forholdet i sin ofte citerede Betænkning: »Da den store Spænding af Hovedgevelften i Forhold til Murenes Styrke ej tillader at slaa samme af Mursten, saa er i Betragtning heraf Kirkens mellemste Hvælving indrettet (til) at gores af Planker, eller et saakaldt »Bohlen Dach«, der befæstes i Tagværket.« Den arkitektoniske Virkning bliver, siger Arkitekten den samme, som om Hvælvingen var murel, og dette er jo i og for sig rigtigt, men han tilføjer, og aabenbart for at trøste sig selv, at Bekostningen ved en saadan Træhvælving ogsaa bliver betydelig ringere og mener, at man derved kunde undgaa »vanzirende« Jærnstænger tværs igennem Rummel.

Skont Kirken kunde indvies 1829, var den dog ikke helt færdig dette Aar og Kommissionen maatte fortsætte sit Arbejde. I Indvielsesaaret døde en af Kommissionens Medlemmer Statsminister Ove Malling og Aaret efter Professor Hornemann. De to Overlevende fortsætter imidlertid Arbejdet alene. Men den Mand, der afgjort trak det største Læs, var C. F. Hansen, der trods sin høje Alder trofast varetog Kirkens Tarv til det sidste og helt til sin Død 1845 ikke slap sit Værk af Syne.

Som Konduktorer havde C. F. Hansen først, fra 1813—14 Arkitekt W. I. Koch, derefter Arkitekt Jorgen Hansen Koch, den senere Bygningsdirektor († 1860). I Aarene 1816—17 byggedes der saa ivrigt, at en Ekstrakonduktor maatte antages. Det blev Arkitekt J. Hansen, der fra 1817, da J. H. Koch rejste til Italien, blev Enkonduktor, indtil han 1826 afløstes af Arkitekt C. G. F. Thielemann.

Straks i Juni 1811 havde man taget godt fat og ryddet Tomten. To Aar efter, 1813 var Skibets Arkademure opførte til Gesimshøjde og i de følgende Aar voksede alle Kirkens Mure efterhaanden til den Højde, de skulde have. I Sommeren 1816 var ogsaa Taarnets Murarbejde færdigt, og Spørgsmaalet var nu, hvorledes Afslutningen skulde formes. Paa den approberede Tegning havde Taarnet kun sit flade Pyramidetag, og i 1816 henstillede Kommissionen til Kongen at følge Bygmesterens Idé, at anbringe et forgyldt Kors øverst over Taarntaget. De anbefaler Forslaget »saavel med Hensyn til, at det som den kristelige Religions Symbol vilde være særdeles passende paa Rigets første Kirke, som og, at det, efter den givne Proportion, vilde blive en arkitektonisk Skønhed for Taarnet.« Forslaget approberedes af Kongen i Begyndelsen af det følgende Aar. Sommeren 1817 var Kirken under Tag og alle Sidevinduer indsatte. »Den indvortes Form var antydet ved Forskalling« og Kolonnerne sat paa Plads.

Under stor Højtidelighed kunde Grundstenen til Alteret lægges 1. November d. A. I Forvejen var anbragt Halvdelen af en udhulet Sandsten, hvori Kongen anbragte 2 Medaljer — fra Reformationsfesten og den akademiske Fest i Trinitatis Kirke — og en Guldplade med følgende Indskrift: Aar efter Christi Byrd 1817 fejredes den tredje Aarhundredes Jubelfest, til Minde om den ved Dr. Morten Luther forkyndte evangeliske Lære. Paa Festens anden Dag, d. 1. November, lagde Danmarks Konge, Frederik den Sjette, Grundsten til Alteret for Vor Frue Kirke, efterat Kirkens Mure ved Kongens priselige Omhu vare oprejste fra det Grus, hvortil fjendtligt Overfald havde nedstyrtet dem.«

De følgende Aar 1817—20 fortsattes Arbejdet med jævn Kraft. Apsiskuplen blev kobbærtækt, Døren her og Sidedørene gjort færdige og Vestportalen paa-begyndt. Skibets Arkader og alle Søjlerne med deres Kapitæler pudsede, Hovedgesimsen trukken og dekoreret »med de til Ordenen hørende Ornamentter«, hele

Afb. 48. Kirken set fra Koret, mod Syd.

Hvælvingen med Kasetter bragt i Orden og ligeledes Apsiskuplen. Desuden blev Skibets Gulv og Trappetrinene til Koret lagt. Ogsaa Sideskibene og Rumene nede i Kirken var man i fuld Gang med at bringe i Orden. I de to følgende Aar skred Arbejdet langsomt, men sikkert fremad, men 1824—25 laa det næsten stille for atter at fremmes i de følgende Aar, til Indvielsen, da Kirken stod færdig i det væsentlige — indvendig lys over det Hele, som Arkitekten allerede fra Begyndelsen havde villet det. Den var kalket i to Farver, en svagere varm gullig — omtrent som nu i Korrundingen — og en noget stærkere gul Farve. Den sidste fandtes dog kun paa Hovedskibets Piller og Væg op til Frisen under Galleribalustraden. Udvendig stod de pudsede Facader i brunrødt — ganske som den Dag i Dag (Afb. 1, 2, 34—48).

Til de forskellige dekorative Arbejder benyttedes bl. a. Ornamentbilledhuggerne Chr. Thielemann og Walter Delva og den italienske Gibser Antonetti.

Efterhaanden som Kirken begyndte udvendig og indvendig at tage Form og Skikkelse, maatte man for Alvor begynde at lænke paa dens Udstyr med de Ting, der skulde gøre den anvendelig til Gudstjeneste. Det tidligere kirkelige Udstyr var brændt eller smeltet — kun Kirkens hellige Kar og nogle Korkaar var reddede — ellers intet. Og endelig var der — sidst, men ikke mindst, Udsmykningen med Billedhuggerarbejder; en saadan var planlagt af Arkitekten allerede fra første Færd, men antog efterhaanden langt mere storstilede Former (Afb. 49—68).

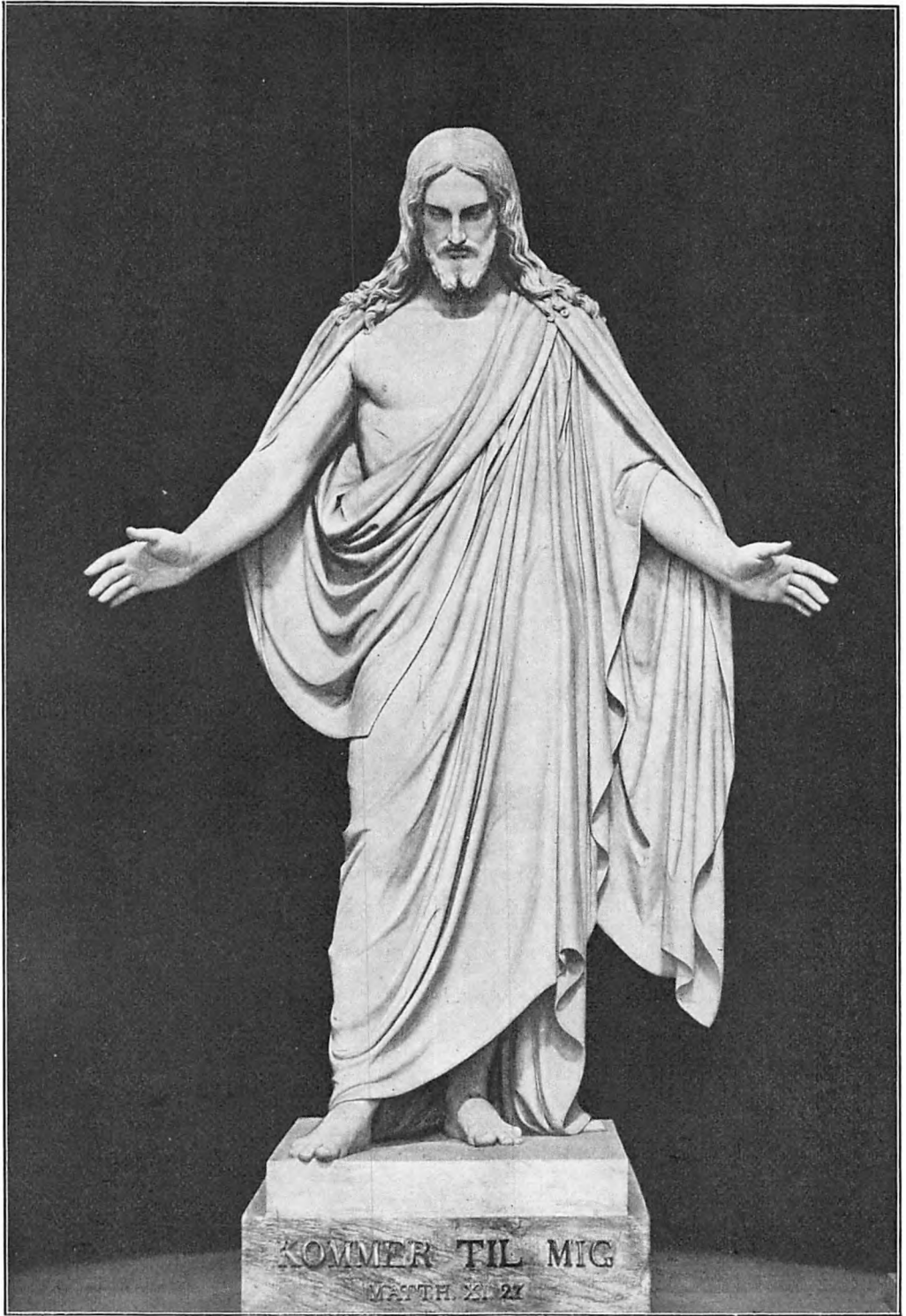
UDSTYR OG UDSMYKNING. C. F. Hansen var — som allerede fremhævet — i det heldige Tilfælde ganske at kunne følge sit og alle Tidens Ideal, helt at kunne bestemme Kirkeinteriøret — og da først og fremmest dets kirkelige Udstyr: Korordningen med Alter, Døbefonten og Prædikestolen. Disse tre Opgaver fik imidlertid efterhaanden en anden Løsning end den, Arkitekten fra først af havde tænkt sig.

Da et Samarbejde med Thorvaldsen ret sent og egentlig først fra 1819 for Alvor blev indledet, ændredes efterhaanden Arkitektens Tanker, baade med Hensyn til Alteret, til Døbefonten, der oprindeligt skulde have staaet i et særligt Kapel ved Koret, og til Prædikestolen, hvis Plads fra først af skulde have været midt i Korsranken. Arbejdet med det specielt kirkelige Udstyr og selve Kirkebygningens skulpturelle Udsmykning indvendig og udvendig kom imidlertid efterhaanden til at falde saa nøje sammen, at hele denne Side af Kirkens Historie naturligt bør behandles under eet.

Holder man sig til C. F. Hansens approberede Tegninger af 1811, var hans Tanker om Kirkens Udsmykning med Skulpturer ikke slet saa omfattende, som de senere blev. Ej heller blev de gennemført helt paa samme Maade eller paa de Steder i Kirken — ind- og udvendig — hvor han fra først af havde tænkt sig Billedhuggerarbejde anbragt. Indvendig skulde der, i hver af Skibets 6 Piller paa hver Side, ind mod Kirken anbringes Figurer i overnaturlig Størrelse i Nischer og over hver af disse skulde indsættes en Reliefmedaillon. Udvendig var al skulpturel Udsmykning samlet om Hovedindgangen — Tempelfronten, med den bag Sojlerne liggende Forhal — af Arkitekten selv altid kaldet: Portalen. I den lave Trekantgavl tænkte han sig en Gruppe med de hellige Trekongers Tilbedelse af Maria med Barnet — aabenbart en Idé, der skyldtes, at Kirken endnu havde Navn efter sin Værnehelgen fra Katholicismens Dage. Inde i Forhallen skulde til hver Side af Indgangsdøren staa 2 Figurer anbragt i Nischer og over hver af Figurerne en Reliefmedaillon. I et andet Udkast er den reliefagtigt behandlede Gavlgruppe bleven til Tilbedelsen af den opstandne Kristus med Korsfanen i sin højre Haand(?); men at fastslaa, hvad Arkitekten har tænkt sig med Nischefigurerne, baade dem i Portalen og dem i Kirkens Piller, er overmaade vanskeligt, og man gør vistnok rettest i ikke at tillægge disse i Projektet indtegnede Figurer for stor Betydning. Da Hansen 1810 gjorde sine Tegninger færdige, var han næppe helt klar over, hvad Dekorationens Indhold skulde være og hans paa dette Omraade meget skitsemæssigt behandlede Tegninger er vist i Virkeligheden kun for Signaturer at regne. Men han var fuldkommen paa det rene med, at denne Kirke skulde have en rig plastisk Udsmykning. Næppe drømte han dog dengang om, hvor rig den skulde blive!

Det kan imidlertid ikke have varet længe, før Arkitektens Tanker om Udsmykningen af Kirken med store Figurer har antaget fastere Former. De 12 Nischer i Kirkens Piller maatte næsten af sig selv opfordre til at anbringe de 12 Apostle, og de 4 Nischer i Forhallen foran Kirken til Anbringelse af de 4 Evangelister.

Afb. 49. Christus.

Afb. 50. Petrus.

Afb. 51. Johannes.

At han tillige har tænkt sig Thorvaldsen som Kunstneren ligger endelig snublende nær. Hvem anden kunde man paa det Tidspunkt — de nærmeste Aar efter 1810 — betro denne Opgave. Den Kommission, der stod for Genopførelsen af Christiansborg Slot og Raad- og Domhuset, altsaa Byggeforetagender, C. F. Hansen selv ledede, ønskede, at Thorvaldsen skulde medvirke ved Dekorationen af disse Bygninger og havde i den Anledning allerede 1806 sat sig i Forbindelse med ham. Det er dog først i Slutningen af 1815, der høres noget om Opgaver ogsaa til Frue Kirke og det siges udtrykkeligt, at der bl. a. tænkes paa Statuer af de 12 Apostle til Kirken.

Allt længe havde de ledende Kredse herhjemme ønsket, at Thorvaldsen vilde komme til København, og netop i disse Aar var det, man herhjemme først rigtig fik Oje for Thorvaldsens Verdensnavn. En stærk Bevæggrund til at ønske

Afb. 52. Paulus.

Afb. 53. Matthæus.

den store Mand tilbage, selv for kortere Tid, var ogsaa den mærkelige Kendsgerning, at Danmark indtil da saa godt som ingen større Arbejder ejede af sin berømte Son, og man søgte nu at lokke ham med Bestillinger, der krævede hans Nærværelse hjemme. Med Billedhuggerarbejder til Frue Kirke hastede det ganske vist ikke saa stærkt, og det ser ogsaa ud, som om det foreløbig var de to andre Monumentalbygninger, det først og fremmest gjaldt; her havde Thorvaldsen allerede forlængst leveret enkelte mindre Ting og gjort forskellige Forarbejder. Hvorledes det egentlig forholder sig med Bestillingen af de 12 Apostelligurer er ret uklart. Nogen bindende Aftale imellem Kommissionen og Thorvaldsen forelaa i al Fald ikke, og det er faktisk, at Arbejdet vistnok allerede 1818 var bleven overdraget den unge, lovende Billedhugger H. E. Freund — uden at denne dog fik Brev paa Bestillingen.

Afb. 54. Jacob d. Ældre.

Afb. 55. Andreas.

Imidlertid begav Thorvaldsen sig endelig 1819 paa Hjemrejsen og fra det Øjeblik han satte sin Fod paa dansk Grund, blev han hyldet som en Kunstens Heros. Af alle blev han fejret og den megen Tale frem og tilbage om Arbejder, han skulde udføre herhjemme, syntes endelig at skulle gaa over til Handling. Kirkekommissionen søger energisk at sikre sig Thorvaldsens Velvilje, og henvender sig d. 9. November 1819 i de ærbødige Vendinger til den Hjemkomne: »For Undertegnede, til hvem Hans Majestæt har anbefalet Bestyrelsen af Frue Kirkes Genopbyggelse,« skriver Kommissionen, »har det altid været og er et ivrigt Ønske at faa denne fra sin Aske oprejste, Rigets som Stadens Hovedkirke prydet med Kunstarbejder fra Hr. Professorens Mesterhaand, efter Deres eget Valg. Det er med den største Højagtelse for Deres Kunstner-Værd og med den mest grundede Tillid til Deres Følelse for Fædrelandet og for, hvad samme

Afb. 56. Phillip.

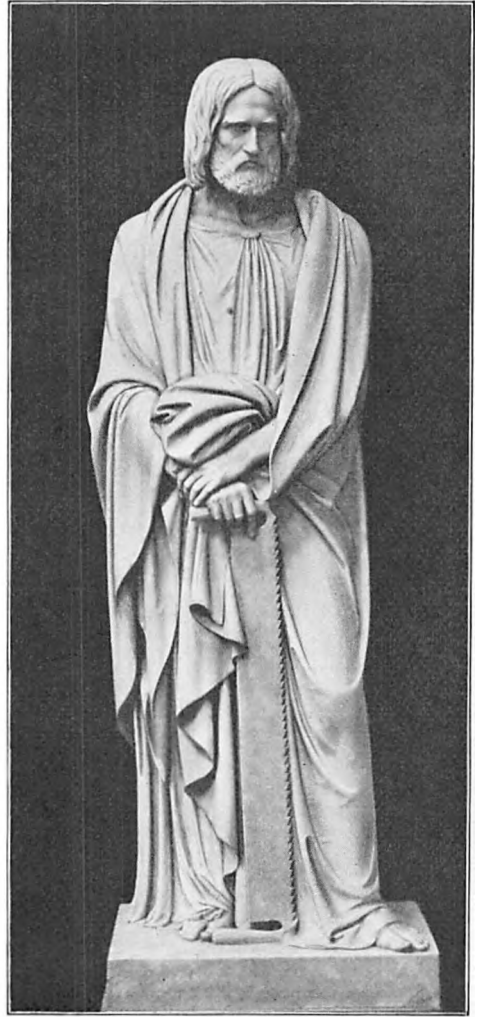

Afb. 57. Jakob d. Yngre.

kan være til Gavn og Hæder, at vi herved ytrer Dem dette vort Ønske. Vi give os derfor den Frihed at tilføje, at dersom det maatte behage Hr. Professoren at bæere os med en Samtale desangaaende i et af vore Commissionsmøder, kan samme blive bestemt til hvilken Eftermiddag i denne eller næste Uge, som maatte være Dem belejlig. Dette er en historisk Skrivelse! Den skulde blive Udgangspunktet for en af de største kunstneriske Bedrifter, bleven til i et — trods adskillige Rivninger — lykkeligt Samarbejde mellem en stor Bygmester og en stor Billedhugger. Den ønskede Sammenkomst fandt Sted kort efter, og Thorvaldsen fik Lejlighed til at se Frue Kirke. Han lovede ved denne Lejlighed et Basrelief af Gangen til Golgata til den ydre Forhals Bagvæg og en Fremstilling af Johannes, prædikende i Ørkenen, til Gavltrekanen, men fik forøvrigt fuldstændig frie Hænder til eventuelt at vælge andre Emner. Ogsaa

Afb. 58. Judas Thadæus.

Afb. 59. Simon Zelotes.

andet var paa Tale: Statuer af de 4 Evangelister til den ydre Forhals Nischer og Statuer af de 12 Apostle inde i Kirken, med Medailloner ovenover dem. »Thorvaldsen gav Lofte om at ville med den danske Pensionær H. E. Freund, som arbejder i hans Atelier i Rom, samt andre dér studerende Kunstnere, lade disse Statuer sammesteds forfærdige.« Saaledes staar der i Kommissionens Resolutionsprotokol. Under de Drøftelser, der senere fandt Sted mellem Thorvaldsen og Kommissionen, udvidedes Planen bl. a. ved, at Thorvaldsen paatog sig til *Kirkens Alter* at levere en Christusfigur, som det tidligere havde været paa Tale skulde udarbejdes til Slotskirken. Dette var Kunstnerens egen Idé, og Kommissionen var enig med ham om, at en saadan Figur, udført i overnaturlig Størrelse og anbragt i en Nische i det flere Trin over Gulvet hævede Hovedalter »fortrineligen vilde være passende imod Stillingen af Apostlene«, der var tænkt i

Afb. 60. Thomas.

Afb. 61. Bartholomæus.

Legemsstørrelse, og Kommissionen var klar over, at Statuer af Christus og Apostlene vilde blive »den skønneste og hensigtsmæssige Prydelse, denne Rigets Hovedkirke kunde gives,« Kongen bifaldt d. 22. April 1820 Forslaget om Christusfiguren til Alteret.

Dermed bortfaldt Arkitektens oprindelige Tanke om et Maleri som Altertavle. Historiemaleren J. L. G. Lund havde forlængst anmodet om at faa Lov til at male denne; han havde med det Formaal i Italien studeret de store Mestre og indleveret to Skitser, den første 1815. Man var jo imidlertid nu kommen paa andre Tanker og motiverer det overfor Kongen med, at »en mangefarvet Altertavle maaske vilde forstyrre den Rolighed, som Kirkens ene Farve vilde udbrede.« Men for Kunstneren var dette Udfald af Sagen sikkert en stor Skuffelse, selv om han fik Betaling for allerede ydet Arbejde, og fik Løfte om andre Opgaver.

Det Alter, C. F. Hansen allerede fra første Færd havde tænkt sig, var — og maatte være — af anselige Dimensioner, hvis det skulde hævde sig i det mægtige Rum. Han valgte en Form for Alterbygningen — thi det er et helt Bygværk — saa enkel og klar, som Rummet, den skulde samle, var enkelt og klart, og bestemte sig for en udpræget arkitektonisk Ramme om den paatlængte Allertavle. Hovedtanken blev bibeholdt i Alteret, som det 1828 endelig fuldførtes i Marmor, og med Broncedetaljer, udført af Hofgørtler Rosberg. Af Hensyn til Christusfiguren fik Alteret nu Nischeform. Nischen runder sig ind bag Alterbordet, indrammet i et søjlebaaret, frontonkronet Portalparti, der springer frem foran selve Alterbygningens lige Væg. Dette Alter, i den reneste klassicistiske Form, blev nu den strænge og højtidelige Ramme om Kirkerummets mest levende og overbevisende Skikkelse (Afb. 45, 49).

Foran Alteret tænkte Arkitekten sig opstillet to høje *Kandelabre*, som det egentlig var Meningen skulde være i Marmor og som Thorvaldsen havde lovet at faa udarbejdet i Rom efter en Tegning, der var bleven ham tilsendt. Men da der sidst paa Aaret 1828 endnu ikke var gjort noget ved Sagen, ombestemte Kommissionen sig og overlod Udførelsen af Kandelabrene, der nu skulde være i Bronze, til en særdeles »duelig« Arbejder, ved Navn Dalhoff. Det er sikkert den udmærkede Foregangsmand indenfor dansk Haandværk, J. B. Dalhoff. Naar det nu besluttedes at opstille fire Kandelabre, var det utvivlsomt for at understrege Dybdevirkningen i Koret stærkere.

Imidlertid havde Thorvaldsen »givet Kommissionen Haab«, som det udtrykkes i en Skrivelse til ham af 23. Maj 1820, ogsaa om andre Arbejder til Frue Kirke.

Blandt disse var Relieffer over de to Kapeldøre i Koret og han gik straks, 1820, i Gang med Modelleringen af Christi Daab til Døren til Daabskoret og Nadverens Indstiftelse til Døren til Skriftestolen. En privat Forening bestilte dem udført i Marmor. — Forelobig var disse to Relieffer de eneste Værker fra Thorvaldsens Haand, der helt var tilsikrede Kirken (Afb. 63, 64).

At der i nævnte Skrivelse ogsaa er Tale om *Apostelfigurerne* er givet, men det mærkelige var jo, at de allerede var overladte til Freund — omend uden helt bindende Tilsagn. Af Resolutionsprotokollen synes at fremgaa, at Kommissionen mente at være frit stillet m. H. til, hvem der skulde udføre Apostelfigurerne, og Thorvaldsen har ojetsynlig været under Pres fra Kommissionens — det vil sikkert sige navnlig C. F. Hansens Side. Man har meget ønsket, at Thorvaldsen, navnlig da han havde paataget sig Christusfiguren, ogsaa skulde paatage sig Apostlene og selv har han kun kunnet føle sig tiltalt af denne usædvanlig store, samlede Opgave. Men han vilde nødig krænke sin unge Ven Freund, ved at tage et stort Arbejde fra ham og har i al Fald villet have Sagen ordnet i Mindelighed og saaledes, at Freund fik Erstatning. Det endte da med, at Thorvaldsen overlod Udførelsen — ogsaa af Apostlene. At dette var et haardt Slag for Freund siger sig selv!

Afb. 62. Daabens Engel.

Afb. 63. Christi Daab.

Men det trak ud, inden alle Apostelfigurerne blev færdige — de skulde først fremstilles i Gibs — og da disse Gibsfigurer i Maj Maaned 1828 fra Rom kom hertil, viste det sig, til Kommissionens Forbløffelse, at de var betydeligt større end de opgivne Maal og folgelig ikke kunde faa Plads i Nischerne. Da Kommissionen d. 8. Juli skriver til Thorvaldsen, lader den som ingen Ting. Dog antydes forsigtigt, at naar Apostelfigurerne nu var stillet foran Pillerne, er der Fare for, at Kirkens »Midtgang ikke vil kunne erholde en til Kirkens Størrelse i det Hele aldeles svarende Bredde« — med andre Ord, at Gangen vil blive for smal. Der var jo imidlertid ikke noget at gore, og efter at Biskop Münter havde bestemt Rækkefølgen af Apostlene, blev de opstillede paa Sandstenssokler, efter at Nischerne var tilmurede. Man havde forovrigt overvejet om disse kunde gøres større, men opgivet det, for ikke at svække deres »Soliditet og Proportion,« som det hedder i en Skrivelse til Kongen, og hvori man indirekte forekaster Thorvaldsen hans Handlemaade. Skrivelsen slutter med følgende lidt resignerede Udtalelse om den nye Anbringelse: »Man har ment saameget mere at burde vælge denne Udvej, da Figurerne, der ogsaa paa Siderne og Bagsiderne er udarbejdede med Omhyggelighed, paa denne Maade vilde blive mere beskuelige som fritstaaende end i Nischer. Og kan det ikke nægtes, at de ogsaa saaledes anbragte, ville være til særdeles Prydelse.« Thorvaldsen forsvarede sig siden med, at de Maal, der i sin Tid var ham opgivne, maatte have været forkerte. Men i Virkeligheden var han overmaade tilfreds med, at Apostelfigurerne ikke blev gemt hen i de af C. F. Hansen saa højt elskede Nischer (Afb. 50—61).

Et af de mærkeligste Arbejder, Thorvaldsen kom til at udføre i Frue Kirke, er *Dobefonten*. Den var vistnok oprindelig af Kunstneren tænkt som en Overraskelse, idet han selv vilde skænke Kirken dette Værk. Arbejdet paabegyndtes 1823 (Afb. 62).

Da Prædikestolen skulde opsættes 1827, fandt man, at den oprindelige Plads passede daarligt, og at Dobefonten, som man »ventede at faa fra Thorvaldsens

Afb. 64. Nadverens Indstiftelse.

Haand som et zirende Kunstarbejde,« langt bedre kunde anbringes i Koret midt for Alteret. Det var Kirkens Præster, der havde bedt om, at Prædikestolen maatte blive flyttet, og Kommissionen er vel tilfreds med, at Døbefonten kan opstilles i dens Sted. I en Skrivelse til Thorvaldsen 8. Juli 1828 erkender man, at denne Opstilling »foranlediger, at Daabsakten foregaar for Alteret, hvorved baade denne Akt kan blive desto højtideligere og Døbefonten som Kunstværk kan blive desto mere beskuelig.« Hvor lidt man dog endnu paa dette Tidspunkt vidste om, hvordan den vilde blive, fremgaar af følgende Udtalelse i Skrivelsen: »Man har nogen Underretning om, at Hr. Etatsraaden skal have indrettet en Døbefont saaledes, at en knælende Engel, mesterligen udarbejdet, bærer Døbefadet. Denne vilde paa dette Sted tage sig fortræffelig ud!« Dermed havde Kommissionen paa en Maade selv bestilt Døbefonten. Thorvaldsen forhastede sig imidlertid ikke, skønt C. F. Hansen inderlig havde ønsket Fonten paa Plads til Indvielsen 1829.

Imidlertid havde Kommissionen 1827 foreslaaet Kongen, at *Prædikestolen* skulde anbringes nede i Kirken paa Skibets Nordside i midterste Arkade, et Sted, hvor den formentes »mindst at skade det arkitektoniske«, og hvor den tillige fik Plads ligeoverfor Kongestolen. Man gav Majestæten et Par Forslag at vælge imellem, men foretrak ret afgjort det ene af dem »som det mest passende efter den øvrige Arkitektur,« og motiverer dette med, at naar Prædikestolen anbragtes i selve Arkadebuen, undgik man at bryde Pillernes Række. Forslaget, Kommissionen ønskede, gik da ogsaa igennem og fik Kongens Approbation.

Som et helt lille Bygværk løfter Prædikestolen sig op over det her noget hævede Kirkegulv. Først en sokkelagtig Underbygning diskret tilbagetrukket i Flugt med Pillefladerne, derover selve Prædikestolen, der buer sig fremefter, ind i Kirkerummet. Over den igen Lydhimmelen, anbragt i Pillegesimsens Højde, hvorved den, og paa en vis Maade det hele Bygværk, er passet ind i en af Rummets vandrette Hoveddelinger (Afb. 46).

Atb. 65. Kristelig Kærlighed.

Nederst i Kirken, over Forhallen, var bestemt Plads til *Orgelet*, hvis Facade — formet som et Stykke Husfacade med tre Vinduer — er passet ind i den tredelte Galleriaabning. Selve Orgelet maatte man tænke paa i Tide, og da der ikke var Raad til at indlade sig med en fremmed Kapacitet paa dette Omraade, fandt man en københavnsk Orgelbygger, H. F. Oppenhagen, med hvem man sluttede Kontrakt 1819. Kirkens Organist, Weyse, førte Tilsyn med Arbejdet, der var færdigt 1828. Da Orgelet var afleveret, vakte det dog ikke udelt Beundring og maatte 1835—36 underkastes en Hovedstandsættelse. I Aaret 1902 fik Kirken et nyt Orgel.

Endelig var der *Klokkerne* at tænke paa, men dette blev opsat meget længe. Alle de tidligere Klokker var smeltede ved Branden, og der maatte støbes nye. Ganske vist havde Conferentsraad Bruun foræret Kirken en Klokke, men der krævedes flere, og i Septbr. 1826 bestilte man Klokker hos Støberiet i Frederiksværk. Den største vejer godt 8000 Pund, og er mærket F W, hvilket hentyder til, at den blev støbt 1828 paa Prins Frederiks og Prinsesse Wilhelmines Fødselsdag. Dette Aar blev alle 4 Klokker ophængt.

Taarnuret blev sat i Gang Dagen før Indvielsen 1829 og skyldes Mekanikeren Johs. Friis.

Afb. 66. Barnets Skytsengel.

Ved Pinsetid, den 7. Juni 1829 kunde Frue Kirke højtidelig indvies med Indledningstale af Stiftsprovst H. N. Clausen, medens selve Indvielsestalen holdtes af Biskop Münter fra Kirkens Kor. En Kantate af Ove Malling blev sunget af det kongelige Kapel.

Ved Indvielsen havde Kirken af kirkeligt Udstyr Alter, Prædikestol og Orgel, men den maatte nøjes med en Dobefont af Træ. Christusfiguren og Apostlene henstod endnu i Gibs; de smaa runde Medailloner med Englehoveder over Apostelfigurerne var opsat 1828. Af Kirkens øvrige Udsmykning med Thorvaldsenske Værker manglede endnu alt! Samtidig med, at der blev lagt sidste Haand paa selve Kirkebygningen, gjaldt det om at faa ikke alene de nævnte Gibsfigurer omsatte i Marmor, men at fravriste Thorvaldsen de øvrige lovede Billedværker. Det lykkedes — men det tog Tid, og Pengevanskeligheder sinkede yderligere.

Endnu saa sent som 1832 ser man ingen Udvej til at skaffe Penge til *Apostelfigurerne i Marmor*. Den 21. Decbr. tolker Kommissionens to tilbageblevne Medlemmer deres Længsel efter at se Gibsen afløst af Marmoret. »Jo oftere vi og enhver Elsker af den højere Kunst betragter de herlige Statuer . . . med desto mere Styrke paatrænger sig Længselen efter engang at se det mindreværdige

og skrobelige Materiale, hvori de nu haves, ombyttet med et mere værdigt og varigt.« Man vidste endda, at Marmorfigurerne var i Arbejde under Mesterens Øjne og tænkte med Sorg paa den Mulighed, »at de skulde finde Plads andetsteds end i den Kirke, der oprindeligt har givet Idéen til deres Udførelse.« Naar det alligevel lykkedes at faa Arbejdet gjort, skyldtes det, at Thorvaldsen selv kun lod sig godtgøre Materiale og Arbejdsloen. Samtlige 12 Marmorstatuer blev endelig opstillede — 1838 de 10 — og nogle Aar efter de 2. Det viste sig forøvrigt, da de naaede hertil, at der hist og her var foretaget Ændringer ved Overførelsen af Figurerne fra Gips til Marmor.

I Februar 1832 erfarer Kommissionen, at *Christusfiguren i Marmor* er sin Fuldendelse nær, men tidligst 1840 blev den stillet paa sin Plads i Kirken. For at faa Marmorfiguren til at virke stærkere, lod Arkitekten Alternischens Grund beklæde med mat, ægte Forgyldning..

Døbefonten var færdig i Marmor 1832.

Det var kun naturligt, at det Kæmpeværk, der var indledet med Thorvaldsens første Tilsagn om Arbejder til Kirken i Novbr. 1819, under Arbejdets Gang maatte ændres en Del, og at nye Tanker og Idéer trængte paa og maatte tages Hensyn til.

Allerede den oprindelige Plan, som den var drøftet under Thorvaldsens Besøg i Danmark 1819—20, var storslaaet i sin Tanke og omfattede en Udsmykning af hele den store Kirkebygning fra Indgangen, gennem hele Kirkens Hovedskib op til Alteret med Omgivelser: I Tempelfrontens Gavlfelt Johannes Døberen, prædikende for Folket — et naturligt Æmne netop ved Kirkens Hovedindgang, hvor det forbereder og anslaaer Kirkestemning — og i Forhallens Nischer de 4 Evangelister, der havde skildret Christi Liv. Alt dette var selvfølgelig og ligetil. Men med en Frise i Kirkens Forhal, der skulde forestille Christi Vandring fra Pilatus' Hus til Golgata, sprængtes Tankegangen unægtelig, idet denne Frise ganske vilde foregribe Begivenhedernes Gang. Apostlene og Christusskikkelsen som selve Kirkerummets Hovedprydelse var genial ved sin Simpelhed. Thorvaldsen havde forstaaet, at Apostelskikkelserne først fik ret Mening, naar Christusskikkelsen kom til. I Kirkens Indre blev da Fremstillingen af selve Evangeliet og dets første Vidner den bærende Tanke.

Billedværker, der betonede Sakramenterne, Daab og Nadver, maatte naturligt høre hjemme i denne Cyclus, og allerede fra første Færd havde det været Thorvaldsens Ønske at modellere Relieffer af Christi Daab og af Nadverens Indstiftelse. De skulde, som allerede nævnt, anbringes over Dørene til Daabskapellet og Skriftestolen — de to Rum til Højre og Venstre for Koret — hvor Arkitekten havde sat Plads af til Dekorationer.

Af Tanker, der senere kom til, var bl. a. den at anbringe et Relief, forestillende Christi Indtog i Jerusalem, i den ydre Forhal over den skonne Indgangsdør til selve Kirken, medens det tidligere paatænkte Relief her — Christi Gang til

Afb. 67. Johannes den Dobers Prædiken for Folket.

Afb. 86. Christi Indtog i Jerusalem.

Afb. 69. Christi Gang til Golgata.

Afb. 70. Minde over Prof. Jens Møller († 1833).
H. E. Freund fecit.

Golgata — skulde have Plads det Sted inde i Kirken, hvor det ogsaa naturligt hørte hjemme, i Apsisrunden, som en Mindelse om Evangeliets Fuldendelse.

Fra Døberens Prædiken for Folket og til Christi Gang til Gulgata med hvad dér skulde ske, rakte denne i Sandhed evangelisk-lutherske Tankerække — udtrykt i et klart og letfatteligt Billedprog. Hele denne Billedtale var vel nok det mest gennemførte Sidestykke til de mange tilsvarende katholske, nogen protestantisk Kirke i de Tider — for snart Hundrede Aar siden — kunde glæde sig ved at besidde.

Rigtigt, set fra et luthersk Standpunkt, men i Virkeligheden forstyrrende, var den Idé at anbringe Statuer af Luther og Melancton indenfor Døren til den indre Forhal. De to Mænd i Ære! Men i denne rent kristelige Billedcyclus hørte de ikke hjemme. De to Statuer blev imidlertid aldrig udførte. Derimod maa man meget beklage, at de 4 Evangelister, der var bestemt til den ydre Forhal, heller ikke blev det, saalidt som de to Profeter og to Sibyller, Thorvaldsen 1827 tænkte at erstatte dem med, eller de 4 store Profeter C. F. Hansen

Afb. 71. Minde over Biskop Fr. Münter († 1830).
H. E. Freund feelt.

udfra en rigtigere Følelse foreslog. Da alt Haab om at faa Figurer til Nischerne her var opgivet, blev de murede til.

Langt det største og mest omfattende af de Billedhuggerarbejder, der manglede ved Kirkens Indvielse 1829, var Frontongruppen — den saakaldte *Johannesgruppe*. Den blev modelleret i Rom allerede 1822—23; Thorvaldsen ønskede den støbt i Bronze, og endnu saa sent som i 1828 er Planen ikke helt opgivet. Men Kommissionen havde ikke Penge hertil, mente ogsaa, at en Bronzegruppe, hvis Figurerne ikke blev tyndstøbte, vilde blive for tunge for Gesimsen, og foreslog brændt Ler. Det blev da bestemt, at Gruppen skulde fremstilles i Terracotta. Samme Aar har Kommissionen hørt, at der er gjort heldige Forsøg med at brænde nogle af de til »Basreliefferne« over Portalens Frontespids hørende Figurer i Ler, »i hvilket Materiale det formentlig vil være hen-

Afb. 72. Minde over Biskop J. P. Mynster († 1854).

sigtsmæssigt at anbringe dette Kunstværk paa bemeldte Sted.« Men endnu i 1832 er man ligevidt og der anstilles stadig Forsøg med Brændingen. Da Gruppen endelig kom hertil i 1830erne og blev stillet paa Plads, var den brændt i »rødlig-gulladent« Lcr. For at beskytte Figurerne, blev de malet, men i samme Farve, og Gavlbunden blev mørkt anstrøget, for at Figurerne kunde virke lyst mod Baggrunden.

I Begyndelsen af 1870erne blev i Stedet for Terracottafigurerne opsat Figurer af Marmor, udførte af en Række forskellige Kunstnere. Nu forberedes deres Udførelse i Bronze.

Relieffet af *Gangen til Golgata* blev udført 1839 paa Nysø som Model og samme Aar modelleredes Relieffet af *Indtoget i Jerusalem* i mindre Maalestok og udførtes for Kirken i Gibs af unge Kunstnere. Begge Relieffer kom først paa Plads i 1840erne.

Afb. 73. Minde over Stiftsprovst J. H. Paulli († 1865).

Reliefferne af *Christi Daab* og *Nadverens Indstiftelse*, der allerede var modellerede af Thorvaldsen selv under hans Ophold i København 1820, blev først anbragte i Kirken i 1840erne og da ikke paa de oprindelig tænkte Pladser over Dørene, men inde i selve Kapellerne, der forlængst begge var bestemte til Skrifterum.

De to Smaarelieffer over Kirkens to Fattighblokke, en Moder med sine smaa Børn — en saakaldet »*Caritas*» — modelleret 1810 og *Barnet med Skytsengel* fra 1838, blev begge opsat 1840. Det første blev købt af Frederik VI for at bevare det for Landet. Det andet er i Model skænket af Thorvaldsen selv.

Kommissionen for Kirkens Genopførelse var fra 1819 fuldkommen klar over, hvilke uvurderlige Kunstværker og hvilken national Værdi, der ved Thorvald-

Afb. 74. Stiftsprovst E. C. Tryde († 1860).
Malet af Vilhelm Mørstrand.

sens Arbejder vilde tilføres Frue Kirke. Det var for Kommissionens Medlemmer mere end en Frase, naar der stadig i Skrivelser til Thorvaldsen tales om, hvad man glæder sig til at modtage fra »Etatsraadens Mesterhaand«. Allerede længe inden de første Arbejder kunde ventes hertil — Novbr. 1826 — hedder det i en Skrivelse til Kunstneren, og det lyder ægte, at man »glæder sig ved at kunne se den Tid i Møde, da Kirken, som nu er istandsat til at modtage og prydes med de Skatte, som fra Deres Haand kunne ventes, derved *vil blive et Mindesmærke baade for Deres sjældne Kunst og for Deres ædle Iver for at tænke og virke for Fædrelandet og dets Ære.* Man er forvissel om, at ligesom Kirken vil have dens Hovedprydelser fra Deres Mesterhaand alene, saa vil den ogsaa blive i Norden et værdigt Minde om Deres udmærkede, vidtomfattende Talenter.« Og Aaret efter, April 1827, da endnu ingen tænkte paa et Thorvaldsens Musæum i København — skrives til Kunstneren, at *Kirken »vil blive i Fremtiden et hæderligt som et herligt Musæum for Kunstarbejder fra Deres Haand, hvis Navn altid vil staa saa højt i Skulpturens Kunsthistorie.«*

Afb. 75. Overbygningsdirektør C. F. Hansen († 1845).
Frue Kirkes Bygmester.
Malet af C. A. Jensen.

Der er snart gaaet 100 Aar, siden Vor Frue Kirke kunde indvies og tages i Brug igen for syvende Gang i dens lange, bevægede Levetid. I dens almindelige Forhold er siden da foregaaet den Ændring, at den fra 1915 ikke mere er undergivet Universitetets Patronat, men bleven en selvejende Institution med sin særlige Bestyrelse.

Selve Kirkebygningen er i det Ydre kun undergaaet een Forandring af Betydning — Gennembrydningen af to Døre, henholdsvis fra Dyrkob og fra Frue Plads ind til Trapperummene.

Derimod er Kirkens Indre ikke helt, som da C. F. Hansen afleverede det. Da stod det gulligt over det Hele, kun mørkere fornedet, lysere foroven. Selv kaldte han Bemalingen ensfarvet. Træder man nu ind i Kirkens Hovedrum, er Farvevirkningen en ganske anden. Her har senere Tiders Smag grebet ind og paa dette meget folsomme Omraade foretaget Forandringer. Det var i Midten af forrige Aarhundrede, da Interessen for polykrom bemalet Arkitektur var levende ogsaa herhjemme, med Arkitekten M. G. Bindesbøll som ypperste Talsmand, den

Tanke opstod ogsaa at give Frue Kirkes Indre en livligere Farvevirkning. Vistnok da Chr. Hansen var Kirkens Arkitekt, fik den da en *ny Udsmykning med Farver*. Pillerne og Arkadevæggen fik en graalig-gullig Farvetone og inddeltes i Kvadre, Bunden bag Ornamentet i Frisen under Galleriet blev rød, Søjlerne kanelleredes med paamalede gulgraa Striber, Triglyphfrisen fik blaa Triglypher og Tøndehvælvings Kassetter blev blaa, med paamalede hvide Stjerner. Paa et eller andet, men vistnok ret tidligt Tidspunkt, er Alternischens Forgyldning vejet for en brunrod Bemaling, ligesom Orgelfacaden havde faaet Mahognifarve. Da Kirken istandsattes 1902 gjorde Kirkens daværende Arkitekt M. Borch enkelte Forandringer. For at de hvide Figurer kunde virke stærkere, stemtes Farvetonen paa Piller og Arkadevæg endnu dybere ned, ligesom Alternischen fik en klarere rød Farve; Kanellurerne paa Søjlerne borttoges og de hvide Stjerner i Kassetterne erstattedes med udskaarne, forgyldte Stjerner. Endelig maledes Orgelfacaden lyst grønt¹⁾. Ved disse Ændringer blev Farveindtrykket utvivlsom mere samlet ensartet end tidligere. Men hvorvidt en polykrom Bemaling, og da navnlig den stærke blaa Farve er berettiget i et Rum som dette, er et Spørgsmaal, man uvilkaarlig stiller. Den skulpturelle Udsmykning er her overmaade dominerende og netop store, hvide Billedværker kræver rolige Omgivelser for at kunne virke desto stærkere efter Væsen og Indhold.

I Midten af Aarhundredet — 1858 — fik Alteret sine smukke Alterstager af Bronze, udført af Billedhugger C. C. Peters.

Den Tanke, Bygmesteren havde haft, at skabe et »*Pantheon*« i Koromgangen, senere tænkt udvidet til Kirkens Sidegange, blev der virkelig gjort Tillob til, forsaavidt der Tid efter anden her er opstillet Mindesmærker over forljente Mænd — omend alene saadanne, der har været noje knyttet til Kirken. Her har to af Friends skønne antikiserende Monumenter fundet Plads: Billedtavlen over Prof. Jens Møller († 1833) med Fremstillingen af den sorgende Eusebia (Afb. 70) og Mindesmærket over Biskop Fr. Münter († 1830), i Form af en græsk Gravstele med Portrætrelief (Afb. 71). Her er ogsaa opstillet Mindesmærker over Biskop J. P. Mynster († 1854) med Portrætrelief (Afb. 72) og Stiftsprovst J. H. Paulli († 1865) med Portrætmedaillon og symbolsk Fremstilling af den kristne Tro (Afb. 73). I Aaret 1911 modtog Kirken endelig som Gave en Portrætmedaillon af Biskop N. E. Balle. Kirken rummer ogsaa enkelte Malerier. Af Gejstlige er der Portrætter af Biskop Mynster, Stiftsprovst E. C. Tryde († 1860), malet af Vilhelm Marstrand (Afb. 74) og Stiftsprovst, Dr. theol. H. B. Ussing, malet af L. Find.

De eneste Lægmand, der nu er mindet i Frue Kirke, er dens berømte Bygmester, C. F. Hansen († 1845), hvis Portræt er malet af C. A. Jensen (Afb. 75)

¹⁾ Oplysningerne om Kirkens Farveudsmykning skyldes velvillig Meddelelse af Arkitekt Chr. Borch.

og hans ikke mindre berømte Medarbejder Bertel Thorvaldsen, af hvem der er opstillet en Buste i Bronce.

Af helt anden Art er de to Statuer, der er opstillet foran Kirkens Vestfront --- Moses og David. Saaledes har — lidt sent — ogsaa det gamle Testamente faaet sine Repræsentanter foran Kirkens Indgang. Mosesstatuen, der opstilledes 1858, skyldes V. Bissen; Davidstatuen, der opstilledes 1860, J. A. Jerichau. Derimod hører Portrætbusterne ved Kirkens Nordside mere Frue Plads end Frue Kirke til.

Frue Plads har sin egen Historie, og den er ikke uinteressant. Det er lykkedes Nord for Kirken at skabe et Pladsinteriør af egen intim og stærk Stemning, fordi Størrelsen i Virkeligheden er som en stor Paladsgaards og de Bygninger, der omgiver Pladsen og bestemmer i al Fald tre af dens Vægge — Kirke, Universitet og Metropolitanskolen — alle har en fælles Tids fælles Præg over sig. Men Pladsen Syd for Kirken er underlig forsømt og ligger hen, næsten som en Baggaard. C. F. Hansen havde næppe tænkt sig det helt saaledes! Saa vidt man kan skønne, havde han Tanker om en ensartet afstemt Bebyggelse hele Kirkepladsen rundt, med Frue Kirke som det centrale, midtsamlende Monument.

Afb. 76. Kirkens hellige Kar.

Fruer Kirke nyder godt af sin Beliggenhed, snævert paa en lille Plads, hvor Tags stærkt tilbageskraanende Flader og derfor heller ikke den haarde Maade, hvorpaa Taarnet skærer ned i Tagpartiet. Men hvad der er karakterfuldt og godt ved denne Kirke kommer netop her til sin Ret. Den store, tunge, mørkladne Bygning, hvis Langsider virker som Paladsfacader, ses næsten altid i stærke Forkortninger og trækker sine kraftige Konturer op mod Omgivelserne og Himlens Blaa eller Graa. Bygmesteren holdt af det Massive i et Bygværk, han holdt af de store, stærke Flader og af Skonheden i den enkle, klart formede Dekoration, som Antikken havde lært ham at forme den. »Styrke og Skonhed« var hans Ideal i Bygningskunsten, og vi indrommer, at Fruer Kirke har disse Egenskaber ogsaa i sit Ydre, trods berettigede Indvendinger, som at Korgavlens Linier er uheldige og at Taarnet virker for højt i Forhold til det brede Kirkehus, en Fejl, Bygmesteren selv var ganske klar over. Stærkest og skønnest taler Fruer Kirke til os, naar den med sin kraftige Runding i Øst pludselig aabenbarer sig for os, idet vi træder ud fra Kannikestræde eller Skindergade, og naar vi har for os Vestfacaden i fuld Bredde med den doriske Tempelfront som et herligt Smykke. Sandt nok — set fra Siderne synes Tempelfronten os paaklistret; C. F. Hansen, som hans Samtid, tænkte lovlige meget paa de rent frontale Virkninger. Men trods alle Indvendinger vil vi alligevel ikke undvære denne Tempelportal, saalidt som vi vil undvære Kirkens høje, stærke Taarn, der, naar Kirken ses fra Nørregade, er en saa harmonisk og monumental Fortsættelse af dens Vestfacade opefter. Og næppe er der nu noget Menneske, der ønsker dette Taarn yderligere forlænget opefter i et Kæmpespir, som det i sin Tid var paatænkt.

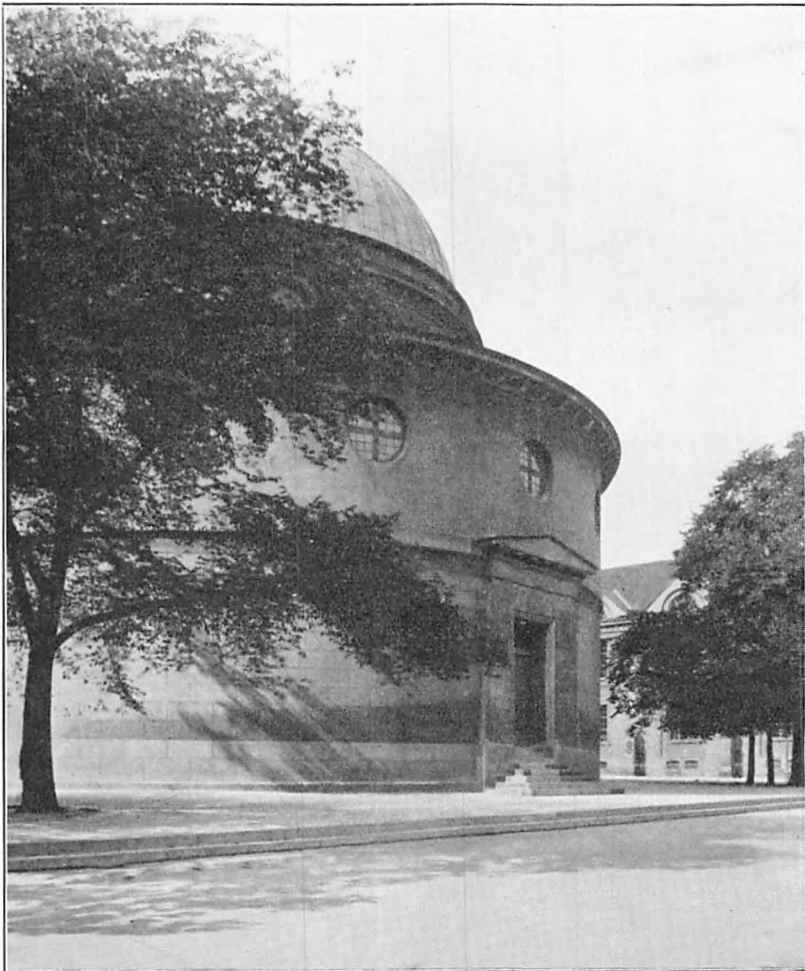
Men Fruer Kirke er, hvad den er, i Kraft af sit Indre, og dette vil igen sige Midtskibet med de rene stærke Hvælve og den ganske enestaaende Udsmykning med Billedhuggerarbejder. Det er allerede sagt før, at alt her er ofret for at gøre det store Midtrum mægtigt og storladent. Og det er sikkert med velberaad Hu, Bygmesteren helt fra det Øjeblik, vi betræder Forhallens Trin, har villet lægge alt til Rette for at indstille vort Sind paa den størst mulige Modtagelighed. Fra det klare Dagslys kommer man ind i det mørke Taarnrum, derfra ind i den kun lidet lysere indre Forhal og her, straks ved Indgangen, aabner det brede, dybe, fuldt belyste Kirkerum sig med sit højt hvælvede Loft, der synes at løfte sig endnu højere, fordi det ses mod Forhallens *lave* Arkadepiller som den nære, tydelige Forgrund. Dette er »grandiost« — for at bruge et af Tidens Yndlingsudtryk. Dette har kun en stor Kunstner kunnet skabe; her har han naaet det overordentlige.

I dette mægtige Rum er Skulpturværkerne — og her tænkes særlig paa de *store* Figurer, Christusskikkelsen midtfor og de to Rækker Apostle — passet ind i selve Arkitekturen, saa Rum og Skulpturværker danner et Hele. Tag de store Statuer bort og sæt et Maleri ind i Christusfigurens Sted — Frue Kirke er ikke mere Frue Kirke!

I Rummets Storhed lever hver af de hvide Statuer, som Thorvaldsen ogsaa havde villet det, sit eget Liv.

Baade i Kirkens Ydre og Indre er Arkitekturens strænge Linier mildnede af noget stilsfærdigt menneskeligt — noget baade indtagende og betagende. Dette fine Samspil er Vor Frue Kirkes Adelsmærke.

Afb. 77. Kirken, set fra Sydøst.

NAVNE- OG STEDFORTEGNELSE

- Absalon, Ærkebiskop 13 ff.
Adeler, Carl Sivertsen, Admiral 60, 70, 72, 75 f., 103, 116.
Albertsen, Hans, Biskop 58.
Amiens: Domkirke 22.
Ambrosius Bogbinder, Borgmester 37.
Antonetti, Gibser 129.
Arras: Domkirke 18.
- Bagger, H., Biskop 58, 75, 76.
Balle, N. E., Biskop 152.
Baltzer, Kobbertækker 78.
Bang, Thomas, Prof. 58.
Banner, Erik, Stiftsamtmand 55, 60.
Banner, Niels, Amtmand 53, 54.
Barstorph, J., Lensmand 48.
Bartholin, Casper, Chr., Justitiarius 106.
Bartholin, Casper, Prof. 58.
Bartholin, Thomas, Prof. 58, 76.
Bartholin, Rasmus, Prof. 58.
Bartholin, Else, M. 106.
Bartholin, Ths. Th., Elatsraad 106.
Basballe, Slægt 104.
Beerig, Slægt 57.
Berthelsen, N., Brændevinsbrænder 100.
Bille, Ermegaard 72.
Bindesboll, M. G., Arkitekt 151.
Bing, J., Læge 106.
Bissen, V., Billedhugger 153.
Bjeske, Knud, Prof. 58.
Borch, Chr., Arkitekt 29, 152.
Borch, M., Arkitekt 152.
Borch, Ole, Prof. 59, 76, 77, 79.
Bording, Anders, Skribent 61.
Borkart Gelbgiesser, se Burchardt.
Bornemann, H., Biskop 51, 57, 58, 71 f., 76.
Brahe, Jørgen, til Tostrup 72.
Brahe, Manderup, Godsejer 54.
Brahe, Tyge, Astronom 58.
Braidendick, F. C., Orgelbygger 101, 103.
Brochmann, Hans Rasmussen, Prof. 58, 66.
Brochmann, Jesper, Biskop 58.
- Brock, Slægt 57.
Bruun, Conferentsraad 142.
Brügge: Vor Frue Kirke 24.
Bugenhagen, J., Reformator 44 f.
Burchardt, Rudolf, Støber 47.
Buurmester, Slægt 104.
Bülów, Ida 106.
- Capitaneus, Peder, Læge 59.
Chartres: Domkirke 21.
Christian I 33 f.
Christian III 43, 45, 59, 60, 66.
Christian IV 48, 50, 60, 66, 78.
Christian V 60.
Christian VI 86 ff.
Christoffer af Oldenborg 40.
Clausen, H. N., Stiftsprovst 143.
Collin, Slægt 57.
- Daa, Christian, Godsejer 54.
Dalhoff, J. B., Kunsthaandværker 138.
Danneskjold-Laurvig, Slægt 60, 103.
Danneskjold-Laurvig, F. 60.
Danneskjold-Samsøe, Slægt 60, 103.
Dargun, Cistercienserkirke 24, 26.
Delva, Walter, Billedhugger 129.
Didrik, Bygmester 78.
Doberan, Cistercienserkirke 24, 26.
- Eggers, Slægt 104.
Ehbisch, J. F., Billedhugger 98 ff., 116.
Eichel, Slægt 57.
Erik Menved 31.
Erik af Pommern 31 f., 34.
Eriksen, Lars, Murmester 89 ff.
Ernst, I. C., Arkitekt 82 ff.
Eskild, Præst 14.
Esrom, Cistercienserkirke 18, 49.
Eugen IV, Pave 32.
- Faber, Johs. 68.
Falsen, E., Raadmand 86.

- Filip a Prato, Kannik 44.
 Fincke, Slægt 57.
 Fincke, Jacob 58.
 Fincke, Thomas, Læge 58.
 Find, L., Maler 152.
 Fiuren, Didrik, Baron 77.
 Fjeldsted, M., Stadshaupmand 86.
 Foss, Mathias, Biskop 58.
 Foss, Niels, Læge 56, 57.
 Fossie Kirke 50.
 Franckenau, Slægt 104.
 Franckenau, G. F. F. de, Prof. 106, 116.
 Frandsen, Hans, Prof. 58.
 Frederik I 38 ff., 50.
 Frederik II 43, 50, 52, 60, 64, 66.
 Frederik III 53 ff., 55, 60.
 Frederik IV 80 ff., 86.
 Frederik V 99.
 Frederik VI 108 ff., 128.
 Frederik VII 142.
 Frederiksværk: Stoberi 142.
 Freund, H. E., Billedhugger 132, 136, 138, 152.
 Friis, Anders, Kantor 36.
 Friis, Christian, Kansler 49, 60.
 Friis, Johan, Kansler 60.
 Friis, Johs., Mekaniker 142.
 Fyhn, Slægt 104.
- Gent: St. Bavo 24.
 Gereken, Didrik, Billedhugger 85, 98.
 Gerner, Slægt 57.
 Gibbs, J., Arkitekt 93.
 Glad, Slægt 104.
 Grubbe, Cecilie 68.
 Grubbe, Regitze 53 f.
 Gyldenlove, Chr., Feltmarskal-Lieutenant 60, 77, 103.
 Gyldenlove, Hans Ulrik 53 f., 60.
 Gyldenlove, Ulrik Christian, General-Admiral 60.
 Gyldenlove, Ulrik Christian 60.
 Gyldenlove, Ulrik Frederik 60, 67, 72, 74, 103, 116.
 Gyldenstjerne, Mogens, Rigsraad 60.
- Hans, Maler 48.
 Hans I 35, 49.
 Hansen, Karen 100.
 Hansen, Chr., Arkitekt 152.
 Hansen, C. F., Arkitekt 20, 108 ff.
 Hansen, J., Arkitekt 128.
 Harboe, Slægt 57.
 Harboe, L., Biskop 103.
- Hardenberg, Mette 49.
 Harsdorff, C. F., Arkitekt 108.
 Havn, se København.
 Hegelund, J. J., Stiftsprovst 106, 116.
 Heger, Slægt 104.
 Helgesen, Povl, Skribent 40.
 Heerfordt, Slægt 57.
 Helt, Slægt 57.
 Hersleb, Peder, Biskop 92, 103.
 Hjort, Slægt 57.
 Hohlfeld, Snedker 98 ff.
 Holm, P., Prof. 106.
 Holst, Hans, Billedsnider 48.
 Holstein, Joh. G., Greve 104, 106.
 Holstein, Joh. Ludv., Greve 104.
 Holstein-Ledreborg, Slægt 101, 104, 106.
 Holtzmann, J. B., Kaptajn 102.
 Hornemann, Claus Frees, Prof. 125, 128.
 Horrebow, Slægt 104.
 Husman, J., Kobberstikker 13, 18.
 Höpfner, J., Bogsamler 47, 57, 59.
 Häusser, E. D., Oberst 90 ff., 98 f., 100.
- Jacobæus, Slægt 57.
 Jacobæus, H. 76.
 Jakob Sejermester, Klokker 46.
 Jensen, C. A., Maler 152.
 Jensen, Chr. Ax., Museumsinspektør 48.
 Jensen, Rasm., Slagter 100.
 Jerichau, J. A., Billedhugger 153.
 Jersin, Slægt 57.
 Junge, Slægt 57.
- Kall, Slægt 104.
 Kalmar 48.
 Kastens, L. D., Orgelbygger 100.
 Koch, W. I., Arkitekt 128.
 Koch, J. H., Arkitekt 128.
 Krabbe, Tyge, Marsk 49.
 Kreysig, J. G., Tomreremester 84 ff., 87, 89.
 Krieger, J. C., Arkitekt 81 ff., 86 ff., 88.
 Kylling, Peder, Botaniker, 59.
- København: Borchs Collegium 77. — Christiansborg 110, 132. — Frederikskirken 126. — Garnisons Kirke 98. — Gl. Torv 15. — Graabrødrekirke 39. — Helligaandskirke 39, 61, 82, 84, 96, 98. — Materialgaarden 126. — Metropolitanskolen 110. — Raad- og Domhuset 110, 132. — Reformert Kirke 99. — St. Anna Rotunda 79. — St. Clements Kirke 14 ff., 46. — St. Clements Stræde 54. — St. Nikolai Kirke 14, 35, 38, 61. — St. Petri Kirke 14, 35, 46,

- 61, 79, 82, 98, 103, 106. — Trinitatis Kirke 61, 82, 84, 98, 128.
Køge, Povl Madsen, Biskop 58.
- Langebæk, Jak., Historiker 104.
Larsen, Ole, Murmester 89.
Lassen, Ludvig Chr., Departementschef 125.
Laxman, Povl, Rigshofmester 36.
Lemvig, Slægt 57.
Lemvig, A., Dr. 48.
Lerche, Vincents, Geheimeraad 82 ff., 86, 88, 92 ff.
Levy, Fr. L., Arkitekt 93, 96.
London: St. Martin 93.
Longomontanus, Christian, Astronom 58.
Lund: Domkirke 56.
Lund, J. L. G., Historiemaler 137.
Luther, M., Reformator 45, 128, 146.
Lybæk: Marielkirke 24, 26. — — Domkirke 24, 26. — St. Petri 36.
Lüneborg: St. Nikolai 24, 26.
Lovenorn, Poul Vendelbo, General 76, 104 f.
- Mads, Præst 39.
Malling, Ove, Konferentsraad 125, 128, 143.
Malmo: St. Petri kirke 22 ff., 25 ff.
Mandix, Slægt 57.
Mariager: Brigittinerkirke 84.
Maribo: Brigittinerkirke 84.
Marstrand, W., Maler 150, 152.
Martin V, Pave 32.
Mathiesen, N. Banner, Arkitekt 90 ff.
Matthis, Karen 56.
Melancton, F., Reformator 146.
Meyer, Joh. M., Tomrermester 95.
Meyn, P., Arkitekt 108.
Mortensen, Klaus, Reformator 38.
Moth, Slægt 57.
Moth, Mathias, Geheimeraad 56.
Moth, Sofie Amalie, Grevinde 60, 77.
Mule, Slægt 104.
Munch, A., Brygger 100.
Muus, Barbara 47.
Mynster, J. P., Biskop 148, 152.
Münter, Fr., Biskop 140, 143, 147, 152.
Møller, J., Prof. 146, 152.
- Nielsen, N., Brygger 48.
Noyon: Domkirke 24.
Nygaard, A., Brygger 103.
Nysø 148.
- Odense: Graabrodre kirke 30. St. Knuds Kirke 30.
- Oppenhagen, H. F., Orgelbygger 142.
Oxe, Albert, Godsejer 60.
Oxe, Inger 72.
Oxe, Johan, Godsejer 64, 65, 72.
Oxe, Peder, Rigshofmester 60, 64, 69, 72.
Oxe, Pernille 52, 53, 64 f.
- Palladio, A., Arkitekt 108.
Palladius, P., Biskop 44, 57, 58, 69.
Paulli, Slægt 57.
Paulli, J. H., Stiftsprovst 149, 152.
Pedersen, Chr., Borger 48.
Pedersen, Mathias, Kannik 37, 44.
Plum, Claus, Prof. 46, 57.
Podebusk, Jorgen, Godsejer 72.
- Quellinus, Ths., Billedhugger 67, 70 f., 73 f.
- Raff, Slægt 104.
Ramsing, H. U., Oberst 15.
Ramus, J. F., Prof. 19 ff., 83, 86 ff., 90, 92.
Rantzau, Melchior, Godsejer 60.
Reims: Domkirke 22.
Resen, Johan, d. Æ., Biskop 58.
Resen, Johan d. Y., Biskop 58.
Resen, Peder, Præsident 13, 18, 55, 57, 58, 61, 69, 72.
Reventlow, Ditlev, Greve 80.
Ribe: Domkirke 49.
Riber, Slægt 104.
Rosenkrantz, Holger, Godsejer 58.
Rosenkrantz, Mette 64, 69.
Rosenkrantz, Niels, Godsejer 54.
Rosenkrantz, Oluf, Godsejer 54.
Rosenpalm, Slægt 57.
Rosenvinge, Henrik, Diplomat 48.
Roskilde: Domkirke 17 ff., 33.
Rostock: Marielkirke 24.
Rud, Knud, Godsejer 64.
Rud, Otto, Admiral 52 ff., 60, 64, 72.
Romer, Ole, Politimester 59, 106.
Ronnow, Joakim, Biskop 37 f., 39 f.
- Sascrides, Gellius, Læge 58.
Seavenius, Slægt 57.
Seavenius, Laur., Biskop 58.
Scheel, H. H., General 90 ff., 104.
Schionning, Slægt 104.
Schjott, Fr., Arkitekturhist. 107.
Schlichtkrull, Slægt 57.
Schwerin: Domkirke 24.
Sehested, Chresten Thomesen, Kansler 60, 66.
Severin, Slægt 57.
Sixtus IV, Pave 34.

- Skeel, Otto, Godsejer 54.
 Slange, Slægt 104.
 Slange, N., Historiker 104.
 Soissons: Domkirke 21, 24.
 Sperling, Otto, Læge 59.
 Stampe, Slægt 57.
 Stanley, S. C., Billedhugger 103.
 Stanley, C. F., Billedhugger 103.
 Steenvinkel, Hans d. Yngre, Arkitekt 78.
 Stoy, Abrah., Murmester 89.
 Stralsund: St. Nikolai 24.
 Suhr, Slægt 104.
 Suhr, I. P., Købmand 106.
 Suneson, Laurents, Godsejer 16.
 Suneson, Peder, Biskop 13 ff., 31.
 Svane, Hans, Ærkebisp 58.

 Tavsén, Hans, Reformator 38 ff.
 Tessin, H., Støber 101.
 Thielemann, Chr., Billedhugger 129.
 Thielemann, C. G. F., Arkitekt 128.
 Thorvaldsen, B., Billedhugger 132 ff., 153.
 Thura, L., Arkitekt 20, 69, 88 f., 92 ff.,
 96 ff.
 Torm, Slægt 57.
 Torm, E. O., Stiftsprovst 106.
 Torm, E., Politimester 106.
 Tott, L., Klokker 47.
 Trap, Slægt 57.
 Trolle, Birgitte 54.
 Trolle, Corfitz, Godsejer 54.
 Tromp, N. C., Tobaksspinder 100.
 Troschel, M. C., Støber 102.
 Tryde, E. C., Stiftsprovst 150, 152.

 Ulfeld, Corfitz, Rigsraad 60.
 Ulfstand, Ingeborg 59, 72.
 Ulfstand, Niels, Godsejer 60.

 Uppsala: Domkirke 24.
 Urne, Berthe 48.
 Urne, Cecilie 72.
 Urne, Lage, Biskop 35, 38, 40.
 Ursin, Slægt 104.
 Urup, Axel, Generalfeltmarskal 60, 63, 65,
 68, 72 f.
 Ussing, H. B., Stiftsprovst 152.
 Utrecht: Domkirke 24.

 Wahl, Tomrermester 108.
 Valdemar I 13.
 Walkendorf, Christoffer, Rigshofmester 49,
 60, 65, 66, 78.
 Wandal, Slægt 57.
 Wandal, Joh., Biskop 58.
 Wandel, Slægt 104.
 Warenheim, E., Billedhugger 100.
 Vedel, Marie 48.
 Weillbach, F., Arkitekturhistoriker 94.
 Weyse, Organist 142.
 Viborg: Domkirke 48.
 Wick, Johs. v., Maler 17 f., 35.
 Wiedewell, Johs., Billedhugger 106.
 Wilhelmine, Prinsesse 142.
 Vind, Holger, Vicekansler 60.
 Vind, Jorgen, Rigsadmiral 59, 60, 72.
 Vinding, Ingeborg 104.
 Vinding, Rasmus, Prof. 54 f., 57, 76.
 Vinstrup, Peder, Biskop 58.
 Wismar: Mariekirke 24. — St. Nikolai 24.
 With, Slægt 57.
 Worm, Slægt 57.
 Worm, Oluf, Prof. 58.
 Worm, Chr., Biskop 82 ff., 86, 103.
 Vormordsen, Fr., Prof. 38.
 Woldiche, Slægt 104.
 Wæver, Slægt 104.

INDHOLD

	Side
Forord.....	5
Indledning	9
KIRKEN I KATHOLICISMENS DAGE.....	11
Kirkens Tilblivelse	13
Kollegiatkirken	17
Kirkebygningen 17. Indtægter 33. Kirken i Middelalderens Slutning 35. Vesttaarn 35. Kapitelhus, Sakristi, Kapeller, Altre 36. Reformationsaarene 36.	
KIRKEN SOM LUTHERSK BISPEKIRKE	41
Fra Reformationen til Branden 1728	43
Kirke og Kapitel 43. Kirkens Udstyr 46. Gravminder 51. Kirkebygningen 78.	
Fra Branden 1728 til Branden 1807	80
Genopførelsen af Kirken 80. Spiret 92. Kirken som den blev 96. Istandsettelse 96. Kirkens Udstyr 98. Gravminder 103.	
Den nuværende Kirke.....	107
Forslag til Kirkens Genopførelse 107. Arbejdets Gang 128. Udstyr og Udsmykning 130. Senere Forandringer 151. Mindesmærker 152. Kirken som den er 154.	
Navne- og Stedfortegnelse.....	156

